

ESKİÇAĞ'DA MISIR

(1-10. SÜLALELER DÖNEMİ SİYASİ TARİH)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ

HAZIRLAYAN

Emrullah ÇİÇEK

ELAZIĞ – 2014

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ESKİÇAĞ'DA MISIR
(1-10. SÜLALELER DÖNEMİ SİYASİ TARİH)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ

HAZIRLAYAN
Emrullah ÇİÇEK

ELAZIĞ – 2014

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ESKİÇAĞ'DA MISIR
(1-10. SÜLALELER DÖNEMİ SİYASİ TARİH)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ

HAZIRLAYAN
Emrullah ÇİÇEK

Jürimiz,/...../2014 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği ile başarılı saymıştır.

1.

2.

3.

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****ESKİÇAĞ'DA MISIR****(1-10. SÜLALELER DÖNEMİ SİYASİ TARİH)****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Eskiçağ Tarihi****Elazığ – 2014, Sayfa: X+84**

Mısır, Afrika kıtasının kuzeydoğusunda bulunan batısı, güneybatısı ve doğusu çöllerle kaplı, kendine has kültürü ve gelenekleri olan bir Afrika ülkesidir. Mısır, çölün içerisinde yer alan Aşağı Mısır (Kuzey Mısır-Nil deltası) ve Yukarı Mısır (Güney Mısır-Nil Vadisi) olarak iki bölümde ele alınır. Ülkenin asıl alanı 10-20 km genişlikte ve yaklaşık 1100 km uzunluktaki (yaklaşık 30.000 km²'lik bir alan olan) Nil Nehri vahasından oluşur. Bu alan dar bir kıyı şeridi ile batıda Libya'ya, Sina Yarımadası ve Süveyş Boğazı ile de Suriye'ye açılmaktadır.

Nil Nehri, yalnız Mısır'a hayat vermekle kalmamış aynı zamanda Mısır ile çevresindeki kültürler arasında etkileşim sağlamıştır. Mısır'ın coğrafi konumu, bölgeye doğal bir savunma özelliği vermektedir. Bu durum çağdaşı olan diğer medeniyetlere nazaran, Mısır'ın daha uzun süre yaşamasına olanak vermiştir.

Mısır, farklı jeolojik devirlerden etkilenmiştir. Özellikle 4. jeolojik zamana geldiğinde bu dönemde Mısır iklimi oldukça sıcak ve rutubetli idi. Kuraklık güneyden kuzeye doğru artmış ve o zamandan beri Mısır iki çöl arasında bugünkü haliyle dar vadi olarak kalmıştır.

Mısır'ın, özellikle de Afrika kıtasının en önemli nehirlerinden olan Nil Nehri'nin uzunluğu 6500 kilometre kadardır. Fakat gerçek Mısır denizden Asuvana kadar uzanan vadidir ki 24-31 kuzey enlem derecesi arasındadır.

Mısır'ın doğal konumu, kendine has bir kültürel yapı oluşturmuştur. Sahip oldukları inanç gereği bilim, sanat ve mimaride oldukça ilerlemişlerdir. Öyle ki özgün tıp yöntemleri ve ölülerini mumyalama sistemleri ile tarihte önemli yer edinmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Firavun, Nil Nehri, Afrika, Kültür.

ABSTRACT**EGYPT IN ANCIENT PERIOD****(1st-10th DYNASTIES PERIOD POLITICAL HISTORY)****The University Of Firat****The Institute Of Social Science****The Deptment Of History****Elazığ – 2014, Page: X+84**

Egypt, located in the northeast of the continent of Africa to the west, south west and east covered by deserts, its own culture and traditions, which is an African country. Egypt, located in the desert of Lower Egypt (northern Egypt-Nile delta) and Upper Egypt (South Egypt and the Nile Valley) is handled in two parts. The country's principal area of approximately 1100 km long and 10-20 km wide (approximately 30,000 km², which is an area) is composed of the Nile oasis. This area west by a narrow coastal strip of Libya, the Sinai Peninsula and the Suez Strait and is open to Syria.

Nile River, Egypt alone give life not only in Egypt but also the interaction between the surrounding culture has provided. Egypt's geographical location, the region provides a natural defense capability. This situation was a contemporary compared to other civilizations, Egypt has allowed us to live longer.

Egypt has been influenced by different geological periods. 4 In this era of geological time, especially when it comes to the Egyptian climate was quite warm and humid. Droughts have increased from south to north and two deserts of Egypt since then has remained in its present form narrow valleys.

Of Egypt, which is one of the most important cities of the African continent, especially the length of the Nile River, is 6,500 kilometers long. But the fact that Egypt is a valley extending until the sea Asuv is between 24-31 degrees north latitude.

Egypt's natural position, has created a unique cultural structure. Need to have faith in science, art and architecture are quite advanced. Embalming their dead so that alternative medicine methods and systems have an important place in history.

Keywords: Egypt, Pharaoh, Nil River, Africa, Culture.

ÖN SÖZ

Bu çalışmamızda Eski Mısır'ın siyasi tarihinin 1. - 10. Süllaleler Dönemini genel hatlarıyla ele aldık. Birinci hanedandan başlayarak, On Birinci Hanedan Dönemi'ne kadar olan bütün firavunların hayatları, devlet idareleri, o dönemin sosyal ve siyasal yapıları hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Eski Mısır'ın coğrafi konumu, devlet idaresi, tarih öncesi dönemlerine değinerek, Mısır'a ait kaynaklar hakkında da bilgilere yer verdik.

Mısır'ın tarihi demek Nil Nehri'nin tarihi demektir. Mısır'ın hayat damarı Nil'dir. Mısır, Nil Nehri'nin tarihi ve coğrafyası ile yakın bir ilişki içerisindedir. Mısır uygarlığının başlıca merkezleri Nil vadisinde toplanmıştır. Mısır'ın etrafının deniz ve çöllerle kaplı olması bölgeyi istilalardan korumuş, bu nedenle Mısır medeniyeti kendi içinde gelişmiştir. Kendi içinde gelişen fakat dışarıyı etkileyen bir özelliğe sahiptir. Bu yönüyle diğer medeniyetlerden farklıdır. Mısır ekonomisinin temeli tarım ve ticarete dayalıdır. Ön Asya ülkeleriyle ticari ilişkilerde bulunmuşlardır. Değiş tokuşa dayalı ticari ilişkilerde zaman zaman belli ağırlıkta altın ve gümüş külçeleri, süs eşyaları, köleler, hayvanlar da değer ölçüsü olarak kullanılmıştır. Mısırlılar, Nil Nehri'nin taşma zamanlarını hesaplayarak, güneş yılına dayalı ilk takvimi oluşturmuşlardır. Tıp, matematik, geometri de bu topraklarda gelişen bilim dallarıdır. Ölümden sonra yaşam inancı, Mısır'da tıp ve mimariyi geliştirmiştir. Ölümden sonraki yaşama inandıklarından, vücutlarının bozulmasını engellemek amacıyla mumyalama yöntemini kullanmışlardır. Piramitler ise firavun mezarlarıdır. Tapınaklar ve piramitler, Mısır sanatını ön plana çıkaran şaheserlerindedir. Mısır'da halk, memurlar ve kâtipler; rahipler, askerler, şehirliler; köylüler, köleler olarak sınıflara ayrılmışlardır. Çok tanrılı din inancına sahip olan Mısırlılarda Tanrı-Kral anlayışı egemendi ve yetkileri sınırsız olan krallarına Firavun denilirdi. Firavun, bütün Mısır'ın sahibi sayılırdı. Mısırlılar, Firavunlarını Tanrı'nın oğlu olarak kabul ederlerdi. Öyle ki bunlar yeryüzünde, insanlar arasında yaşayan birer tanrı olarak kabul edilirdi. Çeşitli sebeplerden ve yönetimin zayıflamasıyla, Mısır Persler'in istilasına uğramıştır. Bağımsızlığını kaybeden ülke Büyük İskender'e bağlanmıştır.

Mısır'ın birçok başarısı, bu uygarlık içinde ortaya çıkan çeşitli gelişmelere, uygulamalara dayanmaktadır. Çalışmamız sırasında engin bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım sayın hocam Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Elazığ – 2014

Emrullah ÇİÇEK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KONU VE KAYNAKLAR.....	X

GİRİŞ.....	1
MISIR'IN COĞRAFİ KONUMU.....	1
1.Nil Nehri.....	6
2. Alüvyonlu Topraklar.....	6
3. Mısır'ın İklimi	6
4. Mısır'ın Çölleri ve Konumu	6
5. Eski Mısır Medeniyetine Ait Kaynaklar.....	7
6. Mısır'ın Tarih Öncesi Dönemleri.....	9
6.1. Yontma Taş (Paleolitik) Ve Orta Taş (Mezolitik) Devirleri	10
6.2. Cilalı Taş Devri (Neolitik).....	11
6.3. İlk Madenler (Neolitik, Kalkolitik) Devri	13

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLALELER DÖNEMİ'NDE MISIR

1.Firavun.....	15
2. Erken Krallık Dönemi (M.Ö.3000-2700)	16
2.1. Birinci Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 3050 - MÖ 2890)	17
2.1.1. Firavun Menes	17
2.1.2. Firavun Hor-Aha	18
2.1.3. Firavun Djer	18
2.1.4. Firavun Djet	19
2.1.5. Firavun Den.....	20
2.1.6. Firavun Anedjib.....	20
2.1.7. Firavun Semerkhet.....	20

2.1.8. Firavun Qa'a.....	21
2.2. İkinci Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2890 - MÖ 2686).....	21
2.2.1. Firavun Hetepsekhemwy	21
2.2.2. Firavun Reneb	21
2.2.3. Firavun Nynetjer.....	21
2.2.4. Firavun Wneg.....	22
2.2.5. Firavun Senedj.....	22
2.2.6. Firavun Seth-Peribsen.....	23
2.2.7. Firavun Khasekhemwy	23
3. Eski Krallık Dönemi (M.Ö. 2700-2200)	23
3.1. Üçüncü Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2686 - MÖ 2589).....	24
3.1.1. Firavun Nebka (Sanakhte)	24
3.1.2. Firavun Djoser.....	24
3.1.3. Firavun Sekhemkhet	25
3.1.4. Firavun Khaba	25
3.1.5. Firavun Huni	26
4. I. Ara Dönem (M.Ö. 2200-2100).....	26
4.1. Dördüncü Hanedan Dönemi Firavunları.....	27
4.1.1. Firavun Snefru	27
4.1.2. Firavun Khufu.....	28
4.1.3. Firavun Kauab.....	29
4.1.4. Firavun Djedefre	29
4.1.5. Firavun Kefren.....	29
4.1.6. Firavun Menkaure (Mikerinos).....	29
4.1.7. Firavun Shepseskaf	30
5. Orta Krallık Dönemi	30
5.1. Beşinci Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2489-2345).....	31
5.1.1. Firavun Userkaf	31
5.1.2. Firavun Sahure.....	31
5.1.3. Firavun Neferirkare Kakai.....	31
5.1.4. Firavun Shepseskare.....	31
5.1.5. Firavun Neferefre.....	31

5.1.6. Firavun Niuserre	32
5.1.7. Firavun Menkauhor Kaui	32
5.1.8. Firavun Djedkare.....	33
5.1.9. Firavun Unas.....	33
6. II. Ara Dönem (M.Ö.1750-1600).....	33
6.1. Altıncı Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2345-2181)	34
6.1.1. Firavun I. Teti	34
6.1.2. Firavun Userkare.....	34
6.1.3. Firavun I. Pepi.....	34
6.1.4. Firavun I. Merenre	35
6.1.5. Firavun II. Pepi	35
6.1.6. Firavun II. Merenre	36
6.1.7. Firavun Nitocris	36
7. Yeni Krallık Dönemi (M.Ö. 1600-1100).....	36
7.1. Yedinci ve Sekizinci Hanedan Dönemi Firavunları	38
7.1.1. Firavun II. Neferkare	38
7.1.2. Firavun III. Neferkare	38
7.1.3. Firavun II. Djedkare.....	38
7.1.4. Firavun IV. Neferkare.....	38
7.1.5. Firavun Merenhor	39
7.1.6. Firavun Nikare.....	39
7.1.7. Firavun V. Neferkare	39
7.1.8. Firavun Neferkahor.....	39
7.1.9. Firavun Wadjkare	39
7.1.10. Firavun Neferkaure	39
7.1.11. Firavun Imhotep	39
7.1.12. Firavun Neferkauhore Kapuit.....	40
7.1.13. Firavun II. Neferirkare	40
8. III. Ara Dönem(M.Ö.1100-710)	40
8.1. Dokuzuncu Ve Onuncu Hanedan Dönemi Firavunları	41
8.1.1. Firavun Meryibre Akhtoy	41
8.1.2. Firavun V. Neferkare	41

8.1.3. Firavun Nebkaure Akhtoy.....	41
8.1.4. Firavun Meri-Hathor.....	41
8.1.5. Firavun Merekare	41
8.1.6. Firavun Wakhare Akhtoy.....	41
9. Geç Dönem (M.Ö.710-330).....	42
9.1. On Birinci Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2125-2055)	44
9.1.1. Firavun I. İnyotef.....	44
9.1.2. Firavun II. İnyotef	45
9.1.3. Firavun III. İnyotef	45

İKİNCİ BÖLÜM

FIRAVUNLAR DÖNEMİ SİYASİ YAPI

1. Tinitler Devri'nde Siyasi Yapı ve Hükümet Teşkilatı	46
2. Eski İmparatorlukta Siyasi Yapı ve Hükümet Teşkilatı.....	48
3. Eski İmparatorluk Devri'nde Mısır Devleti'nin Dış Siyaseti.....	50
4. Arkaik ve Orta İmparatorluk Devri'nde Siyasi Yapı	51
5. Yeni İmparatorluk Dönemi'nde Siyasi Yapı.....	52
6. Eski Mısır Devlet Ordusunun Siyasi Yapısı	54
7. Tinitler Devri ve Sülaleler Dönemi'ndeki Siyasi Roller	56
8. Eski İmparatorluk Dönemi Sülaleleri ve Siyasi Rollerini (M.Ö. 2778-2413)	59
9. Birinci Arkaik Devir (M.Ö. 2413-2065) Eski İmparatorluğun Sonu.....	63
10. M.Ö. II. Binyılda Mısır'ın Siyasi Tarihi	65
11. Kral Sülalelerinin Kronolojik Listesi.....	66
SONUÇ	68
BİBLİYOGRAFYA.....	70
EKLER.....	73
ÖZGEÇMİŞ.....	84

KONU VE KAYNAKLAR

Tarih, bir milletin sosyal ve siyasi hayatını ortaya koyan bir bilim dalıdır. Tarih, ait olduğu milletin kültürel geçmişine ışık tuttuğu kadar geleceğinin şekillenmesine de yardımcı olur.

Eskiçağ'da Mısır konusu ile Mısır'ın siyasi tarihine ve kültürel yapısına ait unsurlar incelenerek tarih bilimine katkıda bulunmaya çalışılmıştır. En eski uygarlıklardan biri olan Mısır'ın devlet teşkilatı, siyasi ilişkileri ve 1. - 10. Sülaleler Arası Dönem'de başa gelen firavunlar ve dönemleri ele alınarak bu dönemlerin siyasi ve sosyal yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mısır tarihinin ve Hanedanlar Dönemi'nin tam anlamıyla ortaya koyulabilmesi için Mısır Dönemi'ni ve o dönemki gelişmeleri ve eserleri iyi bilmek gerekir. Bu nedenle Mısır tarihini ve Birinci Hanedan Dönemi'nden Onuncu Hanedan Dönemi'ne kadar olan süreçte meydana gelen yapılar, siyasi olaylar ele alınarak nedenleri ile ortaya koyulmuştur. Bu alanda yazılan eserler incelenip bir sentez yapılarak Hanedanlar Dönemi'ne ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada ana hatlarıyla Eski Mısır başlığı altında en eski dönemlerden Birinci Hanedan'a kadar olan bölüm anlatıldıktan sonra Birinci Hanedan Dönemi'nden Onuncu Hanedan Dönemi'ne kadar geçen süredeki Mısır'ın siyasi tarihi hakkında araştırmalar yapılmıştır. Mısır'da hüküm sürmüş sülale ve hanedanların başa geçişleri, temel özellik ve farklılıkları ile dönemlerinde meydana gelen siyasi olaylar ele alınmıştır.

Tezde öncelikle arkeolojik kazı raporları, Mısır yazılı belgelerinin çevirileri, yerli yabancı araştırmacıların eserleri araştırılıp konunun ana hatları ile bir durum tespiti yapılmıştır. Gerekli görülen yerlerde resimler, haritalar, tablolar eklenerek konular görsel açıdan desteklenmiştir.

GİRİŞ

MISIR'IN COĞRAFI KONUMU

Mısır; Afrika kıtasının kuzeydoğusunda bulunan ve batısı, güneybatısı ve doğusu çöllerle kaplı olan alanın adıdır. Ancak Antik Dönem'deki Mısır'ın sınırlarını belirlemek zordur. Çünkü bu dönem Mısırı'na Nil Vadisi, Nil Deltası ve Fayum'a çevre bazı kesimler ile maden bölgeleri de ekleniyordu. Böylece Mısır'ın asıl alanı çölün içerisinde yer alan Aşağı Mısır (Kuzey Mısır-Nil Deltası) ile Yukarı Mısır (Güney Mısır-Nil Vadisi) olarak iki bölümde ele alınan, 10-20 km genişlikte ve yaklaşık 1100 km uzunluktaki (yaklaşık 30.000 km²lik bir alan olan) Nil Nehri vahasından oluşuyordu. Bu alanın sadece batıda dar bir kıyı şeridi ile Libya'ya, Sina Yarımadası, Süveyş Boğazı ile Suriye'ye doğal geçidi olduğundan burada kurulan devletler öteki büyük antik devletlerden çok daha fazla korunmuş bir haldeydi. Belki de bu koruma sayesinde olağanüstü dengeli ve uzun ömürlü bir devlet olabilmiştir¹.

Dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan Mısır, Afrika kıtasının kuzey doğusunda yer alır. Çivi yazılı tabletlerde Mirsi /Musri /Musur ve İbrânîce belgelerde Misrayim şeklinde geçen Mısır adının, Proto-Semitik Masôr (sur, kale) kelimesinden geldiği öne sürülür. Günümüz batı dillerinde kullanılan Egypt kelimesinin ise, başşehir Memfis'in Eski Mısır dilindeki ilk adı olan Hakuptah /Hikuptah'tan geldiği sanılır².

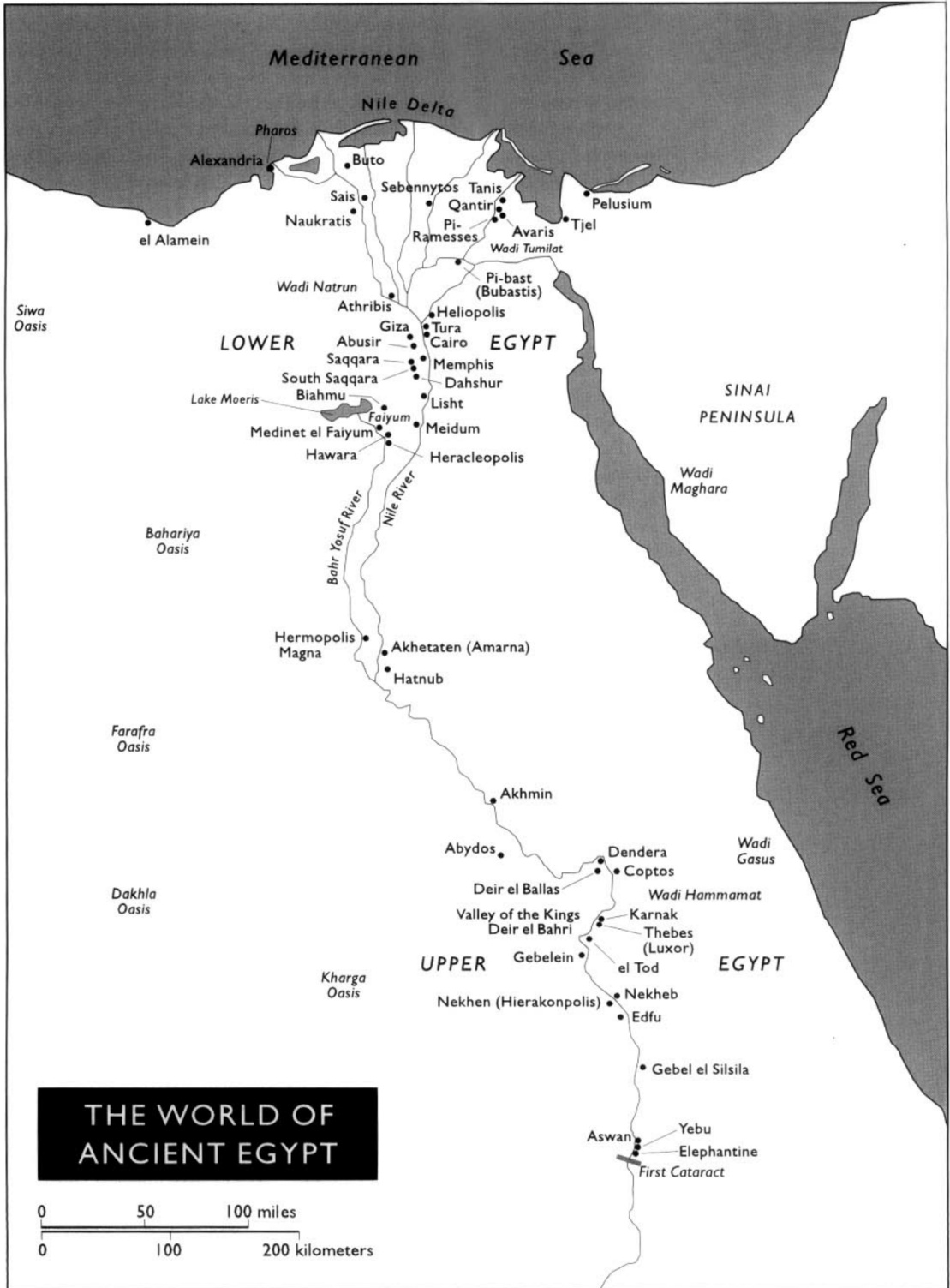
Mısır Afrika'nın kuzeydoğu köşesinde bulunmaktadır. 4. jeolojik zamanda Mısır iklimi oldukça sıcak ve rutubetli idi. Kuraklık güneyden kuzeye doğru olmuştur ve o zamandan beri Mısır iki çöl arasında bugünkü dar vadi olarak kalmıştır. Mısır'ın kuzeyinde Akdeniz, batı kısmında ise Büyük Sahra Çölü bulunmaktadır.

Nil'in uzunluğu 6500 km kadardır fakat gerçek Mısır, denizden Asuvana kadar uzanan vadidir ki 24-31 kuzey enlem dereceleri arasındadır³.

¹Nazmi Özçelik, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, 2. Baskı, Ankara, 2004, s.119.

²Besim Darkot, "Mısır", *İslam Ansiklopedisi*, 3. Baskı, İstanbul 1979, s.217.

³F. C. H. Wendel, *History Of Egypt*, New York, 1890, s. 14.

Yukarıdaki haritada Eski Mısır Dönemi'ne ait yerleşim yerleri görülmektedir. Bu yerleşim yerleri Mısır'ın kuzey kesiminde yoğunluktadır.

(Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *Ancient Egyptians People of The Pyramids*, New York, 2001, s.8)

Mısır, köklü ve zengin bir tarihi geçmişe sahiptir ve uzun süre hanedanlıklar egemenliğinde yaşayan bir kuzey Afrika ülkesidir⁴. Bizans Dönemi'nde dört ana bölgeden biri olan Ön Asya ve Trakya ile birlikte doğu bölgesinde yer almıştır. İmparatorluğun en zengin eyaleti olup tahıl ambarı işlevini görmüştür⁵.

Mısır'da "sepat" adı verilen şehir devletleri (Yunanca Nom) arasında zaman zaman toprak dağıtımı sebebiyle savaş çıkar, böylece bölgede küçük prenslikler kurulurdu. Mısır, günümüzden 5000 yıl önce iki krallık tarafından yönetiliyordu. Bu krallıklardan birisi kuzeyde (Aşağı Mısır), diğeri güneyde (Yukarı Mısır) bulunuyordu⁶.

Kuzeyde Akdeniz; doğuda çöl ile Kızıldeniz, batıda Libya, güneyde Nil Şelalesi Mısır'ı her taraftan tabii olarak sınırlandırmıştır. Bu sahada coğrafi bakımdan iki esaslı bölge vardır: Aşağı ve Yukarı Mısır. Bu iki bölgenin sınırları deltanın başladığı noktada Memfis'ten ya da Kahire'nin güneyinden geçer. Eski Mısırlılar da buna iki isim veriyorlardı: vadi ve delta. Nübya ve Sudan Yeni İmparatorluk Dönemi'nde Mısır arazisine katılmıştır. Yukarı Mısır, çıplak ve kayalık arazi ortasındadır. Buna rağmen Nil kıyılarında yeşil bir arazi görülür. Burada nehir suyunun ve kızgın güneşin temin ettiği hayat verici bir hava hakimdir. Aşağı Mısır bölümünde tamamen bir Akdeniz iklimi hakimdir.

Mısır coğrafi konum olarak Afrika'nın kuzey doğusunda yer almaktadır. Topraklarının büyük bir bölümü çöllerden oluşmaktadır. Mısır'da deniz ve çöl doğal savunma alanları oluşturmuştur. Mısır nüfusunun büyük bir çoğunluğu Nil Nehri'nin kıyısında bulunmaktadır. Nil Nehri, Mısır için çok büyük bir önem arz etmektedir. Afrika'nın tropikal yağmurlarıyla kabağan Nil, taşkınlıklara neden olur ve daha sonra kendi yatağına dönerek geride çok bereketli alüvyonlu bir toprak bırakır. Bu doğal olay Mısır'a büyük bir medeniyet kazandırmıştır. Çünkü Mısır bu sayede matematiği, geometriyi, tarımı geliştirmiştir.

Afrika kıtasında birçok büyük nehir olduğu halde Nil Vadisi'nden başka hiçbir bölge, Eskiçağlarda ileri bir medeniyete sahne olmamıştır. Nil Vadisi yani Mısır, dünyanın en eski medeniyetlerinden birine sahne olduğu gibi, en gelişkin kültür izlerini

⁴ Mısır'ın Eskiçağ Tarihi ve Hanedanlıklar Dönemi için bkz. W. M. Flinders Petrie, *History of Egypt*, Vol. I, Newyork 1902.

⁵ Cesim Avcı, "Mısır (Bizans Dönemi)", *D.İ.A.*, XXIX, s.558.

⁶Recep Yıldırım, *Eski Çağ Tarih ve Uygarlıkları*, İzmir, 2011, s.98.

de çok iyi korumuştur. Bunun sebebi şu iki nokta ile açıklanabilir: Mısır ikliminin uygun oluşu, Nil'in düzenli taşmalarıyla zirai hayatın doğuşu ve gelişmesi. İkinci bir sebep ise Ön Asya kültür merkezlerine yakınlığı ve buralardan batıya olan akınlarda Mısır'ın bu yol üzerinde bulunuşudur.

İşte Mısır bu iki sebepten dolayı Ön Asya'da, en eski kültür merkezlerinden biri olarak yer almıştır. Yontma Taş Devri, dünyanın hemen her tarafında benzer karakter ve özelliklerle meydana gelmiştir. Eskilik ve üstünlük bakımından herhangi bir bölge diğerine tercih edilemez. Ancak Cilalı Taş ve Maden Devirlerine geçiş ve bu medeniyetlerde ilerleme, dünyanın bazı bölgelerinde daha önce olmuştur. Ön Asya coğrafi sahası, bu özelliği kendisinde toplayan bir bölgedir. Doğudan gelen göçlerin yol uğrakları olan bu nehir vadilerine iklimin de büyük etkisi olmuş ve en eski medeniyetlere merkezlik etmişlerdir. Mezopotamya, Anadolu, Suriye, Mısır bu eski medeniyetler topluluğunu oluşturur. Mısır, Afrika kıtasında olduğu halde Ön Asya hinterlandına dahildir⁷.

Mısır topraklarının oluşmasında Nil Nehri'nin çok büyük bir payı vardır. Çünkü Nil Nehri, Habeş Dağları'ndan sökü� getirdiği alüvyonlu malzemeyi yayarak Mısır'ı taşlık yapısından kurtarmıştır. Alüvyonlu arazisinin kalınlığı 10-12 metreyi bulmaktadır. Deltada ise bu kalınlık 25-30 metreye kadar çıkmaktadır. Mısır, bu sayede tarım mahsulü elde etmek için önemli bir toprak yapısı kazanmıştır. Mısırlar bu toprağa "kem" yani kara toprak diyorlardı. Nil Nehri'nin asıl mucizesi ise mevsimlere göre taşmasıdır. İşte bu sayede toprak muhafaza edilmekte ve yağmurun yokluğundaki rutubeti sağlamaktadır. Nil Nehri'nin bu kadar önem taşımamasından dolayı halk Nil'i ilahlaştırmış ve ona "hapi" ismini vermiştir. Mısır medeniyetinin şekillenmesinde, gelişmesinde ve çorak bir arazide verimli bir arazi oluşmasında Nil Nehri'nin büyük bir payı vardır⁸.

Nil'in çevresindeki bereketli topraklarda yapılan tarım, yerleşik bir düzen kurulmasını sağlamış ve bu düzen dünyada ilk kez Mısır'da sistemli olarak barınak yapımını gerçekleştirmiştir. Yerleşik tarım toplumu, ürünlerin saklanabilmesi amacıyla

⁷ Afet İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara, 1956, s. 1-2.

⁸Afet İnan, *a.g.e.*, s. 5.

ambarların yapımını, taşıma işlerinin yapılabilmesi için hayvanların evcilleştirilmesini gerektirmiştir⁹.

Nil Nehri'nin Mısır'a iyiliklerinin yanında büyük kayıpları da olmuştur. Nil, geçtiği her yerde her şeyi alıp götürerek mahveder, hudutları da yıkar. Onun için buraya ilk yerleşenler, öncelikle bu halden korunmanın çaresini bularak yüksek tepeciklere köylerini kurmuşlardır. Tarlalar, yüksek barajlarla ayrılıp taşma zamanında yol olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan ilk kadastro ve hendese esaslarını burada buluyoruz. Fakat Nil'in periyodik taşması bazı zamanlarda hiç olmaz. Mesela 3. Sülaleden Cezer bunu şöyle ifade etmiştir: "Ben ümitsizlik içindeyim çünkü benim zamanımda Nil yedi sene müddetle hiç taşmadı, buğdaylar yok, tarlalar kuru hiçbir yiyecek kalmadı." Eğer taşma fazla olursa o da kötüdür. XXIII. Sülale zamanında III. Osorkon bunu şöyle anlatıyor: "Bütün vadi bir deniz gibi su içinde, mabetler su dalgaları altında, insanlar ördeklere döndü, sel içinde yüzücü oldular." Nil'in gerek fazlalığını gerek azlığını gidermek için Eski Mısır'a yerleşenler çare aramıştır. İlk kral Menese'ye atfedilen Memfis Barajı fazla taşmayı önlemek için yapılmıştır. Mısır'ın bir diğer önemli özelliği ise insan ömrünü uzatan, mikropları öldüren, kalplere inşirah veren sıcaklığa sahip bir iklime ve bunu sağlayan güneşe sahiptir¹⁰.

Mısır'ın coğrafi yapısı, konumu, iklimi ile bulunduğu coğrafya, Mısır medeniyetine olduğu kadar bilimine de büyük katkılar sağlamıştır. Mısır tarih ve medeniyetinin şekillenmesinde sahip olduğu coğrafi özelliklerin de büyük bir katkısı olmuştur. Mısır coğrafyası, gerek tarihi döneminde gerekse günümüzde büyük önem taşımaktadır. Geçmişteki olaylara ve bilime büyük bir ışık tutmanın yanı sıra, Mısır'ın günümüzde bile çözülemeyen akıl almaz bilimlere imzalar attığı görülmektedir. Bu da bu coğrafyada yaşamını sürdüren insanların bilimde ve medeniyette ne kadar ileri seviyede olduklarını bizlere göstermektedir. Mısır, coğrafi şartlarının sağladığı imkanlar sayesinde tarihte fazla saldırılara uğramamıştır. Bunu etrafındaki doğal engel olan çöllere borçludur. Bu sayede dış etkenlerden uzak ve kendine has özellikleri olan bir medeniyet meydana gelmiştir. Mısır medeniyetinin oluşmasında etkili olan doğal kaynakları sırasıyla gözden geçirecek olursak şöyle başlayabiliriz:

⁹ Ersal Yavi-Necla Yazıcıoğlu Yavi, *Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Modern Dünyanın Kaynağı Mısır*, İzmir, 2001, s. 8.

¹⁰ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 6-7.

1. Nil Nehri

Mısır halkı, bu nehir sayesinde taşma zamanlarını ve nehrin etki edeceği alanları hesaplayarak takvimi ve geometriyi bulmuşlardır. Ve nehir üzerinde taşımacılık yaparak gemicilik alanında da uğraşmışlardır. Eski bir Mısır atasözü şöyle der: “Nil Mısır’dır ve Mısır Nil”dir¹¹.

2. Alüvyonlu Topraklar

Nil Nehri taşıdığı verimli toprakları taşma dönemlerinde etrafa saçarak bu bölgede verimli toprakların oluşmasında katkıda bulunmuştur. Bu sayede halk tarımla uğraşarak tüketimden üretime geçmiştir. Bununla bağlantılı olarak hayvancılıkla da uğraşmışlardır¹².

3. Mısır’ın İklimi

Mısırlılar bulunduğu coğrafi konum nedeniyle yarı kurak bir iklime sahiptir. Bu nedenle Nil Nehri’nde bazı dönemler su taşkınlıkları meydana gelir, bazı dönemlerde ise azalmalar görülür. Mısırlılar bunların önüne geçebilmek için Nil Nehri üzerine barajlar kurarak tarımı geliştirme amaçlı sulama kanalları yapmışlardır ve tahılları depolama sistemini geliştirmişlerdir. Böylece olası kıtlıkların önüne geçmeyi başarmış, bu hesaplamalarla da matematiği geliştirmişlerdir.

4. Mısır’ın Çölleri ve Konumu

Mısır, Afrika kıtasının kuzeydoğusunda yer alır. Topraklarının büyük bir bölümünü, dünyanın en büyük nehirlerinden biri olan Nil vadisi ve uçsuz bucaksız çölleri oluşturur. Deniz ve çöl, doğal savunma alanlarıydı. Nüfus, Nil kıyısında toplanmıştı. Suları Afrika’nın tropikal yağmurlarıyla kabaran Nil, yılda bir kez yatağından çıkarak taşkınlara sebep olur, yağmurların dinmesiyle yeniden uysallaşır. Nil kıyıları, suların çekilmesiyle alüvyonlu bereketli topraklara dönüşürdü¹³. Herodotos, “Mısır Nil’in bir armağanıdır.” diyerek bu nehrin Mısır için taşıdığı hayati önemi vurgulamıştır¹⁴.

¹¹ Altay Gündüz, *Mezopotamya ve Eski Mısır Bilim, Teknoloji, Toplumsal Yapı ve Kültür*, İstanbul, 2002, s. 67.

¹² G. Maspero, *History Of Egypt*, London, 2008, vol. 1, s. 3.

¹³ Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁴ Hakan Sivas, *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*, Eskişehir, 2013, s.107.

Mısır, coğrafi konumu ve doğal çölleri sayesinde istilalara kapalı bir alan haline gelmiştir. Böylece Mısırlılar kendi kültürlerini geliştirmişlerdir.

Mısır halkı, daha esrarı çözülemeyen birçok alanda üstün başarılar göstermişlerdir. Yaptıkları piramitlerle, geliştirdikleri tıp ve mumyacılıkla da bunu en iyi şekilde gözler önüne sermişlerdir. Yani karşılaşılan zor şartlar ve bunların üstesinden gelme çabası insanlığı bilime yöneltmiştir. Bu durum, coğrafyanın insan yaşantısı üzerinde ne denli etkili olduğunun bir kanıtıdır.

5. Eski Mısır Medeniyetine Ait Kaynaklar

Mısır'ın geçmişine tanıklık eden kaynakların en önemlilerinden biri mezarlıklardır. Bu mezarların bir kısmı hemen hemen hiç bozulmadan günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Ve bu mezarların duvarlarında çeşitli sahnelerin resimleştirildiği görülür. Bunlarda esas itibarıyla ziraatçı bir halkın hayatı yer alır; hayvan yetiştirmek, ziraat yapmak, bağcılık, bahçivanlık, balıkçılık, avcılık gibi meşguliyetlerden başka çömlekçilik, madencilik, marangozluk, duvarcılık gibi zanaatlarla heykeltıraş, resim, müzik, dans, oyun, jimnastik gibi güzel sanatlar ile askeri talimler en ince detayına kadar gösterilmiştir.

Ön Asya tarihinin en hareketli ve dolayısıyla çok karışık bir safhası olan Amarna Devri, Amarna mektuplarıyla ve Boğazköy arşivinin zengin vesikalarıyla aydınlanmıştır. Bu devrin siyasi tarihi, 1927 yılına kadar yayımlanmış olan vesikalarla iyi bir şekilde Bilabel tarafından işlenmişti fakat son yıllarda yapılan Nuzi, Alalah ve Ugarit kazılarının verdiği yazılı vesikalar bu devrin mahiyetini çizmeye yardım etmiştir. Böylece şimdi Ön Asya devletlerinin dahili bünyesini daha iyi anlıyoruz¹⁵.

4. kazılarda meydana çıkarılan eserler içerisinde ilk devreler için prehistorik çakmak taşından yapılmış aletlerden başlayarak son devrelerdeki kuyumculuk eşyalarına kadar ziynet eşyaları, sanat erbabının aletleri, zirai aletler, giyim eşyaları gibi yaşamın birer parçası olan bu eşya ve aletlerin hepsi arkeolojik araştırmalarda bulunmaktadır.

Mısır coğrafyasında gün yüzüne çıkarılan bu arkeolojik buluntular ve kaynaklar Mısır tarihine ışık tutmakta ve kaynaklık etmektedir. Mısır tarihine has olan hiyeroglif resimli yazılar, Mısır tarihinin en büyük ve en önemli kaynaklarından biridir. Mısırlılar,

¹⁵ Füzüzan Kınal, *Amarna Çağında Mısır'ın Önasya Münasebetleri*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara, 1943, s.101.

günlük hayatlarını, yapılan dini törenleri, yaptıkları avcılık çalışmalarını ve tarımsal çalışmalarını resimlerle anlatmaya çalışmışlardır. Bu resimleri büyük bir ustalıklı ağaç levhalara, kayalara mağara duvarlarına çizmişlerdir. Bunlar, Mısır tarihine kaynaklık eden en önemli çalışmalardan biridir. Bunların yanı sıra taştan yaptıkları malzemeler de günümüze kadar gelen ve tarihe ışık tutan önemli kaynaklardır. Firavun mezarları da bu önemli kaynaklar arasında yer alır ancak bunların esrarı henüz çözülememiştir. Yapılan piramitler, firavun mezarlarını barındırmaktadır. Buralarda firavunların kişisel eşyaları da bulunmaktadır. Bunların hepsi Mısır tarihi için büyük önem arz eden kaynaklardır.

Eski Mısır uygarlığını günümüze taşıyan en önemli kaynaklardan biri de papirüslerdir. Papirüs, Nil deltasında durgun sularda yetişen bir tür kamış, saz bitkisidir. Bu bitki ince şeritler halinde kesilerek yan yana ve çaprazlamasına kumaş dokunuşuna benzer bir tarzla birleştirilip hazırlanmıştır. Bu papirüs üzerine yazı yazmak için, kalem vazifesi gören ince fırçalar kullanılmıştır. Mürekkep ise, bir çeşit boyadan yapılmıştır¹⁶.

Mısırlılar, papirüslerden şu şekillerde yararlanmışlardır: Saplarından şeker, köklerinden yakıt, meşaleler için fitil; saplarını bir araya getirerek ip, hasır örgüler, sandaletler elde etmişlerdir. Bu bitkiyi kağıt haline getirmek için bitki gövdesi ince şeritler halinde kesilerek ıslatılır, bir zemin üzerine dikey ve yatay şeritler halinde üst üste kumaş dokunuşuna benzer bir tarzda birleştirilip sıkıştırılarak elde edilen tabaka kurutulur. Tabakalar yan yana getirilerek yazıya hazır rulolar oluşturulmuştur. Mısır ikliminin sıcak ve kuru olması papirüsler için elverişli bir ortam yaratmıştır¹⁷.

Mısır tarihini günümüze taşıyan önemli kaynaklardan biri de dönemin Firavunlarının evlatlarıyla yazıştığı mektuplardır. Mısır Tarihçileri bu mektuplar sayesinde Mısır tarihine ve siyasi yapısına ışık tutmaktadır. Bu mektupları dönemlerine göre sınıflandırmışlardır. Mektupların tarihlenmesi, mektuplar baba ve oğul olan iki firavuna ait olduğu için bunları eski ve yeni diye ayırmak lazımdır. Fakat Hazannu mektuplarında firavunun ismi söylenmediğinden bunları ayırmak güçtür. Bazı mektuplar da (EA 23, 27, 33, 254) Mısırlı arşiv memurları tarafından yazılmış hiyerarşik tarihler vardır. Bazılarında da Tanrı Amon veya Amor isimli şahıs adları geçer. Böyle mektuplar III. Amenofis'e aittir. Bir de kime gönderildiği belli olan mektupları tarihlendirmek daha kolay olur¹⁸.

¹⁶ Recep Yıldırım, *Önasya Tarih ve Uygarlıkları*, İzmir, 1996, s. 85.

¹⁷ Büyük Larousse, *Firavun*, c.16, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s. 8118-8135.

¹⁸ Füzün Kınal, *a.g.e.*, s.101.

6. Mısır'ın Tarih Öncesi Dönemleri

Mısır'ın tarih öncesi (prehistorik) kültürleri, Avrupa'nın tarih öncesi devirleri ile mukayese edilerek tetkik edilmiştir. Bu devirler için genel olarak her yerde aynı terimler kullanılır. Mısır'ın tarih öncesi kültürlerinin tarihi devirler için önemi büyüktür. Zira M.Ö. 3200'lerde Mısır medeniyeti tarihi devirlere girdiği zaman (Mezopotamya medeniyeti de hemen hemen aynı dönemde tarihi devirlere girmiştir.) nasıl bir çehre gösteriyorsa 3000 yıl boyunca da hep öyle kalacaktır. Çünkü Mısır medeniyeti bugünkü Japonya ve Çin'de olduğu gibi içine kapalı bir kültür çevresidir. Gerçekten M.Ö. 8000'lerde ortaya çıkan herhangi bir kültür unsuru, bütün Mısır tarihi boyunca yaşantısını devam ettirecektir. Avrupa prehistorik kültürleri gibi Mısır prehistoryası da üçe ayrılır¹⁹.

- 1- Paleolitik Devir (Eski Taş Devri) M.Ö. 8000-7500
- 2- Mezolitik Devir (Orta Taş Devri) M.Ö. 7500-5000
- 3- Neolitik Devir (Yeni Taş Devri) M.Ö. 5000-3500

Bizi burada en çok ilgilendiren dönem Neolitik kültürdür. M.Ö. 5000' de başlayan Neolitik Devirde bir takım yenilikler göze çarpmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Ziraatın keşfi
- 2- Yerleşik hayat
- 3- Seramik imalatı

Neolitik Devirde halk, hayvancılığı ve ziraatı öğrenmişti. Çok geçmeden bu insanlar çömlekçiliği ve dokuma sanatını da keşfetmişlerdir. Nitekim Neolitik yerleşmelerde orak ve çekicinin yanı sıra balık avı ve hayvan avlamaya yarayan çengeller ile farklı aletler bulunmuştur. Mısır'da Fayyum Gölü'nün ve Nil Nehri'nin kenarlarında timsahlarla ve her türlü yabani hayvanlarla mücadele ederek yavaş yavaş merkezi bir monarşiye ilerlemenin ilk adımları, sözünü ettiğimiz Neolitik Devirde atılmıştır.

Hemen belirtmek lazımdır ki, Mısır'ın Neolitik kültür gelişimi diğer memleketlerden farklı olmuştur. Çünkü bu devirdeki ilk uğraşların Nil Vadisi'ne insan eliyle şekil vermek yani daha iyi oturulacak bir hale getirmek olduğu görülür. Bunu gerçekleştirebilmek için iki şey lazımdı. Bunlardan biri bataklıkları kurutmak, diğeri de Nil Nehri'nin taşması sona erdikten sonra tarlaları sulamak için fazla suları

¹⁹ Ekrem Memiş, *Eski Çağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006. s. 74-75.

depolamaktır. Mısır, çöl kuşağı içinde bulunduğu için buraya pek az yağmur düşer. Bu yüzden ki Mısır'da zirai hayat, sadece her yıl periyodik olarak meydana gelen taşmalara bağlı olarak gerçekleşir.

Mısır'ın ilk Neolitik sakinleri, Nil kıyısındaki dar şerit araziye ekip biçmekle yetiniyorlardı. Fakat zamanla nüfus arttıkça bu arazi yetmemeye başladı ve böylece yavaş yavaş kanallar ile havuzlar açma sistemi gelişti. Mısır, muazzam ve bereketli bir vaha haline geldi. Bu türden teşebbüslerin daha Neolitik devirde başlaması çok dikkat çekicidir. İşte bu Neolitik köylerin en eskisi Orta Mısır'ın batısındaki Fayyum Gölü'nün kıyısında keşfedilmiştir. Diğer taraftan Fayyum'dan yüzlerce kilometre uzakta bulunan delta bölgesindeki Merim'de de başka bir Neolitik yerleşme keşfedilmiştir. Deltanın alt kesiminde ise El Omari adı verilen bir başka Neolitik yerleşme merkezi ortaya çıkarılmıştır ki bütün bu yerleşmeler bize Aşağı Mısır'ın (Kuzey Mısır) Neolitik Devirlerden beri iskan edildiğini gösterir²⁰.

6.1. Yontma Taş (Paleolitik) ve Orta Taş (Mezolitik) Devirleri

Mısır'ın yazılı vesikalardan önceki devirleri, Nil boyunca uzanan teraslarda ve Nil Vadisi'nde insanların yaşamaları ile başlar ve M.Ö. 4. bine kadar sürer. Son yarım asırdaki araştırmalar bu devri oldukça aydınlatmış bulunuyor. Avrupa'da olduğu gibi Mısır'da da Yontma Taş ve Orta Taş Devirlerine ait kültür izlerine rastlanmaktadır. Ondan sonra Cilalı Taş ve İlk Madenler Devirleri birbirini takip eder. Paleolitik Devirlerin kültür gelişmeleri iklim durumu ile ilgilidir. Afrika'nın kuzeyi buzullar arası zamanlarda sıcak ve rutubetli idi. Bugün çöl olan sahalarda keşif ormanlar bulunmaktadır. Kuzey Afrika iklimi, yağmurların azalmasıyla kuraklaşmıştır. Suların çekilişi, Yontma Taş Devri'nin sonlarına tesadüf eder ve buralarda yaşayan yaratıklar muhtemel olarak büyük göller tarafına çekilmişlerdir. İşte bu zamanlarda Nil suları azalmaya başlamıştır. Nil'in bu çekilmesinden dolayı teraslarda yontma taş aletlerine tesadüf edildiği için buralarda insanların göçebe olarak hayat sürdürdükleri tahmin ediliyor²¹.

Bu devre boyunca şimdi çölleşmiş olan Nil kollarının vadilerinde ve bunların etrafındaki sahalarda çeşitli bitkiler yetişiyordu. İşte buralarda avcılıkla geçinen ilk insanlar yaşıyorlardı. Bugünkü Nil Vadisi bu devirlerde sular altında idi. Bu çöl

²⁰ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 76.

²¹ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 74-76.

terasların kilometrelerce uzanan kısımlarında yontma taştan aletler adeta serpilmiş bir haldedir. Teb'de Krallar Vadisi'nde bu çeşit aletlerden binlerce toplanmıştır.

Alt Paleolitikten Orta ve Üst Paleolitiğe geçiş iklim değişikliği ile olmuş, ormanlarda avcılıkla yaşayan insanlar yavaş yavaş vadilere yayılmışlardır. Mısır'da, Üst Paleolitiğin en güzel alet tiplerine tesadüf edilir. Üst Paleolitik, bu devirdeki Avrupa'nın kültür sahalarından olan Orinyasiyen, Sulutreen, Magdaleniyen Devirlerine tekabül eder. Diğer bir endüstri, Tunus'da Kapsa denilen yerde bulunmuştur. Bunlar çok küçük taş aletlerdir. Bu kültürün Mısır'da bulunuşu ise yeni araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Paleolitik ile Neolitik arası Mısır'da bir boşluk olduğu sanılmaktadır. Bu devrin en önemli karakteristik aletleri çakmak taşından ok uçları ile kemikten iğnelerdir. Bunların yanı sıra geniş kalçalı büyük göğüslü heykeller de bu devrin önemli kalıntıları arasında yer alır²².

Mısır'ın Yontma Taş Devirleri için şu neticeyi çıkarabiliriz: Bu devirlerden kalma ırk tipini belirtecek herhangi bir insan iskeletine rastlanmamıştır. Alt Paleolitik endüstrisi Nil Vadisi'ne uzak olan en üst teraslarda dağınık bir istasyon bulmuştur. Demek ki Mısır'da da, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi bu dönemde kültürel bir gelişme yaşamıştır. Üst Paleolitiğe gelince Mısır'da bunlar sırası ile ve birbiri ardınca görülmezler, mağara hayatı yoktur. Çünkü buranın iklimi bu devrede rutubetten kuraklığa doğru bir değişme göstermiştir²³.

6.2. Cilalı Taş Devri (Neolitik)

Afrika'dan başlayarak iklim gittikçe kuraklaşmış, sıcaklıklar artmış ve Mısır'ın bugünkü iklimi Atlantik'ten Kızıldeniz'e kadar çölleşen bölgelerde şekillenmiş, hayat yalnız suyun çekildiği vadilerde yani Nil Vadisi ve Libya Vahaları gibi alanlarda oluşmaya başlamıştır. Bu bölgelerde bitki olarak dikenli ve kökü dikine olan bitkiler yetişmiş, hayvan olarak da kemiriciler, sürüngenler ve develer yaşamaya başlamıştır. Kuru ve sıcak olan bu iklimde yağmurlar hemen hemen hiç yağmamaya başlamış ve kuraklık oluşmuştur. Su olmayan bu bölgelerde artık insanlar yaşamamıştır. Ve buradaki yaşam alanları terk edilmiştir. Sulak alanlar aranmaya başlanmış ve buradaki sulak alanlarda her türlü bitki ve hayvan yetiştirilmeye başlanmıştır. Bazı

²² Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 98.

²³Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 98.

Prehistoriyenler saf Neolitik'in Mısır'da olduğunu kabul etmemişlerdir. Fakat Fayyum'da Möris Gölü civarında cilalı taş aletler ve kaba yapılı kırmızı ve dekorsuz çanak çömlekler bulunmuştur. Ve mutfak kalıntılarında öküz, keçi, domuz kemikleri ve balık kılçıkları ile deniz hayvanlarının kabuklarına ve kumluklar içinde de hububat silolarına rastlanmıştır. Böylece Neolitik kültürün varlığı anlaşılmıştır. Neolitik Devir, Mısır için hakiki bir yerleşme devridir. Neolitik köyler, tepeciklerde ve terasların aşağı kısımlarındaki alanlarında kurulmuştur. Binlerce yılın kalıntıları bu köylerin üzerine yığılmıştır²⁴.

Bu devreye ait eserlerin bulunabilmesi için büyük arkeolojik kazılarla suni olan bu tepecikler kazılarak köylerin bulunduğu ana toprağa ulaşılması gerekir. Bunların dışında kalıntıların etkilerinden uzak kalmış bazı Neolitik dönem istasyonları da bulunmaktadır. Bunlar çöllere daha yakın vadilerden uzak yerleşimlerdir. Bu yerleşim yerleri Mısır'da Kahire civarında El-Omari deltasının batı kıyılarında Memir'de Beni-Salame, Fayyum'da Dimeh, Kom-Uşim ve Kasres-Sagha, Yukarı Mısır'da ise Tasa, Tukh gibi merkezlerdir. Bu yerler kalıntı yığıntılarına maruz kalmadığı için, daha kolaylıkla araştırılabilir durumdadır. Bu dönemin en mühim değişikliği aletlerdedir. Devrin mikrolit aletleri yerine çakmak taşından daha büyük aletler kullanılmaya başlanmıştır. Cilalı taş aletlerle beraber iki tarafı işlenmiş ok ve ok uçları da bulunuyordu²⁵.

Bu devrin en karakteristik taş aleti ise, cilalı baltalardır. Aynı zamanda kemikten yapılmış iğneler ve oltalar da vardır. Dokumacılık ve sepet işleri de bu devirde başlamıştır. Sanatta en mühim ilerleme çömlekçiliğin keşfidir. Bu sanat Aşağı ve Yukarı Mısır'da ayrı ayrı gelişmiştir. Deltada el ile yapılmış çanak ve çömlekler çoğunlukla süssüzdür. Yalnız bazen kenar kısımlarına tırnakla yapılan izler ve palmiye yaprağı şeklinde çizgiler bulunur²⁶.

Bu kaba çömlekler yanında bir de içleri kırmızı ve siyah renkli olanları vardır. Bunların şekilleri epey çeşitlidir. Bazı küçük vazoların yan taraflarında çıkıntılı, düğme veya ip delikleri bulunan ilk kulplulara da rastlanılır. Vadide ise siyah renkte pek iyi pişirilmemiş fakat üzerlerinde beyaz çizgili süsler, geometrik şekiller olan çanak çömlek bulunuyor. Dimyat'ta 25-30 metre derinlikte bu devreye ait izlere rastlanmıştır.

²⁴Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 75-76.

²⁵ Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 105-106.

²⁶ Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 105-106

Bulunan bu son kalıntılar ile delta medeniyetinin varlığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan Mısır'ın kuzeyi ve güneyi ayrı ayrı özellikler taşır. Bu farklar çanak çömlek işçiliğinde daha belirgindir. Mısır'ın kuzeyi güneyine nazaran daha iyi bir teknolojiye sahiptir. Fayyum ise delta kültürüne daha benzerlik göstermektedir²⁷.

6.3. İlk Madenler (Neolitik, Kalkolitik) Devri

Bu devrin önemi, taş aletlerle beraber madenlerin de kullanılmasıdır. Nübya'dan Delta'ya kadar uzanan Nil Vadisi'nde yapılan kazılarda bu devreye ait eserler meydana çıkarılmıştır. Bilhassa bulunan mezarlar, Neolitikten tarihi devre kadar, maddi ve sosyal hayatın değişikliğini çok iyi belirtmektedir.

Cıvalı Taş Devri'nde bakır ve altın madenleri bulunuyordu fakat bunların kullanılışı ve çakmak taşının yerini tutması, madenler devrinde mümkün olabilmektedir. Çakmak taşından yapılmış ok ve dişli sapan uçları gibi aletler, tarihi devirlerde de kullanılmıştır.

Madenlerin işlenmeye ve alet olarak yapılmaya başlamasıyla, insanların yaşayış tarzı değişmiştir. Mısır'ı Cıvalı Taş Devri'nde olduğu gibi Madenler Devrinin başlangıcı içinde, biri güney, diğeri kuzeyde olmak üzere iki merkez olarak kabul etmek lazımdır. Köy harabeleri ve mezarlar, güney Nil Vadisi'nin bu devrede yerleşik bir hayata tamamen kavuşmuş olduğunu anlatır. Dağınık olmakla beraber El-Kab, El-Badri, Hierokompolis, Negada, Ombos, Koptos, Abidos gibi daimi yerleşme yerleri de vardır. Yukarı Mısır yolları üzerinde bulunan Negada güney bölgesinin merkezi kabul edilir. Bu devrenin güney kültürüne genellikle Negada kültürü adı verilmiştir. Ölümler hoker durumunda gömülmüşlerdir. Başları güneye, yüzü batıya dönük olarak konan cesetler, bakır iğnelerle tutturulmuş hasır veya keçi derisine sarılmışlardır. Ölümlerin yanında çanak çömlek, silah ve süs eşyası olmak üzere çeşitli hediyeler bulunmuştur. Negada tipi olarak nitelendirilen elle yapılmış seramiğin içi ve ağız kenarı siyah, dışı koyu kırmızı ve parlaktır. Bir de kırmızı parlak yüzey üzerine krem boyalı ve koyu renk üzerine beyaz çizgi ile yapılmış çeşitli resimler bulunur.

İkinci Negada kültürü denilen müteakip devirdeki çanak çömlek tipleri ise, dalga kulplu olanlarla, kahverengi zemin üzerine kırmızı boyalı kaplardır. Bunlarda gemi ve hayvan tasvirlerinin Mısır'da kullanılanlardan ziyade Mezopotamya'nın Cemedet-nasr devrindekilerle benzerlikleri görülür. Taş kaplar kısmen eski şekillerin bir devamı ise de, yeni biçimlerde olanlar da göze çarpmaktadır. Aşağı yani Kuzey Mısır'ın bu

²⁷ Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 105-106.

devrelerdeki kültür merkezi ise Meadi'dir. Bu devreye ait diğer arkeolojik buluntu yerlerinden, Abusir el-Melek, Gerze en önemlileridir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLALELER DÖNEMİ'NDE MISIR VE TARİHİ EVRELERİ

1.Firavun

Firavun, Eski Mısır'da hükümdarlara verilen isimdir. Bu Eski Mısır dilinde büyük ev anlamına gelir. Aynı zamanda Tanrı Horus'un yeryüzündeki simgesi ve Güneş Tanrısı Ra'nın oğlu olarak kabul edilirdi. Bu inanişe göre firavunlar tanrı Horus'un soyunda gelmiştir.

Firavunlar ülkenin sahipleri idi. İdari, askeri ve ticari alanlardaki tüm yetkiler sadece firavunun elindeydi ayrıca ülkedeki bütün mabetlerde yapılan ibadetler sadece firavun adına yapılırdı²⁸.

Firavunların üstün güçlere sahip olduğuna ve bütün doğa olaylarına hüküm edebilecek güce sahip olduğuna inanılırdı. Bu yüzden firavunlara özel dini törenler yapılır. Firavun tanrı sayıldığı için firavunun karşısına çıkan kişi firavuna secde eder. Firavun olmak için anne tarafından soylu kan taşımanın daha önemli olduğuna inanılır. Böylece halktan kimi erkekler tam kan soylu bir kadınla evlenerek tahta çakabilmişlerdir. Firavunların kutsal ve gizemli kabul edilen birçok adları vardır. Bu adların sonuncusunu tahta çıktıkları zaman alıyorlardı. Genellikle bu ad, o firavunun izleyeceği politikanın bir habercisi olarak görülürdü. Mesela Savaş Tanrısı Mantu'nun adını kullanarak Mantuhotep adını alan firavun askeri seferler yapacağını ilan etmiş olurdu²⁹.

Firavun tahtı üzerinde sokağa çıkardı. Şemsiye tutan, yüzüne konan sinekleri kovan ayrı bir hizmetçisi bulunurdu. Firavun ölünce Apis öküzüne yapıldığı gibi, 72 gün matem tutulurdu. Firavunların öldükten sonrada dünyayı idare ettiklerine inanılırdı. Memleket yönetiminde firavunun iki büyük yardımcısı da bulunurdu. Yardımcılarından biri kuzeyin yani kırmızı evin, diğeri ise güneyin yani beyaz evin sorumlusudur. Devlet yönetiminde ikili teşkilat bulunurdu. Yani devlet ikiye bölünerek yönetilirdi. Tıpkı Göktürklerde olduğu gibi daha sonra devlet kendi içlerinde eyaletlere ayrılırdı. Devlet idaresinde firavundan sonra gelen en yetkili kişi ise vezirlerdir. Vezirler devletin altı büyük evine başkanlık edermiş. Bazen de eyaletleri denetlemeye çıkarmış. Firavun

²⁸ Ömer F. Harman, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13, Ankara, 1996, s. 118-121.

²⁹ Hürriyet Ansiklopedisi, *Firavun*, c. 12, s. 235-236.

vezirlerine her zaman adaletli olmalarını tavsiye ederdi. Çünkü tanrıyı seven adaletten ayrılmaz³⁰.

Firavunlar ölene dek idarede kalıyorlardı. Bilinen en uzun iktidar 92 yılla eski krallıktaki son hükümdar Pepi II. Neferkare'ye aittir. Uzun süre tahtta kalabilmek için her 30 yılda bir sihirli bir tören olan gençleşme festivali yapılırdı. Firavun öldükten sonra cesedi mumyalanır, dirilince kullanması için özel eşyaları ile lahit'e konulur ve üzeri kapatılırdı. Zamanla Mısır'ın devlet sisteminde de, merkezi ve yerel güçler arasındaki gerilimden kaynaklanan bazı gelişme ve değişimler olmuştur. Mısır'ın devlet yapısına ilişkin bilgilerimiz, özellikle kralların ve yönetim organizasyonunun durumu ile ilgilidir. Firavun (Büyük Ev), daha Eski Devlet zamanında babaerkil (patriarkal) nitelikte, veraset yoluyla tahta çıkan mutlak bir hükümdar (monarkh) ve aynı zamanda Tanrı Horos'un yeryüzündeki temsilcisi, daha sonra Güneş Tanrısı'nın oğlu olarak Büyük Tanrı şeklinde karşımıza çıkar. Bununla birlikte, bu temel anlayış ve düşünceler, Mısır tarihinin akışı içinde değişmiş ve yeni birtakım biçimler kazanmıştır. Sözgelimi Firavun, Orta Hanedanlık zamanında meşruiyetini tanrısal seçimlerle kazanan bir insan iken, Yeni Hanedanlık zamanında, yaşayan firavunların tanrılaştırılması daha çok görülmektedir. Karışıklık dönemlerinde ise, firavunların tanrısal özelliklerini yitirmesine ve merkezi gücün yok olmasına yol açmıştır³¹.

2. Erken Krallık Dönemi (M.Ö. 3000-2700)

1. Sülale Devri'nin başladığı bu döneme Tinis şehrinden esinlenerek Tinit Devri adı verilir. Bu üç asır boyunca Mısır, mutlak monarşiyle yönetildi. Ülke firavunlar tarafından yönetilirdi. Bu firavunların tanrı soyundan geldiğine inanılırdı. Mısır'ın önemli ticaret yolları kara ve deniz yollarıdır. İhtiyaç fazlası tarım ürünleri takas usulüyle madenlerle değiştirilirdi. Daha sonra bu madenlerden çeşitli ev eşyaları ve süs eşyaları yapılmıştır. Bu dönemin önemli özelliklerinden biri de yazının icadıdır. Mısır'a özgü olan hiyeroglif çivi yazısı sayesinde Mısır halkı kendi duygu ve düşüncelerini kendilerine özgü olan resimler ve şekillerle anlatmıştır. Bu sayede Mısır medeniyeti günümüze kadar gelmiştir. Bu dönemden dolayı kutsal sayılan Memfis şehri başkent

³⁰ Ekrem Memiş, *ag.e.*, s. 89-90.

³¹ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Anahtarları 1*, İstanbul, 1990, s. 116-117.

sayılarak daha sonraki dönemlerde her yeni kral bu şehri ziyaret edip Mısır krallığının birleşmesini kutlamıştır³².

Erken Hanedanlık Dönemi'nde firavunların ve onların yanındaki din adamlarının ülke yönetiminde, siyasetinde ve kültüründe önemli etkileri oldukları göze çarpmaktadır³³.

2. Sülale Dönemi'nde yazının kullanımının yaygınlaştığını, yazının gelişmesine paralel olarak da devlet örgütü ve organizasyonunun geliştiğini, krallığın ülke dışına sefer düzenleyebilecek kadar güçlendiğini görüyoruz. Ancak yine de krallık bu sülale zamanında (kaynakların açıklamasına bakılırsa) bir iç savaşa bağlı olarak yıkılmaktan kurtulamayacaktır³⁴.

2.1. Birinci Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 3050 - MÖ 2890)

2.1.1. Firavun Menes

Asıl adı Menes Hor-Aha'dır. Bu ismin anlamının "Horus'un sazlığı" şeklinde olduğu kaydedilmektedir. Birinci Sülale'nin Birinci Hanedan Dönemi'nde krallık yapmıştır. Kesin olmamakla birlikte kendisinden önce Horus Narmer'in tahtta bulunduğu tahmin edilmektedir. Kendisinden sonra ise tahtı Djer'e bırakmıştır. Krallığı M.Ö. 3407-3346 yılları arasında sürmüştür. Babasının adı Narmer, annesinin adı Niethotep'tir. Berenb, Bernerib ve Hent isimli hanımları vardır. Hent'ten Djer isimli oğlu doğmuştur. M.Ö. 3346 tarihinde ölmüştür.

Kral Menes, Mısır'ın ilk kurucularındandır. Mısır'ın ilk kurucularından olan Kral Menes Afrika Kıtasında büyük bir uygarlığın temellerini atmıştır. 5000 yıldan beri gizemleri çözülemeyen bu büyük uygarlık insanlık tarihin de önemli bir yere sahiptir. Bu köklü uygarlığın en büyük kalıntılarından biri olan piramitler, bilim adamlarını nasıl yapıldığı konusunda şaşkın bırakmıştır. Bu dönemin kralı olarak çeşitli kaynaklarda Kral Horus-Aha'nın adı geçmektedir. Çoğu kaynaklarda ise Menes olarak geçmektedir. Bazı kaynaklarda ise ilk kral olarak Menes değil de Kral Narmer'in adı geçmektedir. Ama bu dönemin kurucusu olarak çoğu kaynak Menes adı üzerinde durmaktadır. Menes, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın ilk kralıdır. Bu kralın 63 yaşına kadar yaşadığı tahmin

³² Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 78-79.

³³ Ian Shaw And Paul Nicholson, *Dictionary Of Ancient Egypt*, Egypt, 2002, s. 89.

³⁴ Nazmi Özçelik, *a.g.e.*, s. 122.

edilmektedir. Ölümü ise çeşitli rivayetlere dayanmaktadır. Bunlardan biri ise Fayyum Vadisi'nde timsahların ve köpeklerin saldırısıyla olduğu sanılmaktadır. Fakat deliller olmadığı için bu bilgi kesin değildir³⁵.

Bazı kaynaklarda diğer adı Narmer olarak geçen Menes Mısır'ın birleştirici gücü olarak kabul edilir. Firavun Menes dönemine ait ve Menes'in siyasi gücünü temsil eden figürlerde papirüsler üzerinde oturan şahin Tanrı Horus'u ve Aşağı Mısır'ı temsil eden figürler bulunmuştur. Dizleri üzerine çöken kişi düşmanı ve çevresindekiler de hizmetkarları olarak resmedilmiştir³⁶.

2.1.2. Firavun Hor-Aha

Antik Mısır tarihçilerine göre Hor-Aha, Erken Hanedanlık Dönemi'nin ikinci firavunudur. Dönemin bazı tarihi kaynaklarına göre Firavun Hor-Aha 30 yaşında tahta geçtiği ve 62 yaşına kadar hükümdarlık yaptığı tahmin edilmektedir. Antik Mısır Dönemine ait bazı tarihi kaynaklarda Firavun Hor-Aha'nın, Firavun Menes ile aynı kişi olduğu iddia edilmiştir. Bu bilgi günümüz yabancı kaynaklarında da yer almaktadır.

Bazı yabancı kaynaklarda yer alan bilgilere göre Asıl adı Ity olan fakat tahta çıktıktan sonra Hor-Aha (Sazlıklar Üzerinde Ra) ismini alan firavunun, Eski Mısır tarihinde bahsedilen Mısır'ın efsanevi birleştiricisi Menes olup olmadığı konusunda en kesin arkeolojik kanıt olan Narmer Tabletleri'nde yazılıdır. Tabletler göre Mısır'ın asıl birleştiricisi Hor-Aha'nın babası Narmer olarak anlatılmakta ve Hor-Aha'nın da onun oğlu ve ondan sonra tahta geçen veliahttı olduğundan bahsedilmektedir³⁷.

2.1.3. Firavun Djer

Asıl adı Djer'dir. Horus'un en önde gelen yardımcılarındandır. Birinci Hanedanlık Dönemi'nde krallık yapmıştır. Kendisinden önce tahtta Kral Menes bulunmaktaydı. Kendisinden sonra ise yerine kesin olmamakla birlikte oğlu Djet geçmiştir. Kral Djer'in saltanatı M.Ö. 3016-2970 yılları arasında sürmüştür. Babasının adı Menes, annesinin adı Hent, kızının adı Merneith, oğlunun adı ise Djet'tir. M.Ö. 2970 yılında ölmüş ve Abidos'a gömülmüştür³⁸.

³⁵ Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *Ancient Egyptians People of the Pyramids*, New York 2001, s. 50.

³⁶ Rosalie F. Ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 50.

³⁷ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 85.

³⁸ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 86.

Yabancı kaynaklarda yer alan tarihi Manetho kayıtlarına göre Djer, babasının keşfettiği Memfist'te 57 yıl saltanat sürmüştür. Nil'deki ilk şalelenin güneyinde yer alan kitabelerde adının geçtiği söylenilmektedir. Edinilen bu bilgiye göre Firavunun Djer'in bu bölgede yaşadığı düşünülmektedir. Djer, kendi döneminde büyük ün kazanmış ve tıp alanında büyük gelişmelere imza atmıştır. Bu dönemde Mısır sanatta ve tıpta büyük gelişmeler göstermiştir. Yabancı kaynaklarda yer alan bilgilere göre 3000 yıllık geçmişe sahip olan kitabelerde ve çeşitli yazma eserlerde onun döneminde tıpta kullanılan bilgiler yer almaktadır³⁹.

Sina Yarımadası'na çeşitli seferler düzenlemiş ve Mısır'ın egemenlik alanını genişletmeye çalışmıştır. Ayrıca Djer krallık dönemini kanıtlayan birkaç eser ve Djer'e kurban edilen kesik başlar bulunmuştur. Bazı kaynaklara göre Djer'in cenaze töreninde üç yüz kişilik bir grup bulunmuştur. Djer'in ölüm tapınağı bölgenin en büyük tapınağı olarak bilinmektedir⁴⁰.

İlk Hanedan Dönemi'nin önemli firavunlarından biridir. Bunun yanı sıra kendi döneminde önemli bir üne sahip olmuştur. Kendisine ait büyük mezar odaları yaptırmıştır. Bu odanın duvarlarını altın yıldızlarla süslemiş ve içine altından, bakırdan yapılmış eşyalar, takılar, bilezikler koymuştur. Ayrıca mezar odasında fildişi süslemeli mobilyalar da bulunmuştur⁴¹.

2.1.4. Firavun Djet

Asıl adı Djet'tir. "Horus'un kobra yılanı" anlamına gelir. Bilinen diğer isimleri ise Wadj, Zet, Uadji'dir. Birinci Hanedanlık Dönemi'nde krallık yapmıştır. Kendisinden önce tahtta babası Djer bulunmaktaydı. Kendisinden sonra ise tahta oğlu Den geçmiştir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Mumyası ise Umm el-Qa'ab'da B mezarlığı, Z mezarında bulunmaktadır⁴².

Djet'e ait olduğu düşünülen mezar taşı günümüze kadar bozulmadan ulaşmış. Bu taşı inceleyen bilim adamları Mısır sili hakkında çeşitli bilgiler elde etmişler. Edinilen

³⁹ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 86.

⁴⁰ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 86.

⁴¹ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 86.

⁴² Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 87.

bilgilere göre Mısır tarihine ışık tutan bir diğer önemli kaynak olan Palermo Taşı'ndan Firavun Djet'in saltanatı hakkındaki bilgiler ya kaybolmuş ya da yok edilmiş⁴³.

Sakkara'daki büyük bir mastaba da Firavun Djet'e aittir. Duvarları 400 baş ve gerçek boynuzlarla dekore edilmiştir. Ayrıca duvarlarda çeşitli insan figürleri bulunmuş. Bazı bilim adamlarınca buradaki kişinin kralın yüksek derecede bir memuru ya da kendisi olduğu düşünülmektedir⁴⁴.

Djet, İlk Hanedan Dönemi'nin firavunlarından. Ve kendisine ait mezar odası ve kullanılan hiyeroglif süslemeli yazılar Mısır tarihine ışık tutmaktadır. Mezar odasında yılan resimleri dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra kendisine ait tahta bir sanduka da mezar odasında bulunmuş⁴⁵.

2.1.5. Firavun Den

Asıl adı Den'dir. Birinci Hanedan Döneminin beşinci firavunudur. Hakkındaki kaynaklar sınırlıdır. İnternet ortamında hakkında bir çok bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler rivayetlerden oluştuğu için bu bilgilere pek itibar edilmemektedir. Mısırdaki ilk nüfus sayımının bu dönemde yapıldığı söylenmektedir.

2.1.6. Firavun Anedjib

Asıl adı Anedjib'tir. Birinci Hanedan Döneminin altıncı firavunudur. Hakkındaki kaynaklar sınırlıdır. İnternet ortamında hakkında bir çok bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler rivayetlerden oluştuğu için bu bilgilere pek itibar edilmemektedir.

2.1.7. Firavun Semerkhet

Asıl adı Semerkhet'tir. Birinci Hanedanlık Dönemi'nde krallık yapmıştır. Birinci Hanedanlık Döneminin yedinci firavunudur. Hakkındaki kaynaklar çok kısıtlıdır. Hakkındaki diğer bilgiler ise rivayetlerden oluşmaktadır.

⁴³ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 87.

⁴⁴ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 87.

⁴⁵ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 87.

2.1.8. Firavun Qa'a

Asıl adı Qa'a'dır. İsminin manası "Büyük omuzlu" anlamına gelmektedir. Birinci Hanedanlık Dönemi'nde krallık yapmıştır. Birinci Hanedan Döneminin sekizinci firavunudur.

2.2. İkinci Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2890 - MÖ 2686)

2.2.1. Firavun Hetepsekhemwy

Asıl adı Hetepsekhemwy'dir. İsminin manası "İki güçten memnun" anlamına gelmektedir. İkinci Hanedanlık Dönemi'nde krallık yapmıştır. İkinci Hanedanlık Döneminin birinci firavunudur.

Firavun Hotepsekhemwy, M.Ö. 2890 yıllarında yaşamış ve hakkında fazla bilgi bulunmayan bir firavundur.

2.2.2. Firavun Reneb

Asıl adı Reneb "Güneşin Lordu" ya da "Ra'nın Lordu" anlamlarına gelmektedir. Manetho kayıtlarına göre 39 yıl, modern kayıtlara göre ise 10-18 yıl tahta hüküm süren Firavun Reneb, İkinci Hanedanlık Dönemi'nde krallık yapmıştır. Kendisinden önce tahtta Firavun Hetepsekhemwy bulunmaktaydı. Tahtı Firavun Hetepsekhemwy'den devraldıktan sonra tahtı Nynetjer'e bırakmıştır. Babasının adının Hetepsekhemwy olduğu tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklara göre ise bu kişi kardeşi de olabilir.

Firavun Raneb, Mısır'ın İkinci Hanedanı zamanında 39 yıl hüküm sürmüştür. Firavun Reneb kendisinden önce tahta bulunan selefi Hetepsekhemwy'i askeri darbeyle indirdiği sanılmaktadır. Firavun Hetepsekhemwy'nin Firavun Reneb'in babası ya da erkek kardeşi olduğu sanılmaktadır. Bu konuda kaynaklar kesin bilgi vermemektedir. Firavun Reneb hakkında az bir bilgiye sahibiz. İsmi birkaç tarihi belgede yer almaktadır. İsmini Güneşin adı 'Re' ile birleştirmiş ilk krallardan biridir. İsminin içinde 'Re' olması, ondan sonraki çoğu kral içinde bir gelenek olmuştur⁴⁶.

2.2.3. Firavun Nynetjer

Aslı adı Nynetjer'dir. İsminin manası "Tanrı birdir" anlamına gelmektedir. Firavun Nynetjer'den önce tahta Firavun Reneb bulunmaktaydı. Daha sonra tahtı

⁴⁶ Toby A. H. Wilkinson, *Early Dynastic Egypt*, Londra/New York, 1999, s. 84.

Firavun Reneb'den devralan Firavun Nynetjer, Manetho kayıtlarına göre 47 yıl hüküm sürmüştür. Palermo Taşı'na göre ise 40 yıl hüküm sürmüştür. Babasının, annesinin çocuklarının adları kesin olarak bilinmiyor. Defin yeri ise Sakkara'dır.

Firavun Nynetjer, Mısır'ın İkinci Hanedanı Dönemi'nin üçüncü kralıdır. Mısır'ın Memfis şehrinde saltanat sürmüş dönemin ünlü bir krallarındandır. Mısır Tarihinin önemli kaynaklarından biri olan Palermo Taşı'nda kendisinden bahsedilir. Bu taşıdaki bilgilere göre 40 yıl saltanat sürmüştür. Ayrıca ismi Eski Mısır'ın her tarafında yer almaktadır. Sakkara'da bir yer altı galerisinde bulunan çamur mühürler sayesinde isminin Nynetjer olduğu bilinir. Bu galerinin Firavun Nynetjer'in mezarı olduğu düşünülmektedir⁴⁷.

2.2.4. Firavun Wneg

Asıl adı Wneg'dir. İkinci Hanedanlık Dönemi'nde hüküm süren kral Wneg, tahtı kendisinden önce tahtta bulunan Nynetjer'den teslim almıştır. Manetho kayıtlarına göre 17 yıl hüküm sürdükten sonra tahtı kendisinden sonra gelen Firavun Senedj'e bırakmıştır. Babasının, annesinin ve çocuklarının adları kesin olarak bilinmemektedir. Ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Defin yeri ise Sakkara'dır.

Wneg Mısır'ın İkinci Hanedanı zamanında 8 yıl hüküm süren firavundur. Merkezi hükümet bu dönemde dağılmaya başlamıştır. Wneg, aslında Aşağı Mısır bölgesinde hüküm sürmüş bir firavundur. Wneg'in isminin tam yazılışı bilinmemektedir. İsmi'nin bulunduğu yerlerde çiçek işareti kullanılmıştır. "Wng". Papirüs kabartmalarında ismi Wadj-nes olarak yazılmıştır. Daha birçok kaynakta bu firavunun ismi farklı şekillerde yazılmıştır. Wneg'in mezarı bulunamamıştır. Tahminlere göre mezarı Sakkara'dadır. Büyük bir mezar değildir⁴⁸.

2.2.5. Firavun Senedj

Asıl adı Senedj'dir. İkinci Hanedanlık Dönemi'nde krallık yapmıştır. İkinci Hanedanlık Döneminin beşinci firavunudur. Hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu firavunun mezarı bulunamamış ama Sakkara bölgesinde olduğu tahmin edilmektedir.

⁴⁷ Toby A. H. Wilkinson, *a.g.e.*, s. 85-87.

⁴⁸ Toby A. H. Wilkinson, *a.g.e.*, s. 87-88.

2.2.6. Firavun Seth-Peribsen

Asıl adı Seth-Peribsen'dir. Kaynaklara göre isminin manası "Horus'un güçlü kalbi" anlamına gelir. İkinci Hanedan Döneminin altıncı firavunudur. Hakkındaki bilgiler rivayetlerden oluşmaktadır. Bu yüzden bu bilgilere ve internet ortamında paylaşılan bilgilere pek itibar edilmemektedir.

2.2.7. Firavun Khasekhemwy

Asıl adı Khasekhemwy'dir. Adının manası "Horus'un güçlü doğuşu" anlamına gelmektedir. İkinci Hanedanlık Dönemi'nde hüküm sürmüştür. İkinci Hanedanlık Döneminin yedinci firavunlarından.

3. Eski Krallık Dönemi (M.Ö. 2700-2200)

Bu dönemde klasik bir Mısır devleti ve kültürü oluşmuştur. Bu dönemde krallar kendilerinden önce gelen kralların faaliyetlerinden yararlanarak devlet yönetimini ona göre yönetmişlerdir. Bu dönemde firavunlar için anıt mezarları yapılmış ve bu mezarlara firavunlar, hizmetkârları ve sadık kullarıyla beraber gömülmekteydi. Bu mezarlar geniş alanları kaplamaktaydı. Öldükten sonra ikinci bir hayatın olduğuna inandıkları için yiyecekler, içecekler, silahlar ve çeşitli eşyalar beraberlerinde gömülmüştür. Piramit adı verilen bu anıt mezarların en gösterişlisi 3. Sülale Devri'ne denk gelmektedir⁴⁹.

Firavun Zoser'in (Coser) veziri, aynı zamanda bir hakim, rahip ve mimar olan İmhotep tarafından Sakkara'da, günümüzde en eski taş anıt olarak kabul edilen kademeli piramit inşa edilmiştir. 140×118m; 60m ölçülerindeki altı basamaklı piramidin (sonraki dönemlerde yapılacak olan asıl piramitlerin prototipini oluşturur) etrafı yüksek bir surla çevriliydi.

Eski Mısır kaynakları ülkeyi birleştiren ilk kral olarak Menes'i kabul ederler. Bu kralla birlikte, Mısır tarihi ve Hanedanlar Dönemi'nin başladığı kabul edilir. 3000 yıl gibi çok uzun olan bu sürenin ve ardı ardına gelen yaklaşık 31 hanedanın kolay kavranabilmesi için, Mısır tarihi "eski", "orta" ve "yeni" olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır. Bunlar da kendi içinde ara bölümlere ayrılmışlardır.

⁴⁹ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 79-80.

50 yıl sonra, Firavun Keops tarafından Gize’de dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilen piramit (taban kenarı 230m, yükseklik 146m) yaptırılmıştır. Piramidin yapımında kullanılan taş bloklar, muhtemelen Nil’in karşı kıyısındaki ocaklardan elde edilmişti. Başka bir olasılık da piramitlerin bulunduğu yerde taş ocakları vardı. Piramitlerin önündeki büyük sabit Sfenks heykeli de bunu ispatlamaktadır. Mısır’da demirin ve tekerleğin henüz bilinmediği bu dönemde, taşların taşınmaları problem yaratıyordu. Yapı yükseldikçe taş bloklar, yerlerine tuğladan inşa edilen rampalar üzerinde yuvarlak kalasların yardımıyla yerleştirilirdi. Binlerce insan, aşağı yukarı 20 yıl boyunca piramidi zamanında tamamlamak için emek harcamıştır.

Eski krallığın Beşinci Sülale Dönemi’nde hakimiyet rahipler sınıfının eline geçmiş; güneş dini ve güneş tanrısı ortaya çıkmıştır. Firavunlar Güneş Tanrısı Ra’nın oğlu olarak adlandırılmışlardır. Altıncı Sülale Dönemi’nde ise Mısır toprakları Habeş ve Sudan yönünde genişlemiş ayrıca Kenan iline seferler düzenlenmiştir. Yine bu dönemde merkezi gücün zayıflamasıyla yöresel beylerin güçleri artmıştır⁵⁰.

3.1. Üçüncü Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2686 - MÖ 2589)

3.1.1. Firavun Nebka (Sanakhte)

Asıl adı Nebka’dır. Bazı kaynaklarda Sanakhte olarak da geçmektedir. İsminin anlamı “Horus’un başarılı koruyucusu” anlamına gelmektedir. Firavun Nebka, Üçüncü Hanedanlık Dönemi’nde hüküm sürmüştür. Üçüncü Hanedanlık Döneminin birinci firavunudur.

3.1.2. Firavun Djoser

Asıl adı Djoser’dır. Bazı kaynaklarda Zoser ya da Dzoser olarak geçmektedir. Djoser “tanrıların vücudu” anlamına gelmektedir. Djoser Üçüncü Hanedanlık Dönemi’nin önemli krallarındandır. Tahtı kendisinden önce gelen babası Sanakhte’den teslim almıştır. M.Ö. 2668 ile 2649 yılları arasında krallık yapmıştır. Ve daha sonra kendisinden sonra gelen Sekhemkhet’e teslim etmiştir. Babasının adı Sanakhte, annesinin adı Nimaethap, hanımının adları Inetkawes ve Hetephebeti, çocuklarının

⁵⁰ Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 99-100.

isimleri bilinmiyor, vezirinin adı Imhotep'tir. Ölüm yılı M.Ö. 2649 defin yerin ise Sakkara'da Step Piramidi'dir.

Mısır kaynaklarında Djoser ya da Zoser olarak bilinen bu firavun Antik Mısır'ın Üçüncü Hanedan Dönemi firavunlarından. Yunancada Tosorthros ve Sesorthos adıyla bilinmektedir. Kral Khasekhemwy ile kraliçe Nimaethap'ın çocuğu olan Zoser'in kendi adına yapılmış bir piramidi bulunmaktadır. Firavun Djoser, bu dönemde tanrı olarak kabul edilmiş. Ama kendisi tanrı olmadığı ve ölümlü bir canlı olduğunu biliyordu. Öldükten sonraki hayatın varlığına inanılırdı ölen firavun öldüğü zaman ruhu ebedi dünyaya giriş yapar ve oradaki tanrılarla beraber ölümsüzeleşir. Ölümsüzlük kralın bir ayrıcalığı olurdu. Djoser; "tanrının vücudu" anlamına gelir. Bu da sahip oldukları inancı yansıtıyordu⁵¹.

Kral Zoser, M.Ö. 2668-2649 yıllarında hüküm süren Üçüncü Hanedan Dönemi'nde yaşamıştır. Bu dönem, eski krallık döneminin başlangıcıydı ve M.Ö. 2649 yılında ölmüştür. Kral Zoser'in piramidi olan Step Pyramid of Saqqara'nın, Mısır'da inşa edilen ilk piramit olduğu sanılmaktadır. Bu yapı Mısır'da ayakta kalan en eski taş yapıdır. Kral Zoser'in piramidi mimar Imhotep tarafından inşa edilmiştir. Yapımında çoğunlukla kerpiç tuğlalar kullanılmıştır. Step Piramidi'nin büyüklüğü Kral Zoser'in gücünü göstermektedir. Firavunlara özel, seçkin mezar yapılmasına öncülük etmiştir. Bu firavun döneminde çok güzel taş işçilikleri göze çarpmaktadır. Bu işçilikleri yapılan mezar odalarında ve inşa edilen piramitlerde görmekteyiz. Aynı zamanda Erken Hanedan Dönemi'nin önemli firavunlarından⁵².

3.1.3. Firavun Sekhemkhet

Asıl adı Sekhemkhet'tir. Manası "Horus'un güçlü vücudu" anlamına gelir. Üçüncü Hanedanlık Dönemi'nde hüküm sürmüştür. Üçüncü Hanedanlık Döneminin üçüncü firavunudur. Hakkındaki kaynaklar oldukça sınırlıdır.

3.1.4. Firavun Khaba

Asıl adı Khaba manası "Horus'un Ba görüntüsü" anlamına gelir. Üçüncü Hanedanlık Dönemi krallarından. M.Ö. 2640-2637 yılları arasında hüküm sürmüştür. Üçüncü Hanedanlık Döneminin dördüncü firavunudur.

⁵¹ Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 15.

⁵² Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 87.

3.1.5. Firavun Huni

Asıl adı Huni'dir. Manası "çarpcı" anlamına gelmektedir. Üçüncü Hanedanlık Dönemi firavunlarından. Üçüncü Hanedanlık Döneminin beşinci firavunudur.

Resmi olmayan kaynaklardan edinilen bazı bilgilere göre Huni, Mısır'ın Üçüncü Hanedanı zamanında M.Ö. 2637-2613 yıllarında hüküm süren bir firavundur.

4. I. Ara Dönem (M.Ö. 2200-2100)

Bu dönem Mısır'da hakimiyetin yerel beylerin elinde bulunduğu ve bunların bir sülale oluşturma çabalarına girdikleri dönemdir. Bu yöresel yöneticiler özel ordular oluşturup kendileri için vergi toplamışlardır. Yaklaşık 100 yıl süren ve Mısır'ın sosyal çalkantı ve sıkıntılar yaşadığı bu dönem Orta Krallık Devri'ne kadar sürdü. Ama bu süreçte Eski Krallık tamamen parçalanıp yerine başına buyruk bağımsız beylikler çıkarken Mısır sadece idari ve sosyal açıdan bir anarşi ve sıkıntı dönemi geçirmemiş; aynı zamanda firavunlar da saygınlıklarından çok şey kaybederek uyruklarının gözünde tanrısal yöneticilikten tanrının insanı haline gelmişlerdir⁵³.

Firavunlar rahiplere ve Nomos yöneticilerine toprak bağışlamaya başlayınca güçlü bir soylu sınıfı oluşmuştur. Krallığın gücünün zayıflamasıyla iç savaş başlamıştır. Böylece soylular yönetimi yıkarak yerine küçük krallıklar kurdular. Bu küçük krallıklar ise halktan ağır vergiler almaktaydı. Mısır bir yüzyıl kadar sıkıntılar ve kargaşalarla uğraşmıştır.

50 yaşında iktidarı ele alan Kral I. Amenhotep ülke güvenliğine ve kalkınmasına çok önem verdi. Karada ve denizde askeri seferler düzenledi. Dış saldırılara karşı "Prens Duvarları" olarak ünlenen kale dizilerini inşa ettirdi. Devlet adamları ve krallar için hazırladığı yönetim kuralları bu konuda dünyadaki ilk yazılı belgedir. O ve ondan sonra gelen firavunlar Giza'nın güneyinde Listht denilen siyasi ve askeri yeni bir merkez kurarak ülkeyi buradan yönettiler.

I. Ara Devrin iç ve dış politikasını şu şekilde özetlemek mümkündür: Eski İmparatorluk Dönemi'nde birleştirilen Nomlar bağımsızlık hareketlerine girişmişler; bunun neticesinde memlekette bir takım karışıklıklar yaşanmış, tarım yapılamamış, açlıklar baş göstermiştir. Coğrafi konumu ve topraklarının verimli oluşu sebebiyle ilk dönemlerde kendine yeterli olan Mısır devleti, siyasi varlığını sürdürebilmek için,

⁵³ Nazmi Özçelik, *a.g.e.*, s. 124.

Nubyalıların, Libyalıların ve Asyalıların Nil Deltası'na yaptıkları saldırıları durdurmanın yollarını aramış ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur. Güneyden Kızıldeniz yolu ile Arap Yarımadasıyla ticari ilişkiler kurulmuş, ayrıca Suriye, Kıbrıs ve Girit adalarıyla ticaret yapılmıştır. Görülüyor ki, bu dönem dış ilişkileri daha ziyade ticarete dayanıyordu⁵⁴.

4.1. Dördüncü Hanedan Dönemi Firavunları

4.1.1. Firavun Snefru

Asıl adı Snefru'dur. Bazı çeşitli kaynaklarda Snofru, Sneferu, Snofrou olarak da geçmektedir. Dördüncü Hanedanlık Dönemi firavunlarından. Kırmızı Piramit'teki yazılı kaynağa göre 24 yıl hüküm sürmüştür. Tahtı kendisinden önce gelen Firavun Khufu'dan teslim almıştır. 24 yıl hüküm sürdükten sonra Huni tahtı kendisinden sonra gelen Firavun Khufu'ya teslim etmiştir. Annesinin adı Meresankh'dır. Ölüm tarihi 2589'dur. Snefru'nun, Kırmızı Piramide gömüldüğü düşünülmektedir. Defin odasında orta yaşlarda bir adam mumyası bulunmuştur.

Sneferu, Mısır'ın Dördüncü Hanedanı zamanında M.Ö. 2613-2589 yıllarında hüküm süren bir firavundur. Bu firavun Hetepheres ile evlenmiştir. Bu kişi onun üvey kız kardeşidir. Bu firavunun çeşitli hanımlarından birkaç çocuğu olmuştur. Bazı bilgilere göre ilk hanımından olan çocukları Maidum Piramidi'ne gömülmüştür. Ayrıca bu Firavun eğlenceye düşkün olduğundan kendine ait gemiler yaptırarak bu gemilerle nehirler üzerinde turlar düzenlemiştir. Bunun yanında siyasi olaylarda büyücülerine ve dönemin başrahiplerine danışarak hareket ederdi⁵⁵.

Firavun Sneferu, Libya ve Nubian'a askeri seferler düzenlemiştir. Yapılan bu seferler Palermo Taşına kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra bu dönemde Akdeniz ülkeleriyle ticaret yapılmıştır. Bu dönemde mobilyacılık da ve gemicilikte kullanılan ve uzun ömürlü olan Sedir ağacını Mısır'a getirtmiştir. Bu ağaçlardan kral kayıkları ve saray kapıları yapılmıştır. Ayrıca Lübnan'a bir filo göndererek bu ağacın ticaretini yapmıştır. Diğer firavunlar gibi Sina'ya seferler düzenlemiştir. Ülke yönetiminde göstermiş olduğu bu başarılarından dolayı ona bir tanrı gibi saygı duyulmuş⁵⁶.

⁵⁴ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁵⁵ Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 25.

⁵⁶ Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 25- 28.

Snefru'nun çeşitli proje ve kayıtlara sürekli karıştığı görülmektedir; büyük projeler, ticari seferler düzenlemiştir. İnşaatlar yapmış ve Mısır'ın kontrolünü ele alarak sınırlarını genişletmek için komşularının üzerine seferler düzenlemiştir. Bazı yazıtlarda Snefru'nun askeri seferlerinden bahsedilmiştir. Bu konudaki detaylar ve fetihler bir taş üzerine oyularak yazılmıştır. Palermo Taşı olarak adlandırılan bu taş hiyeroglif yazı stiliyle yazılmıştır⁵⁷.

4.1.2. Firavun Khufu

Asıl adı Khufu'dur. Diğer isimleri ise Khuf, Chufu, Cheops, Kheops'tur. Dördüncü Hanedanlık Dönemi firavunlarından. M.Ö. 2589-2566 tarihleri arasında krallık yapmıştır. Saltanatı kendisinden önce gelen babası Snefru'dan teslim almıştır. Ve daha sonra kendisinden sonra gelen Djedefre'ye teslim etmiştir. Annesinin adı Hetepheres, hanımının adı Meritates'dir. Bu firavunun 9 oğlu ve 15 kızı olmuştur. M.Ö. 2566'da ise ölmüştür. Giza'ya defnedilmiştir.

Firavun Khufu, Mısır'ın Dördüncü Hanedanı zamanında M.Ö. 2589-2566 yıllarında hüküm süren bir firavundur. Firavun Khufu, Giza'daki muhteşem Büyük Piramidin sahibidir. Bugün bile bütün dünyayı şok eden büyük bir piramit yaptırmıştır. Khufu'nun oğulları arasında taht mücadeleleri olmuştur. Başlangıçta en büyük oğlu Khuab hızlı davranarak tahta geçmiştir. Daha sonra diğer oğlu Re-Djedef tahtı zorla almış ve ondan sonra ise diğer oğlu Khephren zorla hükümdar olmuştur. Firavun Khufu'nun saltanat dönemini gösteren iki büyük kaynağa göre yani Manetho ve Herodot'a göre 63 yıl, Turin Kral listesine göre ise 23 yıl saltanat sürmüştür. Bazı kaynaklara göre de 20 yıl sakin ve gösterişten uzak bir hayat sürmüştür. Bunun yanı sıra Yukarı Mısır'ı temsil eden beyaz bir taç takmıştır. Ve peştamal tarzı giysiler giymiştir. Başarılı bir siyasi politika izleyerek Mısır'ın refahını ön planda tutmaya çalışmıştır⁵⁸.

Firavun Khufu dönemine ait olan kaynaklara göre Khufu zalim ve acımasız bir kraldır. Babasının tam tersi bir kişiliğe ve karaktere sahiptir. Bu firavunun ölümünden sonra bütün izler ve deliller yok edilmiştir. Sadece 4 inç uzunluğunda bir heykeli kalmıştır. Bu heykel Abidos'ta 1903 yılında bulunmuştur. Bu heykelde kralın yüzü tam belirgin haldedir. Kral Kırmızı Taç giymiş; sağ elinde bir harman döveni tutmaktadır. Bu heykel insan eliyle yapılmıştır ve şuan Kahire'deki Mısır Müzesi'ndedir. Saltanatı

⁵⁷ Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 25.

⁵⁸ Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 29-33.

döneminde birkaç askeri tehlike olmuştur. Ayrıca babasının yayılma politikasını devam ettirmiştir. Firavun Khufu, dönemin zalim ve acımasız krallarındandır. Kendine ait çok büyük ihtişamlı bir piramidi bulunmaktadır. Aynı zamanda emrinde köle işçiler bulunmaktaydı. Bu işçileri maden ocaklarında ve taş ocaklarında çalıştırmıştır⁵⁹.

4.1.3. Firavun Kauab

Asıl adı Kauab'dır. Dördüncü Hanedanlık Dönemi firavunlarındandır. Edinilen bazı bilgilere göre Dördüncü Hanedanlık Döneminin üçüncü firavunudur. Saltanatı çok kısa sürmüştür.

4.1.4. Firavun Djedefre

Asıl adı Djedefre'dir. Dördüncü Hanedanlık Dönemi firavunlarındandır. M.Ö. 2528-2520 yılları arasında hüküm sürmüştür. Dördüncü Hanedanlık Döneminin dördüncü firavunudur. Hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır.

4.1.5. Firavun Kefren

Asıl adı Kefren'dir. Bazı kaynaklarda Chephren ya da Khafre olarak da bilinir. Dördüncü Hanedanlık Dönemi firavunlarındandır. M.Ö. 2520-2494 yılları arasında saltanat sürmüştür. Dördüncü Hanedanlık Döneminin beşinci firavunudur. Çeşitli kaynaklarda yer alan bilgilere göre Firavun Kefren döneminde mimari oldukça gelişmiştir.

4.1.6. Firavun Menkaure (Mikerinos)

Asıl adı Menkaure'dir, bazı kaynaklarda ise Mikerinos diye de geçmektedir. Dördüncü Hanedanlık Dönemi'nde hüküm süren firavunlarındandır. M.Ö. 2532-2504 yılları arasında krallık yapan Firavun Menkaure saltanatından sonra tahtını halefi Shepseskaf'a teslim etmiştir. Döneminin önemli vezirleri ise Lumin ve Mebemakhet'tir. M.Ö. 2504 yılında öldükten sonra Menkaure Piramidi'ne defnedilmiştir.

Menkaure, Mısır'ın Dördüncü Hanedanı zamanında M.Ö. 2532-2504 yıllarında hüküm süren bir firavundur. Birçok firavun gibi Menkaure de kız kardeşi Khamernebti ile evlenmiştir. Bu karısından Khunre adında bir oğlu olmuştur. Fakat bu oğlu küçük yaşta ölmüştür. Diğer karısından olan Bakare oğlu zorla tahta geçmiştir. Ama daha

⁵⁹ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 152.

sonra öldürülerek tahtan indirilmiştir. Bakare'nin adı Kral listesinde geçmemektedir. Ama büyük baş listelerine göre Bakare 20-22 yıl saltanat sürmüştür. Ama bu bilgi kesin değildir. Bir teoriye göre Menkaure, cömert ve ilim irfan sahibi bir kraldır. Bunun yanı sıra bu firavuna ait birçok heykel bulunmuştur. Kaymak taşından yapılmış olan bu heykellerde kral, çok atletik ve genç şekillerde resmedilmiştir. Aynı zamanda kralın karısıyla ve tanrılarla beraber yapılmış heykelleri de bulunmuştur⁶⁰.

4.1.7. Firavun Shepseskaf

Asıl adı Shepseskaf'dır. Dördüncü Hanedanlık Döneminde hüküm süren firavunlardandır. Dördüncü Hanedanlık Döneminde başa gelen yedinci firavundur. Hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır.

5. Orta Krallık Dönemi

M.Ö. 2000 yılına doğru Mısır yeniden bayındır hale getirilmiştir. Dönemin kralları tarafından Mısır'ın siyasi birliği sağlanmıştır. Başkent Teb şehri yapılmıştır. Sınır güvenliğini sağlamak amacıyla Yukarı Mısır bölgesinde Nubya ve Aşağı Mısır bölgesinin batısındaki Libya bölgesine üzerine seferler düzenlenmiştir. Krallığın zayıflamasından yararlanarak bağımsızlığını ilan eden Nubya, tekrar vergiye bağlanarak Mısır ordusunu askeri açıdan desteklemekle sorumlu tutulmuştur. Kültürel yönden ise bu dönemde Mısır edebiyatı altın çağına erişmiştir.

Orta Krallık Dönemi'ndeki en ilginç durum eski Mısır metinlerinde firavunların kendilerini "Aşağı ve Yukarı Mısır Kralı" olarak ilan ettikleri ve böylece iki ülke ayrımını sürekli vurgulamalarıdır. Bu vurgulamanın sebebi coğrafi olabileceği gibi, ara dönemlerde görülen bölünmelere karşı bir güç ve birlik gösterisi olarak da düşünülebilir.

Bu dönemde oluşturulan önemli eserler ve geliştirilen bilim dalları vardır. Bunlardan tıp, aritmetik, astronomi, geometri alanlarında önemli araştırmalar yapılmıştır.

Orta Krallık Dönemi'nde ise görülmeye değer heykeller baş göstermeye başlamıştır. Orta ve Yeni İmparatorluğun şah eserleri, I. Amenemhet ve II. Ramses'in heykelleri ile Akhenaton'un eşi Nefertiti'nin başıdır. Kabartmalar arasında

⁶⁰ Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 52 - 53.

Hatshepsut'un Pount'a seferini, Kadeş Savaşı'nı, I. Sethi'nin askeri faaliyetini canlandıran ince ve karmaşık kompozisyonlar başta geliyor⁶¹.

5.1. Beşinci Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2489-2345)

5.1.1. Firavun Userkaf

Asıl adı Userkaf'tır. Beşinci Hanedanlık Dönemi krallarındandır. Userkaf, Mısır'ın Beşinci Hanedanı zamanında M.Ö. 2494-2487 yıllarında hüküm süren bir firavundur. Beşinci Hanedanlık Döneminin birinci firavunudur. Çeşitli kaynaklarda yer alan bazı bilgilere göre bu firavun büyük ihtimalle bir başrahibin oğludur.

5.1.2. Firavun Sahure

Asıl adı Sahure'dir. Beşinci Hanedanlık Döneminde hüküm süren firavunlardandır. Beşinci Hanedanlık Döneminin ikinci firavunudur. Hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. İnternet sitelerindeki yer alan bilgiler rivayetlere dayanmaktadır. Bu yüzden bu bilgilere itibar edilmemektedir.

5.1.3. Firavun Neferirkare Kakai

Asıl adı Neferirkare Kakai'dir. Beşinci Hanedanlık Döneminde hüküm süren firavunlardandır. Beşinci Hanedanlık Döneminin üçüncü firavunudur. Hakkındaki kaynaklar kısıtlıdır.

5.1.4. Firavun Shepseskare

Asıl adı Shepseskare'dir. "Horus'un güçlü görüntüsü" anlamına gelmektedir. Beşinci Hanedanlık Döneminde hüküm sürmüş firavunlardandır. Beşinci Hanedanlık Döneminin dördüncü firavunudur.

5.1.5. Firavun Neferefre

Asıl adı Neferefre'dir. Beşinci Hanedanlık Döneminde hüküm sürmüş firavunlardandır. Beşinci Hanedanlık Döneminin beşinci firavunudur. Hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır.

⁶¹ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası – İnsanlık Tarihine Giriş*, 4. Basım, İstanbul, 1991, s. 117.

5.1.6. Firavun Niuserre

Asıl adı Niuserre Ini'dir. Beşinci Hanedanlık Dönemi firavunlarından. Kendisinden önce tahtta Firavun Neferefre bulunmaktaydı. Tahtı devraldıktan sonra M.Ö. 2445-2421 yılları arasında devlet yönetiminde bulunmuştur. Hanımının adı Reputnebu, çocuğunun adı Khameremebty'dir. M.Ö. 2421 yılında ölmüştür.

Niuserre Ini (hükümdarlığı M.Ö. 2419-2426), Mısır'ın Beşinci Hanedanı'nın altıncı firavunudur. Aşağı Mısır'daki Abu Cirap'ta Güneş Tanrısı Ra adına yaptırdığı tapınakla hükümdarlık döneminden günümüze pek az belge kalmışsa da Abu Cirap'taki tapınağın yanında, Abu Sir'deki bir piramide gömülü olduğu bilinmektedir. Niuserre İni'nin piramidinin tapınaktan daha küçük boyutlarda yapılmış olması Ra kültürünün Beşinci Hanedan Dönemi'ndeki etkisinin göstergesidir. Güneş Tapınağı'nın yapımında kısmen de olsa bir kısmında kerpiç kullanılmıştır. 3000-4000 yıllık bu anıtlardan anlıyoruz ki kerpiç uzun yıllar dayanabilen bir maddedir. Mezopotamya'daki tapınaklarda kullanılan mimarlık biçimlerinin, Mısır'da, kral mezarlarına ve kalelerine uygulandıklarını söyleyebiliriz⁶².

Mısır'da çizilmesine rağmen Mezopotamya'ya özgü motifler de vardır. Örneğin Gebel el Arak bıçak sapında ve Hierakonpolis'teki mezarda bulunan, iki aslanın üstesinden gelen kahraman motifleri önemlidir⁶³.

Güneş Tapınağı ve Piramidi'nde, Niuserre'nin askeri kahramanlıklarını gösteren kabartmalar göze çarpmaktadır. Piramidin defin odasında, Libya'ya düzenlediği seferler ve Sina'ya tekrarladığı seferler gösterilmiştir. Manetho'ya göre Niuserre, tahtta 40 yıldan fazla kalmıştır. Fakat var olan kaynaklardan hiçbiri bu bilgiyi desteklememektedir. Turin listesi ise hasar gördüğünden okunamaz durumdadır. Saltanatının 30. yılında Güneş Tapınağı'nda Sed Festivali resmedilmiştir.

5.1.7. Firavun Menkauhor Kaiu

Asıl adı Menkauhor Kaiu'dir. Beşinci Hanedanlık Döneminde hüküm sürmüş firavunlardandır. Beşinci Hanedanlık Döneminin yedinci firavunudur.

⁶² H.Frakfort, *a.g.e.*, s. 188.

⁶³ H.Frakfort, *Studies in Early Pottery of the Near East*, New York, 2000, s. 138.

5.1.8. Firavun Djedkare

Asıl adı Djedkare Isesi'dir. Beşinci Hanedanlık Döneminde hüküm sürmüş firavunlardandır. Beşinci Hanedanlık Döneminin sekizinci firavunudur. Hakkındaki kaynaklar sınırlıdır.

5.1.9. Firavun Unas

Asıl adı Unas'dır. Beşinci Hanedanlık Döneminde hüküm sürmüş firavunlardandır. Beşinci Hanedanlık Döneminin dokuzuncu firavunudur. Kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

6. II. Ara Dönem (M.Ö.1750-1600)

M.Ö. 1750 yılına doğru Mısır, Hiksoslar tarafından işgal edildi. Kuzeyden gelen Hiksoslar, Yakınoğu halkları ile karışmışlardı. Hiksoslar, o dönem için yeni birer savaş aracı olan iki güçlü silaha sahiptiler: Bunlar atlar ve savaş arabalarıydı. Adı geçen güçlere karşı koymak hemen hemen imkansızdı. Hiksoslar, 15-20 yıl boyunca Mısır'ı yakıp yıktılar. Daha sonra deltanın doğusunda, kendi başkentleri olan Avaris kentini kurarak Mısırlılarla kaynaşıp onların örf ve adetleriyle yazılarını benimsediler⁶⁴.

M.Ö. 2. binyılın birinci yarısında Ön Asya'da görülen kavimler hareketinin bir neticesi de, Hiksoslar'ın M.Ö.18. yüzyılın sonlarında Mısır'ın delta bölgesine yerleşmeleri ve 17. yüzyılın sonlarında yönetimi ele geçirmeleri olmuştur. "Çoban krallar" olarak da bilinen Hiksos kralları, Mısır'da 15. ve 16. sülaleleri oluşturmuşlardır. Bunların zamanından kalan belgeler azdır. Çünkü belgeler tahrip edilmiştir. Bu nedenle, Hiksoslar hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Başka bir tabirle Hiksoslar Devri, Mısır'ın karanlık çağlarından biridir.

Hiksoslar, Babil'den Girit'e kadar uzanan bir dünya devleti kurduklarını ileri sürüyorlarsa da, bu görüşü şüpheyle karşılamak gerekir. Hiksoslar, Mısırlılardan ağır vergiler almışlar, çalışan köylüleri köle yapmışlardı. Diğer taraftan Hiksoslar, Mısır'a birtakım yenilikler de getirmişlerdi. Bunların başında savaş araçları gelmektedir. Gerçekten, demir veya bronzdan yapılmış düz kılıç, eğri pala, kama, geniş ve uzun uçlu mızraklarla, iki tekerlekli harp arabaları, Hiksosların Mısır'a getirdiği yeniliklerin en başta gelenleri arasında sayılabilir. Özellikle atlı harp arabaları, daha önceleri Mısır'da

⁶⁴ Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 100.

bilinmiyordu. Hiksosların hızlı ve korkunç istilası, işte bu harp arabalarıyla gerçekleşmişti. Demir madeninin bu kavim tarafından bilinmesi ve kullanılması dolayısıyla, onların Doğu ve Güney Anadolu'dan gelmiş olabileceklerini düşündürmüştür.

Hiksos hakimiyetine karşı, güneydeki Mısırlı prensler örgütlenerek 17. sülaleyi kurmuşlardır. Hiksos istilasına son vererek, Hiksosları Mısır'dan kovanlar ise 18. sülale firavunlarıdır⁶⁵.

6.1. Altıncı Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2345-2181)

6.1.1. Firavun I. Teti

Asıl adı Teti'dir. Altıncı Hanedanlık Döneminde hüküm sürmüş firavunlardandır. Altıncı Hanedanlık Döneminin birinci firavunudur. Hakkında çok fazla bilgili bulunmaktadır. Bu bilgilerin büyük bir çoğunluğu rivayetlere dayanmaktadır. Firavun I.Teti hakkındaki resmi kaynaklar yetersizdir.

Eski Mısır Hanedanlığı'nda piramitlerde ve tapınaklarda temel malzeme olarak taşlar kullanılırdı. Bu yüzden Mısır Dönemi'ne ait birçok eser yok olmadan günümüze kadar gelebilmiştir⁶⁶.

6.1.2. Firavun Userkare

Asıl adı Userkare'dir. Altıncı Hanedanlık Döneminde hüküm sürmüş firavunlardandır. Altıncı Hanedanlık Döneminin ikinci firavunudur. Edinilen bazı bilgilere göre bu Firavunun kendisine ait herhangi piramit bulunmamıştır.

6.1.3. Firavun I. Pepi

Asıl adı Pepi'dir. Altıncı Hanedanlık Döneminde hüküm sürmüş firavunlardandır. Hakkındaki kaynaklar oldukça kısıtlıdır.

I.Pepi Meryre, Mısır'ın Altıncı Hanedanı zamanında M.Ö. 2332-2283 yıllarında hüküm süren bir firavundur.

⁶⁵ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 83-84.

⁶⁶ Aydın Sayılı, *Mısır'da ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, TTK Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1991, s.6.

6.1.4. Firavun I. Merenre

Asıl adı Merenre Antyemsaf'tır. Altıncı Hanedanlık Döneminin dördüncü firavunudur. I. Merenre Antyemsaf, Mısır'ın altıncı Hanedanı Döneminde M.Ö. 2283-2278 yıllarında hüküm sürmüştür. Hakkındaki olmayan kaynaklardan edinilen bilgiler rivayetlere dayanmaktadır. Bu sebeple bu bilgilere itibar edilmemiştir.

6.1.5. Firavun II. Pepi

Asıl adı II. Pepi Neferkare'dir. Altıncı Hanedanlık Dönemi firavunlarından. Kendisinden önce tahtta Firavun I. Merenre bulunmaktaydı. II. Pepi tahtı devraldıktan sonra M.Ö. 2278-2184 yılları arasında ülke yönetiminde bulunmuştur. Daha sonra kendisinden sonra gelen halefi olan II. Merenre'ye devretmiştir. Babasının adı I. Pepi, annesinin adı II. Ankhnesmerire, hanımının adı Nieth'dir. Çocukları ise Nieth'den Merenre isimli oğlu ve Nitocris isimli kızı olmuştur. M.Ö. 2184 yılında öldükten sonra Güney Sakkara'daki piramide defnedilmiştir.

II. Pepi Neferkare, Mısır'ın Altıncı Hanedanı zamanında M.Ö. 2278-2184 yıllarında hüküm süren bir firavundur. II. Pepi saltanatta en uzun süre kalan Mısır firavunlarından. 94 yıl saltanat sürmüştür. Eski Krallığın bilinen en son firavunlarından. Altıncı Hanedanlık, bu krallık döneminde yavaş yavaş çöküşe geçmiştir. Bunun sebebi ise merkezin tüm gücünü elinde bulunduran firavunun giderek güç kaybına uğramasıdır. II. Pepi'nin belirlediği bir veziri Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştirmeye çalışmış fakat başaramamıştır. II. Pepi kendinden önceki firavunlar gibi Punt ve Nubia'ya ticaret için ürünler göndermiştir. Aynı zamanda bu krallık döneminde saltanatın hazinesinde azalma görülmüştür. Bu sorunu gidermek amaçlı birçok ülke ile çeşitli ticaretler yapılmıştır. II. Pepi'nin gücünü kaybetmesiyle ona bağlı olan küçük krallıklar vergilerini ödememeye başlamıştır. Bu da ülke hazinesini zarara sokmuştur. Bu dönemde Biblos haricinde diğer yabancı ülkelerle olan ticari ilişkiler sekteye uğramaya başlamıştır. Ve saltanat, son döneminde tamamen çökmüştür. Bu dönemde de diğer firavunların tercih ettiği gibi Güney Sakkara'da Shepseskaf Piramidi'nin yakınında bir ölüm tapınağı inşa edilmiştir. Burası babası ve kardeşinin piramidine 1 km uzaklıktadır. Piramidin adı "Kurulu ve Yaşayan Piramit"tir. Bu piramit 1830 yılında Perring tarafından keşfedilmiştir. İçinde ismi olan siyah bir granit lahit de bulunmuştur.

Ama mumyası bulunamamıştır. 1881 yılında Maspero defin odalarını keşfederken oralarda başka bir mumya bulunmuştur⁶⁷.

Pepi'nin ölüm tapınağı çok kalitesizdir. Zayıf ve göze hitap etmeyen şekilde dekore edilmiştir. Bazıları bunu saltanatı dönemindeki bolluğun düşüşüne bağlamıştır. Bu dönemde az bir tarım ürünü çıkması gerçekten Mısır ekonomisini çok etkilemiştir. Bu durum Orta Periyoda da ışık tutuyor. Pepi, Mısır'ın en uzun süre tahta kalan firavunlarından. II. Pepi'nin Ra tanrısının oğlu olduğuna inanılmaktaydı. Böylece Firavun II. Pepi gücüne güç katmış ve siyasi olaylara bu dönemde yön vermiştir, daha sonra II. Pepi kendi kanunlarını koymaya başlamıştır⁶⁸.

6.1.6. Firavun II. Merenre

Asıl adı Merenre Antyemsaf'tır. Altıncı Hanedanlık Döneminin altıncı firavunudur. Hakkındaki kaynaklar oldukça kısıtlıdır.

II. Merenre Antyemsaf, Mısır'ın Altıncı Hanedanı zamanında M.Ö. 2184-? yıllarında hüküm süren bir firavundur.

6.1.7. Firavun Nitocris

Asıl adı Nitocris'tir. Altıncı Hanedanlık Döneminin yedinci firavunudur. Bu firavunun kadın firavun olduğu tahmin edilmektedir.

7. Yeni Krallık Dönemi (M.Ö. 1600-1100)

Bu dönemde Mısırlılar birbirini takip eden fetihler düzenlemiştir. Ekonomilerini geliştirmek amaçlı kereste ve madenlerin bulunduğu önemli yerleri ele geçirmişlerdir. Bu dönemde krallığın sınırları Asya kıtasında Fırat Nehrine, güneyde Nil'in 4. çağlayanına kadar uzandı. Mısır, artık güçlü bir firavunun idaresinde kuvvetli ordusu olan bir ülkeydi. Teb şehri 400 yıl boyunca başkent, doğunun merkezi ve Mısır'ın da kalbi olma özelliğini koruyarak muhteşem yapılarla süslenmiştir. Teb şehrinin tanrısı olan Amon, bu dönemde milli bir kimlik kazandı. Eski Güneş Tanrısı Ra'dan esinlenerek kendisine Amon Ra adı verilmiştir.

Yeni Krallık Dönemi'ndeki monarşi ülkede birliği sağlamış; Akdeniz'de, Ön Asya'da, Afrika'da güvenlik ve egemenlik alanları genişletilmiş, yeni ekonomik

⁶⁷ Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 41 – 44.

⁶⁸ Rosalie F. ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 42.

kaynaklara sahip olunmuştur. Ülke tarihindeki en varlıklı, en üretken ve en güçlü konuma gelmiştir.

Bu dönemde Karnak'taki tapınak, Mısır'ın en önemli tapınağı haline geldi ve çeşitli firavunlar tarafından yeni bölümler eklenerek genişletildi. Bu dönemde bayındırlık çalışmaları önem kazandı; ekonomik kalkınma hızlandırıldı, maden ve taş ocaklarının işletilmesine ağırlık verildi. Bugünkü Somali kıyılarında yer alan Punta ülkesiyle ekonomik ilişkiler kuruldu. Mısır gemileri Punta ülkesinden özellikle dini törenlerde kullanılan kokulu tütsü ve benzeri egzotik ürünlerle yüklü olarak dönerlerdi.

Krallığın güçlenmesinden rahatsız olan komşuları Babilliler, Hititler ve Asurlular zaman zaman Firavuna değerli hediyeler göndererek dostluk bağlarını pekiştirmek isterlerdi. Aynı şekilde Girit ve Ege adaları da başkent Teb şehri ile diplomatik ilişkiler kurma çabasında olurlardı⁶⁹.

Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları incelendiğinde, yabancı etkilere karşı olağanüstü bir direnç gösteren ve tüm yeni gelenleri kendilerine benzetebilme yeteneğinde olan ülkeler olarak karşımıza çıkar. Tarihsel belgeler incelendiğinde Mezopotamya ile Mısır arasındaki ilişkinin nerede ve nasıl kurulduğu sorularını yanıtlayamıyoruz. Mısır üzerinde Sümer etkisinin belirtilerinin tümü, bu etkilerin Mezopotamya'nın Okuryazarlığa Geçiş Dönemi'nden ve bu dönemin ikinci yarısından geldiklerini göstermektedir. Bu etkiler Birinci Hanedanın hemen başlarında görülür. Mısır genellikle Mezopotamya'dan aldıklarının biçimlerini değiştirmiş, bir süre sonra da bu biçimleri değiştirerek benimsediği etkileri bile reddetmiştir⁷⁰.

Eski Mısır kültürü ve Anadolu arasındaki ilişkiler Yeni Krallık Dönemi'nde başlamıştır. Bu dönemde siyasi hayatta iki devlet arasında özellikle Suriye-Filistin bölgesi yüzünden çeşitli savaşlar yapılmıştır. Mısır kralı II. Ramses Dönemi'nde Hititlerin Mısır ordusuna karşı bir birlik oluşturmaları üzerine Mısırlılar bu birliği dağıtmayı başaramadığından Kadeş yakınlarında Mısır ve Hitit kuvvetleri arasında bir savaş olmuş fakat Mısır ordusu pek başarılı olamamıştır. Hitit-Mısır çatışmasından yararlanmak isteyen Asurlular Mitanni topraklarına yayılmaya başlamış, bu durumun Mısır ve Hitit'i tehdit etmesi üzerine 1278 yılında Hititlilerle Mısırlılar tarihte bilinen ilk yazılı antlaşma olan Kadeş Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu anlaşmayla bir daha

⁶⁹ Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 100-101.

⁷⁰ Henri Frakfort, *Ancient Egyptian Religion*, New York, 2000, s. 171.

savaş yapmamakla birlikte dış güçler tarafından saldırıya uğradıklarında her iki tarafta yardım yükümlülüğü altına girmişlerdir⁷¹. Bundan sonra başlayan iyi ilişkiler devam etmiş hatta II. Ramses Hattuşili'nin kızıyla evlenmişti⁷².

Yakın tarihteki Mısır ile Anadolu uygarlıklarının çekişmelerinin ardından medeniyetler arası büyük etkileşimler olmuştur. Bu etkileşime en çok Yeni Krallık Dönemi'nde rastlanmıştır. Anadolu'da Mısır tanrılarının daha çok benimsendiği dönem Roma Dönemi olmuştur. Romalılar Anadolu'da Mısır tanrılarına tapınaklar yapmışlardır. Bu tapınakları yapmalarının nedeni tanrılara karşı olan görevlerini yerine getirmek, ayrıca ülkelerinde bulunan Mısırlı tüccarların rahatça ibadet etmelerini sağlamaktır. Anadolu'da Mısır tanrılarına yapılan tapınaklar, daha çok M.S. 2.-3. yüzyıllarda yapılmıştır. Milattan önce pek tapınak yapılmamıştır⁷³.

7.1. Yedinci ve Sekizinci Hanedan Dönemi Firavunları

7.1.1. Firavun II. Neferkare

Firavun II. Neferkare Yedinci ve Sekizinci Hanedan Dönemi firavunlarından. Bu hanedan dönemine ait kaynaklar gerek hazine avcıları gerekse kendilerinden sonra gelen hanedan firavunları tarafından tahrip edilmiştir. Bu yüzden bu döneme ait olan kaynaklar yok denilecek kadar sınırlı ve azdır. Bu nedenle o döneme ait siyasi olaylar hakkında herhangi sağlıklı bir bilgiye ulaşmak oldukça güçtür.

7.1.2. Firavun III. Neferkare

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarından. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.3. Firavun II. Djedkare

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarından. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.4. Firavun IV. Neferkare

⁷¹ Jean Vercoutter, *Eski Mısır*, (Çeviren: Emine Su), İstanbul, 1992, s. 86.

⁷² Michael Roaf, *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, (Çeviren: Zülal Kılıç), İstanbul, 1996, s. 146.

⁷³ H.TH. Bossert, *Mısır Panteonunda Hitit Tanrıları*, III. TTK, Ankara, 1948, s. 62.

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarındandır. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.5. Firavun Merenhor

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarındandır. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.6. Firavun Nikare

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarındandır. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.7. Firavun V. Neferkare

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarındandır. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.8. Firavun Neferkahor

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarındandır. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.9. Firavun Wadjkare

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarındandır. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.10. Firavun Neferkaure

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarındandır. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.11. Firavun Imhotep

Imhotep, Antik Mısır'da mimar, yazar, hekim, mucit, mühendis, heykeltıraş, astronom ve firavun Djoser'in veziri olan efsanevi kişidir. Firavun Imhotep, çağının en büyük dehalarından biridir. Adı "Sulh ve sükûndan gelen" anlamında olan Imhotep, engin tıbbî bilgisinin yanı sıra mimârî ve astrolojide de söz sahibi, yazarlık ve rahiplik yapan, çok yönlü bir alimdir. Imhotep, aynı zamanda kâtiplerin de başıdır. Babası

mimar Khanofer ve annesi Khereduankh'dır. Ronpetnofret adında bir eşi vardır. Dehasından ötürü sonraki Mısır nesilleri tarafından tanrı sallaştırılmıştır. Firavun İmhotep, ilk yapılan Basamaklı Piramidin mimarıdır. Bu piramidi yaparken Eski Mısır yazılarında kutsal olan üçgenden (firavunu sonsuzluğa taşıması için) ve merdivenden (firavunu sonsuzluğa daha rahat ulaştırması için) yararlanmıştır. Firravun İmhotep Mısır'da bulunan en iyi bir hekimlerdendi. Tıbbın babası olarak kabul edilen Hipokrat'tan yüzyıllar önce modern tıbbı kullanmıştır. İmhotep'in mezarı hala bulunamamıştır. Ama hastalarını tedavi ederken kullandığı oda bulunabilmiştir ve modern tıbbı kullandığı kanıtına bu yolla varılmıştır⁷⁴.

Firavun İmhotep, bir firavun veziridir. Ama bir firavun kadar ün kazanmış ve yönetimde etkinlik sağlamıştır. Bu da onun siyasi kişiliğini ve üstün bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir⁷⁵.

7.1.12. Firavun Neferkauhore Kapuit

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarındandır. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7.1.13. Firavun II. Neferirkare

Yedinci ve Sekizinci Hanedan firavunlarındandır. Dönemine ait siyasi olaylar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

8. III. Ara Dönem (M.Ö.1100-710)

Mısır, bu tarihlerde karanlık bir dönem geçirmiştir ve artık eskisi kadar güçlü değildir. Ülke giderek küçülmenin yanında karşılaştığı problemlere çözüm üretemez olmuştur. Teb şehrine Amon rahipleri bağımsız bir devlet kurmuştur. Tin şehrine ise başka bir sülale egemen olmuştur. Bu dönemin sonlarında ülkede artık birçok kral bulunuyordu.

⁷⁴ Rosalie F. Ve Charles F. Baker iii, *a.g.e.*, s. 20 – 24.

⁷⁵ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s. 139.

8.1. Dokuzuncu ve Onuncu Hanedan Dönemi Firavunları

8.1.1. Firavun Meryibre Akhtoy

Dokuzuncu ve Onuncu Hanedan Dönemine ait firavunlardandır. Kendilerinden sonra gelen hanedan üyelerinin ve define avcılarının yaptığı tahribattan dolayı bu döneme ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

8.1.2. Firavun V. Neferkare

Dokuzuncu ve Onuncu Hanedan Dönemine ait firavunlardandır. Kendilerinden sonra gelen hanedan üyelerinin ve define avcılarının yaptığı tahribattan dolayı bu döneme ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

8.1.3. Firavun Nebkaure Akhtoy

Dokuzuncu ve Onuncu Hanedan Dönemine ait firavunlardandır. Kendilerinden sonra gelen hanedan üyelerinin ve define avcılarının yaptığı tahribattan dolayı bu döneme ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

8.1.4. Firavun Meri-Hathor

Dokuzuncu ve Onuncu Hanedan Dönemine ait firavunlardandır. Kendilerinden sonra gelen hanedan üyelerinin ve define avcılarının yaptığı tahribattan dolayı bu döneme ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

8.1.5. Firavun Merekare

Dokuzuncu ve Onuncu Hanedan Dönemine ait firavunlardandır. Kendilerinden sonra gelen hanedan üyelerinin ve define avcılarının yaptığı tahribattan dolayı bu döneme ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

8.1.6. Wakhare Akhtoy

Dokuzuncu ve Onuncu Hanedan Dönemine ait firavunlardandır. Kendilerinden sonra gelen hanedan üyelerinin ve define avcılarının yaptığı tahribattan dolayı bu döneme ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

9. Geç Dönem (M.Ö.710-330)

Bu dönem Mısır'ın bütün çabalarına rağmen yabancı istilasından kurtulamadığı bir dönemdir. Libyalılar, egemenlik devresinden sonra Habeş Devleti kurarak Mısır'ı ele geçirip delta bölgesine kadar gelmişlerdir. Diğer taraftan Asurlular Mısır'ı işgal etmiş, önce delta bölgesini ele geçirmiş ve M.Ö. 666'da tüm Mısır'ı kendilerine bağlamışlardır. Güneydeki Habeş Devleti'nin Asurlulara direnişi zayıf kalmıştır.

Mısır'ın Asur'a uzak oluşu Asurluların Mısır'da uzun süreli ve kökleşmiş bir egemenlik kurmasına engel olmuş ve bu yüzden Mısır bir süre sonra Asurluların karışık bir döneminde yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur.

M.Ö. 525'de Fenikelilerin desteğiyle Persler Mısırlıları yenmiştir. Persler yönetim anlayışlarına uygun olarak Mısır'a yönetim ve din konusunda özgürlük tanımışsa da Mısırlılar bu özgürlük alanlarını daha da genişletmek için zaman zaman ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmalar bir şekilde bastırılmıştır.

M.Ö. 332'de Makedonya kralı Büyük İskender Mısır'ı ele geçirmiştir. Roma işgaline kadar onun soyundan gelen sülale ülkeyi yönetmiştir⁷⁶.

Bu dönemde, Persler ve Mısırlılar arasındaki siyasi çekişmeler ve savaşlar sonucu Mısır uygarlığı ile Ege uygarlığı arasında etkileşimler olmuştur. Eski Mısır toplumu meydana getirdiği uygarlıkla ve çevresiyle birçok kültürü olumlu yönde etkilemiştir. Ege Medeniyeti de Mısır kültüründen etkilenen bir toplum olmuştur.

Mısır tanrılarının bir kısmı Yunanlılarda değişik adlarla tapılan tanrılardır. Birçok araştırmacıya göre, Yunanistan Serapis'i, I. Ptolemaios'dan önce tanımıştır.

Serapis adı da, Mısır Memfisliileri aracılığıyla, Osiris ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Osiris-Apis, Mısır formunda aynıdır. Wilcken'in de vurguladığı gibi, Mısırlılar, tanrının adını, "Oserapis" ve "Osorapis" olarak, Yunanlılar da "Sarapis" formunda kullanmışlardır. Sarapis formu, iki yüz yıldan fazla yaşamıştır. Kroll'a göre daha sonra "Serapis"e dönüşmüştür. Bu gelişim, belirgin olarak Lindos Yazıtları'ndan izlenebilmektedir. Eski yazıtlarda bunlar, iyelik halde "Sarapios", sonra "Sarapidos" olarak görülmektedir. İmparatorluk Dönemi'nde bu iki form yan yana görülür⁷⁷.

Serapis'in Yunanistan ve adalarda yayılışı, kurumlar ve din aracılığıyla olmuştur. Genellikle adalarda özellikle de Delos Adası'nda etkilidir. M.Ö. 3. yüzyıldan

⁷⁶ Recep Yıldırım, *a.g.e.*, s. 102.

⁷⁷ Ladislav Vidman, *Isis and Sarapis bei den Griechen and Römern*, Berlin, 1970, s. 10.

beri ülkede ve adalarda Serapis adına şenlikler düzenlenmiştir. Törenlerde müzik yarışmaları da yapılmaktaydı⁷⁸. Ayrıca Osiris, Yunanistan'da Dionysos Tanrısı ile de eş tutulmuştur. Horos'a, Yunanlılar Apollon demişlerdir; Typhon'u yenmiş ve Mısır'da sonuncu olarak hüküm sürmüştü⁷⁹.

Mısır mitolojisine göre İsis, Kral Tanrı Osiris'in kız kardeşi ve karısı, Güneş Tanrısı Horus'un anasıdır. Karanlıklar tanrısı Set, Osiris'i öldürünce İsis kocasını aramaya çıkar, bulur ve oğluna öcünü aldırır. Bu efsane ile Yunan mitolojisinde mevsimleri simgeleyen Adonis-Attis ya da Demeter-Kore efsaneleri arasında benzerlik olduğu gibi, başında ay taşıyan bir inek biçiminde simgelenen İsisle de bir ilişki kurulmuş, böylece zamanla İsis, Yunan - Roma Pantheonu'nda çok önemli bir yer almıştır. Yunanistan'ın Büyük İskender'den sonra, Roma'nın da Augustus zamanında Mısır'a açılmasıyla İsis, tıpkı Ana Tanrıça tipini simgeleyen Artemis, Hekate ya da Kybele gibi toprak, toprak ürünleri, deniz ve yer altı ülkesine egemen olup, yaşamla ölümü elinde tutan, ayrıca büyü yoluyla doğa güçlerini yöneten bir tanrıça oluvermiştir⁸⁰.

Antonius ve Kleopatra, Eski Mısır tanrılarına benzetilirken, yan yana resmedilmişlerdir. Antonius, Osiris veya Dionysos, Kleopatra ise "Yeni İsis" veya "ay" olarak simgelenmiştir⁸¹.

MÖ 2. yüzyılda artık Akropolis yakınlarında bir İsis tapınağı vardı ve Atina kendisine bağımlı olan ülkelerde Mısır kültürünün kabul edilmesini teşvik ediyordu. Özel olarak Apano'ya adanmış olan Oelos'ta bile, İsis ve Anubis kültürleri resmileştirildi.

M.Ö. 4. yüzyılda Amon'a artık Atina'da da tapılıyordu ve Atina'nın en kutsal savaş kadırgalarından biri ona adanmıştı.

M.Ö 5. yüzyılın başlarında Ozan Pindaros, Amon İlahisi'ni yazdı. İlahi "Olimpos Kralı Ammon" diye başlıyordu. Mısır Amon kültürünün bu Libya çeşitlemesi, Pindar'ın doğduğu kent olan Thebai ile ilişkilendiriliyordu.

Hathor, Yunanlılar tarafından yaşlı Ana-Tanrıçaları Artemis ile değil de güzelliğin ve aşkın tanrıçası Afrodit ile bir tutulur⁸².

⁷⁸ George Wissowa- Krol Witte, *Sarapis*, Real Encyclopadie. c.I-A, Stuttgart, 1914, s. 2126.

⁷⁹ Heredotos, *Heredot Tarihi*, (Çeviren: Müntekim Ökmen), İstanbul, 2004, s. 16.

⁸⁰ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1989, s. 136.

⁸¹ R.E. Witt, *İsis in the Graeco Roman*, London, 1971, s. 147.

⁸² Barbara Watterson, *The Gods of Ancient Egypt*, London, 2003, s. 115.

Yunanlılar tarafından Apis olarak adlandırılan tanrının Mısır tanrısı Ptah'la özdeşleştirildiğini görüyoruz⁸³.

M.Ö. 2. yüzyılın ortalarında, İsis kültü Roma dünyasına hızla yayılmıştır. İskenderiye'de yüzyıllardır süregelen gelenekler sonucu İsis hala, özel bir görünüme sahiptir. İsis'in, Demeter ve Mısır'da kabul gören Aphrodite ve Osiris-Dionysos ya da Serapis ile birleşmesi bazı istenilen niteliklerinin korunmasını sağlamış, ayrıca yeni fonksiyonlar ve yeni ilişkiler kazanmıştır⁸⁴.

M.Ö. 30'da Roma İmparatorluğu'nun Mısır'ı işgal etmesi ile 3000 yıllık Eski Mısır tarihi sona erdi. İskenderiye'deki Osiris Tapınağı'nın Roma İmparatoru I.Theodosius zamanında patrik olan Theophilos tarafından yıktırılışı ile birlikte Mısır dini derin yaralar, almış yaklaşık 400 yıl süren Roma egemenliğinde Eski Mısır dini canlanamamıştır⁸⁵.

9.1. On Birinci Hanedan Dönemi Firavunları (M.Ö. 2125-2055)

9.1.1. Firavun I. İnyotef

Asıl adı İnyotef'dir. On Birinci Thebes Hanedanlık Dönemi firavunlarından. Kendisinden önce tahtta selefi Mentuhotep bulunuyordu. Daha sonra tahta geçiş tarihi tam olarak bilinmemekle beraber M.Ö. ?-2118 yıllarında tahta geçmiştir. Belli bir süre yönetimde kaldıktan sonra tahtını kendisinden sonra gelen halefi II. İntef'e teslim etmiştir. Babasının adı Mentuhotep'tir. Annesinin ve hanımın isimleri bilinmemektedir. Kardeşinin adı ise İntef'dir. Firavun İnyotef, M.Ö. 2118 yılında öldükten sonra Thebes'te Saff el-Dawaba'ya defnedilmiştir.

I. İntef, Mısır'ın Birinci Ara Dönemine egemen olan On Birinci Hanedan Dönemi'nin yöneticisidir. Aynı zamanda On Birinci Hanedanlığın kurucusu olarak da bilinir. Yukarı ve Aşağı Mısır'ı kontrol altına alıp bu bölgeleri Thebes kanunlarıyla yönetmek amacındaydı. Babası I. Mentuhotep, yerel liderdi. İntef kontrolü eline aldığı anda, kendi kendine krallığını ilan etmiştir. Krallığına ait bütün yetkileri

⁸³ Mürüvvet Kurhan, "Eski Mısır Orta İmparatorluk Devrinde Siyasi ve Dini Durum", *Bellekten*, c. LVII, S. 220, Aralık, 1993, s. 272.

⁸⁴ Friedrich Solmsen, *İsis Among the Greeks and Romans*, London, 1979, s. 78.

⁸⁵ Arif Müfid Mansel, *Mısır ve Ege Tarihi Notları*, İstanbul, 1938, s. 515.

kullanmaya başlamıştır. Kendisine ait kabartma resimler ve yazılar bulunmuştur. Önceki krallar gibi Horus ismine benzer isimle anılmıştır⁸⁶.

I. İntef, Thebes'in batısında bazı şehirleri fethetmiştir. Coptos, Dendera ve Elkab'ın güneyini almak için uğraşmış, Hieronkoipolis ve Elkab şehirlerine baskınlar yapmıştır. Nil vadisini birleştirme amacı gütmüştür. Bazı rivayetlere göre 16 yıl hüküm sürmüştür.

Çoğu Modern kaynaklarda I. İntef, "Prens" olarak geçmektedir. III. Thutmosis tarafından On Sekizinci Hanedanlık'ta atalarının silsilesinde adı geçmiştir⁸⁷.

9.1.2. Firavun II. İnyotef

Asıl adı İnyotef'dir. On Birinci Thebes Hanedanlık Dönemi'nin firavunlarından. II. İntef, Mısır'ın On Birinci Hanedanı zamanında M.Ö. 2118-2069 yıllarında hüküm süren bir firavundur.

9.1.3. Firavun III. İnyotef

Asıl adı İnyotef'dir. Bazı kaynaklarda farklı isimleri de ortaya çıkmıştır. III. İntef, Mısır'ın On Birinci Hanedanı zamanında M.Ö. 2069-2061 yıllarında hüküm süren bir firavundur. Hakkında çok çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgileri doğruluğu kesin değildir.

⁸⁶ Nicholas Grimal, *A History of Ancient Egypt*, Oxford, Blackwell Books, 1992, s. 143.

⁸⁷ Nicholas Grimal, *a.g.e.*, s. 143.

İKİNCİ BÖLÜM

FIRAVUNLAR DÖNEMİ SİYASİ YAPI

Tin krallarının vakayinamesi bu kralların ilahlara ve ahaliye karşı olan vazifeleri hakkında geniş bilgiler vermektedir.

İlahlar için mabetler; ahali için ise kanallar, yapılar aynı zamanda Nil üzerinde setler de yaparlardı. Ayrıca hasılatı arttırmak, iş elini çoğaltmak için Libi ve Nubi'den, zapt ettikleri çoğu esiri ve hayvan sürülerini Mısır'a getirerek satar ve çalıştırırlardı. Bunun yanı sıra mezarlara konan küplerin üzerindeki mühürlerden bazı memuriyetlerin ve bazı teşkilatların izlerini görmekteyiz.

İlk saltanat devrinde bazı kraliçelerin isimlerine rastlamaktayız. Menes (ahaman)'in karısının Neyit Hetep, Ozefais'in Merd Neyit adını taşıdıklarını görüyoruz. Bundan bu kadınların Neyit kültüne mensup oldukları tahmin edilmektedir. Bu kraliçeler (Maa hor-seth) yani iki ilahi, Hor'u ve Set'i gören, Hor'a ve Set'e bakan unvanını taşıyorlardı⁸⁸.

Mısır tarihinin eski devirlerinde devlet şekli ve hükümet teşkilatı, bazı merhaleler geçirmiş olmakla birlikte, esasında özelliğini koruyarak aynı kalmıştır. Mısır'ın siyasi tarihinde görüldüğü gibi ilk siyasi teşekküller Nomlarla başlamıştır. Bunlardan deltalarda ve vadilerde yaşayanlar birleşme gereksinimi duymuşlardır. İlk birleşmeler bunlarla başlamıştır. Asıl Mısır tarihi Aşağı ve Yukarı Mısır'ın birleşmesiyle başlamıştır. Ve bunların birleşmesiyle bir monarşik devlet kurulmuştur. Bu krallık daha başlangıcından itibaren teokratik bir prensibe sahiptir⁸⁹.

Mısır'ın sosyal ve siyasi hayatında birçok ayrıcalıklı sınıf bulunmaktadır. Bu sınıflar kendi aralarında zenginler, memurlar, rahipler ve askerlerden oluşmaktadır. Mısır yönetiminde feodal bir sistem hakimdi⁹⁰.

1. Tinitler Devri'nde Siyasi Yapı ve Hükümet Teşkilatı

Tinit Devri'nden başlayarak, devlet kurulunu ele alacak olursak, önce devleti şahsında temsil eden kralın hak ve vazifeleri ile hükümet teşkilatını idare eden memurlar hakkında bilinenleri sıralamak lazım gelir. Ayrıca Mısır'da, günlük hayatla

⁸⁸ Yusuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi*, Ankara, 1939, s. 98.

⁸⁹ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 166.

⁹⁰ G. Maspero, *a.g.e.*, s. 97.

ilgili hukuki muamelelerin yazı ile tespiti Mezopotamya’da olduğu gibi bir ihtiyaç ve alışkanlık halini almamış, hatta Mısırlıların idare sistemi ve telâkkileri hemen hemen tarihlerinin son devirlerine kadar buna müsait olmamıştır⁹¹.

Hükümdar: Mısır’da, kral ilahın oğlu veya ilah olarak bilindiği için en büyük dini reistir. İlk devirlerde kral tamamıyla ilah konumundadır. Bu yüzden krala verilen ilk lakap “Horüs”tür.

Kralın tahta çıkış töreni, bu iki Mısır’ın birleşmesini temsil eder şekilde yapılmaya başlanmıştır. Ve bu gelenek tarih boyunca devam etmiştir. Bu tören şu şekilde yapılırdı: Kral önce, Yukarı Mısır’ın beyaz tacını giyer ve tahtın merdivenlerinden çıkarak otururdu ve sonra da Aşağı Mısır’ın kırmızı tacını giyer, aynı töreni tekrar ederdi. Bu iki ülkenin birleşmesini sembolleştiren tören Yukarı ve Aşağı Mısır’a ait nebatların sarılmış olduğu bir sırıgın, yere dikilmesiyle ve şehir duvarının etrafında dolaşmakla yapılmış oluyordu. Bu an’aneyle dayanarak sonraları “Sed Bayramı” denilen, buna benzer törenler yapılmıştır⁹².

Kral bu vasıflarıyla bütün insanların üstünde bir varlıktır. Dini ve siyasi otoriteyi elinde bulunduran hükümdar bütün idari mekanizmaların başıdır. Memleket ve halk hizmetleri ile bizzat meşgul olur. Adaleti sağlayan da kendisidir. Memurları tayin etmek, mükafatlandırmak ve cezalandırmakta kendi tekindedir. Merkezi idare ise krallık sarayındadır. Bu saraya en büyük anlamına gelen “Pera-a yahut Pero” denilmektedir. Firavun lakabı buraya dayanmaktadır. Kral bu sarayda ailesi ve bazı büyük memurları ile birlikte yaşamaktaydı⁹³.

Hükümet ve Eyalet Teşkilatı: Kralın esaslı olarak iki yardımcısı vardır. Biri kuzeyin (Kırmızı evin), diğeri güneyin (Beyaz ev) temsilcisidir. Ama bazen de bu iki unvan birisinde toplanabilir. Yalnız burada kaydedilecek nokta, Tinit Devri’nde bu ikiliğin prensip bakımından muhafaza edilmiş olmasıdır. Merkezde krallığın arşiv deposu bulunmaktadır. Bunun mevcudiyetini, Beşinci Sülale zamanında yazılmış olan “Palermo Taşı” üzerindeki kayıtlar oluşturmaktadır. Aynı zamanda fildişinden yapılan

⁹¹ Emin Bilgiç, *Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi*, c. 21, Ankara, 1963, Sayı 3.4, s. 104.

⁹² Afet İnan, *a.g.e.*, s. 166-167.

⁹³ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 166-167.

tabletlerden anlaşılacağı üzere kral son dönemde olan olayları kayıt altına almayı adet edinmiştir⁹⁴.

Birinci ve İkinci Sülaleler zamanında merkezi hükümet teşkilatının gün geçtikçe genişlediğini ve bazı memuriyetlerin ilave edildiği görülür. Mesela mühürdar, krallık mimarı, feyezan direktörü gibi memurlarla aynı zamanda kralın nedimi olan prens veya general de mevcuttur. Mısır devletini oluşturan Nomlardır. Bu yüzden Mısır'da her bir Nom şehri eyaleti temsil eder, ayrıca kral bunlara kendi alanlarına göre yetkiler vermiştir⁹⁵.

Tinit Devri'nden itibaren, Nom reislerine verilen unvan "Ac-mer"dir, manası "kanalların açılmasına memur olan" demektir. Bunların birinci derecedeki vazifesi topraktan tam olarak istifade etmek, refahı sağlamak ve kralın hazinesine büyük servet kazandırmaktır. Aynı zamanda sayım işlerini yapmak da bu Nomlara aittir.

Nom reislerinin diğer bir önemli görevi ise Nil Nehri'nin taşmalarını hesaplamak ve kaydetmektir. Bunların yanı sıra her Nom'un merkezinde "cacat" denilen mahkemeler vardı. Ama bu mahkemelerin nelere göre karar ve hüküm verdikleri bilinmemektedir.

Tinit Devri'ne ait hükümet teşkilatı hakkında vesikalar çok az olmakla beraber, sonradan yerleşecek olan bütün idare mekanizmalarının temeli bu devirde atılmıştır⁹⁶.

2. Eski İmparatorlukta Siyasi Yapı ve Hükümet Teşkilatı

Hükümdar: Bu devirde, Mısır devletinin Üçüncü ve Dördüncü Sülale hükümdarları, mutlak bir idare sistemini kurmuşlardır. Onların şahıslarında ilah kuvveti daha fazlaşmış ve lakaplarına Horus- Ra ilave edilmiştir. Bu "Güneş İlahı Ra'nın oğlu" demektir. Bu suretle, Eski İmparatorluk Devri hükümdarları kutsal sayılan tüm ilahi yetkilere sahip olmuştur⁹⁷.

Krallık iktidarının esası, kumanda etmek ve adaleti gerçekleştirmektir. Mısır kanunlarına göre firavun emreder, emrindeki memurlar da karşı gelmeksizin emirlerine itaat eder. Kralın emri kanun olarak kabul edilir. Krallar bulunduğu makamda çok iyi çalışmalar yapmakta ve ülkenin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bunları da krallara

⁹⁴ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 168.

⁹⁵ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 168.

⁹⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 168.

⁹⁷ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 169.

verilen unvanlardan anlıyoruz ki bu unvanlardan biride “iyi ilah” unvanıdır. Firavun Snefru’dan itibaren hükümdar isimleri oval bir çizgi içinde yazılmaya başlanmıştır⁹⁸.

Hükümet Teşkilatı ve Eyaletlerin İdaresi: Bu dönemde kralın ve hükümetin ne şekilde görev yaptığını ayrıntılı bir şekilde bilmek çok zordur. Bu dönemde yazılı kaynaklar yani hiyeroglif metinler Tinitler Devri’ne göre daha fazladır. Ama bunlar tam açıklayıcı değildir; bu bilgiler genellikle unvan sahibi görevlilerin kralla olan münasebetleri ile ilgilidir. Bu dönemde daha çok unvanlar hakkında bilgi verilmektedir.

Bu dönemde merkezi idarede, vezir bütün hükümet teşkilatının başıdır. Her mühim işin muhakkak onun bürosundan geçmesi gerekir. Vezire yardımcı olarak onun emirlerini diğerlerine götürecek bir takım şefler bulunuyordu. Bunlar aynı zamanda eyaletlerden gelen raporları vezirlere götürmekle mükelleflerdir⁹⁹.

Vezirler, kral namına adaleti sağlayıcı olarak görev yaparlar. Bunun yanı sıra belgelerin saklandığı arşiv depolarını korumakla görevlidirler. Hazine ve ziraat nazırı olarak da yine vezir görülmektedir. Bu saydığımız işlerden başka vezirler daha birçok işlerden sorumludur¹⁰⁰.

Bu devirde memurların sayısı da çok fazladır. Eyalet teşkilatına gelince, Eski İmparatorluk Dönemi’nde Nomlardaki idareyi yine merkezi yönetimdeki krallar taksim etmiştir. Ancak merkeze uzak olan Nomlar ise bağımsızlık davası gütmüşlerdir. Ve bu amaçla zaman zaman çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır¹⁰¹.

Nom reisleri, Tinit Devri’nde olduğu gibi “Ac-mer=kanalların açılmasına memur” unvanı taşımaktadır. “Nom valisi=neka-het ve memleketin idarecisi = Seşemta” gibi. Bu yeni lakaplarda görüldüğü gibi Nom reisleri, bilhassa Orta İmparatorluğun sonlarına doğru gittikçe merkezden ayrılma gayesi gütmüşlerdir. Eski İmparatorluğun ilk devirlerinde merkeze bağlılık oldukça fazlaydı. Ama son dönemlere doğru merkeze olan bu bağlılık yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır¹⁰².

Netice olarak diyebiliriz ki, Eski İmparatorluk Devri’nde Mısır devlet teşkilatı bir çok esasları birleştiren bir sisteme sahiptir. Başta mutlak, teokratik bir monarşi; halk içinde ise irsi esaslara dayanan toprağa bağlı feodal bir aristokrasi sınıfı, gerek merkez teşkilatı için gerekse eyaletlerde memuriyet alanlarının kabiliyetlerine göre iş verilmesi

⁹⁸ Afet İnan, *a.g.e*, s. 169.

⁹⁹ Afet İnan, *a.g.e*, s. 170.

¹⁰⁰ Afet İnan, *a.g.e*, s. 170.

¹⁰¹ Afet İnan, *a.g.e*, s. 170.

¹⁰² Afet İnan, *a.g.e*, s. 170.

demokratik bir sistemin mevcudiyetini göstermektir. Bu karışık sistem birbiriyle ahenkli bir surette nasıl işliyebiliyordu? Bu pek bilinmemekle beraber, neticeleri itibariyle görülüyor ki bu idare tarzı, bütün Menfis Devri boyunca asırlarca devam edebilmiş, nihayet Orta ve Yeni İmparatorluk Devirleri'nde de bazı değişiklikler olmakla beraber, aynı sistem muhafaza edilmiştir¹⁰³.

3. Eski İmparatorluk Devri'nde Mısır Devleti'nin Dış Siyaseti

Coğrafi konumu ve bereketli topraklarıyla önemli bir konuma sahip olan Mısır, içindeki birliği oluşturduktan sonra dışa dönük bir gelişme izlemiş ve komşu ülkelerle sınır komşusu olmuştur. Böylece Mısır'ın dış siyaseti başlamıştır. Ayrıca bu ülkenin konumu ve bereketli oluşu nedeniyle sık sık istilalara uğramıştır. İlk zamanlarda Mısırlılar, Nübyalıların, Libyalıların ve Asyalıların Nil memleketine olan akınlarını durdurmak istemişlerdir.

Daha sonraları Mısırlılar ile komşuları birbirlerinde olmayan malları değiş tokuş ederek ticareti geliştirmişlerdir. Eski İmparatorluk Dönemi'nde dış siyaset kesin bir şekil almıştır. Bazı hallerde Mısır kralları güneyde sınırlarını genişletmek istemişlerdir. Mısırlı sülaleler güney memleketlerle (Sudan, Nübya) seferlerin yanı sıra sıkı ilişkiler kurmuş, ticaret yapmış ve aynı zamanda ordu için paralı askerler temin etmişlerdir. Diğer taraftan, yine güneyden Kızıldeniz yolu ile Arap Yarımadası'na ticaret maksadıyla temaslar kurmuşlardır¹⁰⁴.

Doğu sınırlarında ise özellikle de Sina Yarımadası'ndaki maden ocaklarından Mısır'a bakır gelmektedir. Ama buradaki madenlere bedeviler musallat olmuştur. Bunun üzerine Mısır kralları Sina'daki güvenliği sağlama amaçlı çeşitli seferler yapmış ve askeri önlemler almıştır. Hatta donanma ile Filistin kıyılarına asker çıkaran krallar bedevileri vurdurmuştur¹⁰⁵.

Eski İmparatorluk Dönemi'nde Mısırlıların doğuya olan seferleri genellikle iktisadi amaçlıdır.

Aynı zamanda Suriye, Kıbrıs ve Girit Adaları bu ilk devirlerde Mısır'ın ticari amaçla bağlantı kurduğu ülkelerdir. Bu ülkelerle sadece dış ticaret kurulmuştur. İtaat altına alınmamışlardır.

¹⁰³ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁰⁴ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹⁰⁵ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 76-77.

Eski İmparatorluğun son döneminde Mısır parçalanarak feodal bir yapıya geçmiştir. Ve bu dönemde Mısır'ın birliği ve beraberliği yok olmaya başlamıştır¹⁰⁶.

4. Arkaik ve Orta İmparatorluk Devri'nde Siyasi Yapı

Orta ve Eski İmparatorluk bölümü içine giren Ara Devirde krallık rejiminde bazı değişiklikler olmuştur. Gitgide kuvvetlenen eyalet valileri, merkezden ayrılma girişimleri göstermiş ve bu suretle feodalite sistemi devlet idaresine hakim olmuştur. Bu hal Dördüncü Sülalenin son hükümdarları döneminde başlamış ve gittikçe otoritelerini kaybeden krallara karşı halkın bağlılığı zamanla kaybolmaya başlamıştır. Beşinci Sülale zamanında bazı Nom valileri kendilerini küçük kral olarak ilan etmişlerdir. Ve kendilerine küçük saraylar yaparak emirlerinde çalışan memurlar tahsis etmişlerdir. Böylece merkeze olan bağlılıklarını zaman içerisinde koparmışlardır¹⁰⁷.

Bütün bu hadiseler Menfis'te oturan kralların Nom valileri üzerindeki kontrollerinin zayıflamasından ileri gelmiştir. Böylece bu devrin devlet sistemi, feodalite esasına dayanmıştır.

Daha sonraki sülaleler döneminde bütün güç merkezde toplanmıştır. Bunun sebebi ise daha güçlü ve atik kralların başa geçmesi ile Nomların arasındaki rekabetten dolayı zayıf düşerek merkeze bağlanmalarıdır. Bir diğer etken ise bu kralların diğer ilahi unvanları da almasıdır. Örneğin; Montu, Amon gibi.

Bu devirde devlet teşkilatında önceki devlet teşkilatlarında olduğu gibi vezirle ve onların emirlerinde çalışan memurlar görülmektedir. Bu memurlara verilen isimler ise "Güneyin Otuz Büyükleri"dir. Bütün bu teşekküllerin hepsine kral hakimdi. Kısacası bu dönemde izlenen devlet teşkilat sistemi Eski Mısır'da izlenen devlet teşkilatı ile aynıdır¹⁰⁸.

Mısır'da sanat ve bazı sanat ürünleri de tamamen Mısır yöneticilerinin tekelinde bulunmuyordu. Bu Dönemde Mısır'da siyasi idare ve baskıdan uzak bir sanat gelişmiştir. Mısır uygarlığını köleci aristokrasinin tekelinde düşünmek hiç kuşkusuz yanlış olur. Öykülerin, serüven anlatılarının, aşk şiirlerinin ve öteki yazınsal türlerin hiç kuşkusuz zengin bir Mısır folklor kaynağı vardır. Plastik sanatların temelinde, geçmişi

¹⁰⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹⁰⁷ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 173-174.

¹⁰⁸ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 173-174.

ilkel toplum dönemine dayanan halk sanatı geleneği bulunuyordu. Bu sanatların çeşitli örnekleri, halktan gelen ustaların yapıtıydı¹⁰⁹.

5. Yeni İmparatorluk Dönemi'nde Siyasi Yapı

Bu dönemin devlet yapısı eski devirlerden farklıdır. Çünkü yabancı bir istilanın hakimiyetinden kurtulma mücadelesi olmuş ve Mısır'da yerli prensler tarafından eski krallık rejimi yeniden kurulduktan sonra, dış memleketlere savaşlar başlamıştır. Bu tarihi olaylar sırasında Mısır devleti, iç bünyesindeki birliği kurduktan sonra ayrıca vassal beyliklerle olan idari durumunu tanzim etmek lüzumunu duymuştur.

Bu devreye ait vesikalar önceki dönemlere nispeten daha fazla olmakla beraber, bu idari safhaları sırasıyla takip edebilmek için yeteri derecede sistemli arşivler yoktur.

Yeni İmparatorluk Dönemi'nde dengeler daha da değişmiştir; bu dönemde rahipler öne çıkmıştır, kralların ve yönetimin üzerinde etkiler bırakmışlardır.

Bu esasları böylece kaydettikten sonra, Yeni İmparatorluk Devri'nin devlet ve idare sistemini sıra ile gözden geçirebiliriz:

Mısır Kralının Siyasi Etkisi: Bu devirde de prensip itibarıyla kral daima memleketin mutlak hakimidir. Ama ülkenin büyümesi ve arazilerin gelişmesi ile kral mecburen yüksek unvanlı memurlara yönetimde bazı özel yetkiler vermek zorunda kalmıştır. Mısır kralları kuvvetli ve şahsiyet sahibi, zeki ve akıllı siyasetçiler olduğu sürece devlet yönetimindeki bu bölünme ve görev paylaşımlarının bir ehemmiyeti yoktur. Çünkü bütün güç ve iktidarlık kendilerindedir. Bu yüzden kralın yardımcılarını iyi seçmesi gerekiyordu ve onların üzerinde nüfus edecek bir siyaset benimsemesi lazımdı. Bunun yanı sıra Mısır krallarının ordu yönetme kabiliyetleri ve yetkileri vardı. Bu yüzden orduda da büyük şöhret ve ün kazanmışlardır.

Mısır'ın yönetiminde teokratik bir yapı hakimdi ve tanrı krallar yani firavunlar tanrıların dünyadaki yardımcılarıydı. Bu sistemle pahalı, lüks ve şaşalı bir hayat sürmeye başlamışlar ve bunu ülke yönetiminde ve siyasetinde dini bir güç olarak kullanmışlardır¹¹⁰.

Mısır'da Vezirlerin Siyasi Rolü: Kraldan sonra merkez teşkilatının başında vezirler bulunmaktaydı. Bu dönemde vezir birçok yetkiye sahiptir. Ve kraldan sonra

¹⁰⁹ V. Diakov S. Kovalev, *İlk Çağ Tarihi*, (Çeviren: Özdemir İnce), 1. Basım, Ankara, 1987, s. 176.

¹¹⁰ Etim E. Okon, *Religion and politics in ancient Egypt*, American Journal of Social and Management Sciences, 2012, s. 93.

devleti idare etmek ve sevk etmekle yetkiliydi. Bu dönemde devlet yönetiminde iki farklı vezir bulunmaktaydı. Biri hükümetin merkezi olan Thebes'te oturuyordu ve "Güney Veziri" unvanını taşıyordu. Diğeri ise kuzeyde Heliyepois şehrinde oturarak Akdeniz bölgesindeki Mısır topraklarının idaresini elinde bulunduruyordu.

Bu devirde vezirlik makamı daha önemli olmuştur. Vezirliğe layık görülen kişi törenle ve kralın nasihatleri ile görev başına getirilirdi. Bu törenin ehemmiyeti bilhassa kralın sözlerindedir¹¹¹.

Kralın vezire verdiği ve söylediği öğütlerden bazıları şöyledir:

"Bir taraf olandan, Tanrı nefret eder. Sana müracaat eden birisini dinlemeden gönderme. Ne zaman sana bir ricacı bir dilekte bulunursa, onu sebepsiz olarak istiskal etme, fakat eğer böyle bir şey icap ediyorsa ona sebebini izah ederek geri yolla, hakikatte bir ricacı kendi dileklerinin yapılmasından ziyade, onların ilgi ile dinlenmesini ister. Öyle yap ki senden çekinsinler. Hakiki bir prens ona saygı gösterilendir. Fakat yine düşün ki prensin şerefi doğru olmaktır. Ne vakit bir kimse daimi olarak kendisinden şüphe ettirirse insanlar onda doğruluk olmadığını sanırlar. Her şeyden evvel vezirin vazifesi adaleti sağlamaktır." Bu, ta Tanrılar devrinden beri cari olan bir emirdir. Bu da kralların neye önem verdiklerini ve neyi savunduklarını gösteriyor bizlere¹¹².

Vezirin günlük işleri ise vezir sabahleyin yanında hazine nazırı ile saraya gider; yalnız olarak firavunun yanına giden vezir, hükümdara günlük raporu hakkında bilgiler verir ve bu doğrultuda çeşitli emirler alarak firavunun yanından ayrılır. Çıkışta hazine nazırı ile buluşup firavunun verdiği emirleri onunla konuşarak daha sonra saraydaki büroların kapılarını açar ve resmi gün ve işlemler başlamış olurdu. Daha sonra vezir kendi odasına çekilerek memleketten gelen raporları inceler ve bu raporlar doğrultusunda memurlarına görevler verirdi. Bunun yanında dilekleri olanları dinler ve onların sorunları ile ilgilenerek çözerdi. Bu işlerin yanı sıra vezirler adaleti sağlamakla da görevlilerdi. Mahkemelere katılarak kararlar verip adaleti sağlardı¹¹³.

Eski Mısır yönetiminde olduğu gibi bu dönemde vezirler devletin bütün belgelerini arşivlerde toplamakla görevlilerdi. Böylelikle arşivlerden bizzat vezirler

¹¹¹ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 175-177.

¹¹² Afet İnan, *a.g.e.*, s. 177.

¹¹³ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 175-177.

sorumluydu. Bunların yanı sıra vezirler ziraat işleri ile de sorumluydu. Ve bu alandaki memurları vezirler tayin ederdi.

Amon Başrahibi'nin Siyasi Rolü: Yeni İmparatorluk Dönemi'nde, Amon başrahibinin dini reisliğinin yanında siyasi etkisi de göz önüne çıkmaktadır. Amon başrahibinin bu kadar etkili olmasının nedeni ise kralların bu rahiplerden destek ve yardım almalarıydı.

Prensip olarak Amon başrahibini kralın seçmesi şarttır. Bunun için aday rahipler arasında olduğu gibi hariçten de alabilirdi. Bu maksatla bir dini tören hazırlanırdı, bu dini törende kral adaylarının bir mucize ile ilah heykeli tarafından kabul edildiğinin gösterilmesi gerekirdi. Bu mucizeler şu şekildeydi: İlah heykelinin başını öne doğru sallaması gerekiyordu ya da bir adım atması gerekiyordu.

Asıl rahipler de, kendi aralarında iki büyük sınıfa ayrılırlardı. Birincileri yüksek rahipler diğerleri ise normal rahip sınıfındaydılar. Kadın rahibeler de ayrı bir sınıf teşkil ediyordu. Bilhassa başrahibenin yetkileri pek genişti. Nasıl ki bir kralın yerine başrahip vazife görüyorsa bir kraliçenin yerine de başrahibe görev yapabiliirdi¹¹⁴.

Eski Mısır'da rahipler ve firavunlar tanrıları kullanarak yönetimde güç sahibi olmuşlardır. Eski Mısır'da her tanrı bir gücü temsil ederdi. Örneğin, Güneş Tanrısı dünyaya nur saçan; dünyayı ısıtan, aydınlatan bir tanrı olarak görülürdü. Bu nedenle Güneş Tanrısı birçok kabileden farklı adlandırılmıştır. (horun, otun, atun, ra, set vb.) Bunun yanı sıra Güneş Tanrısının ismi her firavun döneminde sürekli değişmektedir. Bunun nedeni ise firavunların değişmesiyle her mabet rahibi daha etkin konuma gelmek için böyle bir uğraşa girişmiştir¹¹⁵.

6. Eski Mısır Devlet Ordusunun Siyasi Yapısı

Mısır'ın eski devirlerindeki ordu teşkilatlarını öğrenebilmek için o dönemin vesikalarına göz atmak gerekir ama bu dönemde ordu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Yeni Krallık Dönemi'nin başlamasıyla beraber akınlar yapma ve bir imparatorluğa sahip olma isteği ordunun yeniden düzenlenmesi gerekliliğini ortaya çıkardı. Atlar ve at arabaları orduya katıldı. Gönüllü askerler toplanıp eğitildi ve ordu genişletildi. Ordu her biri 4000 piyade ve 1000 at arabalı askerden oluşan tümenlere

¹¹⁴ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 180-181.

¹¹⁵ Yusuf Ziya, Özer, *Mısır Tarihi*, Ankara, 1939, s. 55-56.

ayrılmıştı. Her t mene bir tanrı adı verilmişti. T menler de ayrıca her biri 200 piyadeden oluşan 20 b l ge ayrılmıştı. B l klerse aynı kışlayı paylasan 10'ar kişilik birliklere ayrılmıştı. Her bir b l ge 25 tane çift kişilik at arabası bağlıydı. At arabalı askerler gerek donanımları, gerekse sahip oldukları yetenek ve eğitimlerinden dolayı ordunun en seçkin topluluğuydular. Eski ve Orta Krallık Dönemlerinde Mısır ordusu kralın korumaları ve paralı askerlerden kurulu ufak bir g çten oluşuyordu. İnsanlar acil durumlarda orduya ağrılırlardı. Fakat çoğunun askeri eğitimi yoktu. Bu yüzden pek bir faydaları olmazdı¹¹⁶.

Mısır'da ilk devirlerde ordu denilebilecek kuvvet, sadece Mısır'ın dahili birliğini temin etmek için teşkil ediliyordu. Bundan sonraki devirlerde sınırların genişlemesiyle ve istilaların başlaması nedeniyle Mısır, Yeni İmparatorluk Dönemi'nde yavaş yavaş düzenli orduya geçme gereksinimi duymuştur. Ayrıca bu dönemde düzenli ordunun ve bunun hakkında yeterli bilgilerin olmaması nedeniyle Mısır ordusu hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır¹¹⁷.

Mısır'da ilk devirlerde bilinen ve günümüze kadar gelen tek ordu rütbesi generalliktir. Bu rütbe, Birinci Sülale Devri'nde kullanılmıştır. Bu makam kralı korumakla görevlidir. Kralın kanunlarını uygulamasında ve otoritesini sağlamasında yardımcı olur. Daha sonraları Mısırlılar, güçlü ve düzenli ordular kurmuş, ülkelerine esirler ve çeşitli zenginlikler getirmişlerdir. Firavunlar, ordularını hem hudutlarını korumak için hem de sınırlarını genişletmek için kullanmış ve güçlendirmişlerdir. Eski Mısır'da kral daima ordunun başında yer alırdı. Ama bazen de kralların yerine vekil tayin edilebilirdi. Örneğin, Kral Birinci Amenemhat, son hükümdarlık senelerinde oğlu Birinci Senusrit'e orduyu teslim etmiştir. Bu devirde köylü ve çiftçiler askere alınıyorlardı. Ama şehirliler bu görevden muaf tutulmuřtur¹¹⁸.

Kralın orduya ihtiyaı olduğu zaman, Nom valilerine verdiği emirle asker toplanıyordu. Çünkü valilerin krala olan bir diğer vazifesi de buydu.

Bu devirde savaşlarda kullanılan silah cinslerini yapılan arkeolojik kazılardan ve duvarlara çizilen resimlerden ok, kama, mızrak ve kalkanların kullanıldığını öğreniyoruz. Ayrıca duvarlara çizilen resimlerden Mısırlıların saldırı ve müdafaa

¹¹⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 183-185.

¹¹⁷ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 183-185.

¹¹⁸ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 183-185.

taktiklerini öğrenebiliriz. Bunun yanı sıra bu silahlardan dolayı alınan yaralar için ne şekilde tedavi uyguladıkları kaynaklarda uzun uzadıya anlatılmaktadır.

Yeni İmparatorluk Dönemi'nde Mısır için yeni bir ordu dönemi başlamıştır. Hiksosların istilaları ile Mısırlılar orduda inkılap yapma gereksinimi duymuşlardır. En temel gereksinimleri ise daimi ve düzenli bir ordu kurmaktır. Harp olmadığı zamanlarda iki kısma bölünen ordulardan biri Yukarı Mısır'da, diğeri deltada yerleşmiş bulunuyordu. Harp zamanı ise ilahların himayesine sığınan ve ona göre adlandırılan ordu birlikleri mevcuttu. Birinci Seti zamanında Amon, Ramses zamanında bunlara "Seth" ilahının himayesine sığınan ordu da ilave edilmiştir. Bu mahalli Mısır ordu birliklerinin haricinde ücretli yabancı askerler de toplanmıştır. Bunlar Şardanlar, Nübyalılar, Amoritler'dir. Bütün bu toplanan daimi ordunun miktarı hakkında kesin bir fikir edinmek güçtür. Fakat öyle tahmin edilebilir ki bazı harp zamanlarında sayı epeyce artmıştır. Harpten sonra askerler terhis edilmeyip daimi olarak silah altında ve talimler yaparak ayrı imtiyazlı bir sınıf teşkil ediyorlardı¹¹⁹.

Subaylar ve erler savaşlardan sonra harp ganimetlerine sahip oluyorlardı. Bu sebepten Mısır'da askeri bir sınıf oluşmuştur. Bu askeri sınıf o kadar güçlenmiştir ki zamanla ordu komutanlardan ikisi krallık mevkiine ulaşmıştır. Bunlar; Horemhep ve I. Ramses'tir. Böylece Mısır ordu alanında yenilikler yaparak orduda düzenli birlikler kurmuş ve savaş aletlerini geliştirmişlerdir. Savaşlarda daha etkili silahlar ve kalkanlar kullanılmış ve atlı birlikler oluşturulmuştur.¹²⁰

Mısır ordusunda ulusalcı ve düzenli bir ordu sistemi vardır. Bu ordu birlikleri direk firavuna bağlıydı ve bu birlik genç ve güçlü insanlardan oluşuyordu. Ordu, ticari ve fetih amaçlı seferler düzenlemiştir¹²¹.

7. Tinitler Devri ve Sülaleler Dönemi'ndeki Siyasi Roller

1. Sülale: Eski Mısır kaynaklarına göre 1. Sülaleyi kuran Kral Menes'tir. Bu duruma göre 1. Sülalenin ilk kralı Menes'tir. Mısır'ın siyasi birliğini kuvvetlendirerek 1. ve 2. Sülaleleri teşkil edenlere ise Maneton Tinit denir, bu isim Tinis veya This hükümet merkezinden gelir. Tanrı krallardan sonra, ilk insan kralların hükümranlılığı ile başlamış sayılır. Mısır kralları bu ilk zamanlardan itibaren üç isim taşırlar: 1- Horüs, 2-

¹¹⁹ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 183-185.

¹²⁰ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 183-185.

¹²¹ Ian Shaw And Paul Nicholson, *a.g.e.*, s.37.

İki tacı taşıyan, 3-Yukarı ve Aşağı Mısır'ın hakimi. Bu lakapların yanında şahsi isimleri de mevcuttur. Kral Cet Mısır'ın birleştirilmesine ve monarşinin ikili karakterine çok büyük önem vermiştir. Özellikle de ikili bölgenin arındırılması törenlerini yüceltmıştır¹²².

Mesela Menes'in lakabı "Aka"dır. Manası "Muharip" demektir. Bir şahin ile temsil edilir.

Herodot, Menes hakkında bazı tespitlerde bulunmuştur. Memfis civarında bir baraj yaptırarak oraları oturabilir hale getirmiştir. Memfis şehrini kurmuş ve İlah Ptah'a ithaf etmiştir. Bunun yanında bir mabet de yaptırmıştır. Bu şehrin etrafı beyaz surlarla çevriliymiş. Memfis, iki Mısır'ın birleştiği yerde olduğu için bu şehrin stratejik bir önemi vardı.

II. Ramses zamanına ait bir kitabe, Menes'in Memfis'deki Ptah mabedinden bahsetmektedir. Menes'ten sonraki kral ise Khet adını taşır. Mezarında çok güzel eşyalar bulunmuş olsa da bu krala ait tarihi bilgiler sınırlıdır. An'aneye göre bu kral anatomi kitabı yazmıştır. Yılan kral lakabıyla anılan Cet ise bunu takip eder ve mezar taşı Mısır sanatının ilk şaheseridir. Bir de bu kralın adı o dönemde kervanların kullandıkları yol boyunca kayaların üzerine yazıldığı görülmüştür. Bu da bize o dönemde kervanlar hangi krala hizmet ediyorsa onun yolunu kullandıklarını göstermiştir¹²³.

1. Sülale'yle birlikte yazı yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve siyasi başkent olarak Memfis kurulmuştur. Abidos ve Hierakonpolis bu dönemin diğer önemli merkezleridir. 1. Sülale'nin Yakınoğu ve Libya ile ilişkileri olmuştur¹²⁴.

Bu sülalenin son krallarının en mühim, tarihi hadiseleri bu set törenleri ile Sina'ya yapılan seferlerdir. Bu devir hükümdarlarının beyaz ve kırmızı taçları giymelerinden memleket birliğini temin etmiş oldukları anlaşılır. Abidelerde firavunun yanında bir generalin temsil edilmesi de bu birliğin askeri bir devlet olduğunu belirtmektedir.

¹²² S. Desplancques, *Antik Mısır*, Ankara, 2006. s.44.

¹²³ Afet İnan, *a.g.e.*, s.60-62.

¹²⁴ Hakan Sivas, *a.g.e.*, s.107.

1. Sülale'nin kral isimleri çok değişiktir. Üç türlü vesikaya göre bu adlar şöyle karşılaştırılabilir:

Horüs adı	Kral adı	Kral listesinde	Maneton'da
Aha =	Manes	Manes	1- Menes
Khent =	Ka	Atoti 1	2- Atotis
Zet =		Atoti 2	3- Kenkhenes
Den =	Hesepti	Atoti 3	
Anzib =	Merbapen	Hesepti	4- Kenefes
Smerkhet =	Samsu	Merhapen	5- Uzafais
Ka =	sen	Samsu	6- Miebis
Kebehu			7- Semempses
Biuneter			8- Ubientes

Yukarıdaki vesika Eski Mısır Dönemi'ne aittir¹²⁵.

2. Sülale: 2. Sülale Dönemi'nde yaşayan firavunların fazla mühim rolleri olmamıştır. Tarihi kayıtların bulunduğu Palermo Taşı bile bunlar için tarihi hadiseler kaydetmez.

Bu sülale, Memfis ile daha çok alakalı görülsede yine Tinitli sayılır. Yalnız bu sülalenin, Peribsen adındaki kralı Horüs yerine Set ilahı sembolünü kullanmıştır. Mezarı da Abidosta'dır. Sarayının üzerine Horüs'ü temsil eden şahin sembolleri yerine Set ilahına ait sembolleri koymuştur. Böyle yaparak kendisini kral yapan Horüs değil Kuzey Mısır'ın ilahı Set yapmıştır. Yalnız bu sülalenin son kralı her iki ilahı barıştıran kral olarak bilinirdi.

Tinit Devri'nin son firavunlarını temsil eden 2. Sülale zamanında Mısır, sulh ve sükun içindedir. Palermo Taşı yalnızca dini törenlerden, şenliklerden ve vergilerden bahsetmektedir. Bu dönemde en mühim olay ise Horüs ilahının yerine Set ilahının geçmesidir.

Bu iki sülale ile Tinit Devri sona erer. Görülüyor ki bu devrin siyasi tarihi için vesikalar yeterli değildir.

Bu sülale değişikliğinin nedeni şuan için bilinemese de, bu sülalenin ilk krallarının mezarları Memfiste'dir. Bu sülale Memfis ile daha çok alakalı olmuştur.

¹²⁵ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 62-63.

Sadece, bu sülalenin krallarından olan Peribsen, Horüs yerine Set ilahı sembolünü kullanmıştır. Bu sülalenin son kralı iki tanrının birleştiricisi olarak temsil edilmiştir.

Bu iki sülale ile Tinit Devri sona ermiştir¹²⁶.

2. Sülale'nin ilk kralı Peribsen, Mısır tarihinde Horüs değil Seth unvanı taşıyan ilk ve tek kraldır. Peribsen adının bir Horüs adı olan Sehmehib'den değiştirdiği düşünülmektedir. 2. Sülale Dönemi'nin başında kraliyet mezarlığı Sakkara'ya taşınmıştır¹²⁷.

8. Eski İmparatorluk Dönemi Sülaleleri ve Siyasi Roller (M.Ö. 2778-2413)

3. Sülale: Mısır'da Eski İmparatorluk Dönemi 3. Sülale ile başlar. Memfisli Prenslar hakimiyeti ellerine alabilmek için 2. Sülale Dönemi'nde çeşitli uğraşlar, çabalar göstermişlerdir. Nihayet tahta hakim olmuşlar ve bu dönemde iki tacı birleştirerek hakimiyet kurmuşlardır. Bu dönemde savaşlar ve olaylar yaşanmamıştır. Ayrıca bu dönemde İlah Horüs'ün lakabını almışlardır. Maneton bu sülaleden dokuz kral ismi alır ve bunlara 274 yıl verir. Bu hükümdarlar döneminde siyasi olaylar kayıtlarda bulunmamaktadır. Sadece Libyalıların bir istilasından ve korkarak geri kaçmalarından bahsedilmiştir. Bu dönemde Başvezir İmhotep, bütün Mısır tarihi boyunca meşhur olmuş ve Sais devrinde ise bir ilah mertebesine yükselmiştir. Bu vezir hekimlikteki bilgisiyle bu dönemde ün salmıştır. Ve bazı yeniliklerin öncüsü olmuştur. Bu döneme damgasını vuran siyasi kişiler Vezir İmhotep ve Kral Ceser'dir. Ceser'den sonra 3. Sülaleye ait pek malumat yoktur. Bilinen şudur ki Ceser'den sonra Huni adını taşıyan 3. Sülale Dönemi'ne ait son kral gelmiştir¹²⁸.

Eski İmparatorluk Dönemi, Mısırlılar için bir istikrar dönemi olmuştur. Bu dönemi Mısırlıların kendileri de uygarlıkların altın çağı olarak nitelendirmektedirler¹²⁹.

3. Sülale Dönemi'nden itibaren Mısır, Sina'da bakır ve firuze madenlerine sahip olmuş ve işletmeye başlamıştır. 3. Sülale'nin son kralı Huni Nil'in Elefantin Adası'nda bir kale kurarak Mısır'ın Birinci Çağlayan'daki güney sınırını iyice güvence altına almıştır¹³⁰.

¹²⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 63-64.

¹²⁷ Hakan Sivas, *a.g.e.*, s.111.

¹²⁸ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 64-65.

¹²⁹ S. Desplancques, *a.g.e.*, s. 48-49.

¹³⁰ Hakan Sivas, *a.g.e.*, s.111.

4. Sülale: Bu sülalenin kurucusu kral Snefru'dur. Bu dönemde sülale değişikliği hadisesiz bir şekilde geçmiştir. Huni'nin ölümünden sonra ona akraba olan bir sülale 4. Sülale Dönemi'ni kurmuştur. Maneton'a göre bu sülale kralları sekiz tanedir. 284 yıl hüküm sürmüşlerdir. Bu dönemdeki Palermo Taşı 4. Sülale Dönemi'nin ilk kralı olan Snefru hakkında birçok bilgi vermektedir. Bu kral dönemindeki en faal kraldır. Bu kralın dönemi bolluk, bereket ve zenginlik dönemi olarak bilinir. Bu dönemde bazı şahısların bile abide mezarları vardır.

Snefru ülkede zenginliği, refah ve huzuru sağlamıştır, bunun yanı sıra ülkede kendi egemenliğini sağlamıştır.¹³¹ Snefru Dönemi, bolluk ve zenginlik devri olarak geçmiştir. Snefru döneminde, Dashur'da iki piramit ve Ölüler Kompleksi yapılmıştır. Mısır'da ilk defa vezirlik makamı da onun döneminde kurulmuştur¹³².

Snefru'dan sonra isimleri sıkça duyulan krallar hüküm sürmeye başlamıştır. Çünkü bu krallar, dönemlerinde büyük ehamlar yaptırmışlar ve bu ehamlar bu kralların adlarıyla anılmışlardır. Örneğin; Keops, Kefren, Mikerinos bu krallardan olup bu üç krala "büyük ehamların yapıcıları" adı verilmektedir. Bu kralların yaptırdıkları eserleri göz önüne alacak olursak bu kralların dönemlerinde ne kadar kuvvetli şahsiyetler olduklarını anlayabiliriz. Çünkü bu yapıtların yapılabilmesi için başta güçlü bir şahsiyetin bulunması gerekmektedir.

Keops (Khufu), Snefru'nun oğlu olup yirmi üç yıl hüküm sürmüştür. Zamanında devlet şekli mutlak bir sistem haline gelmiştir. Keops Ra'yı üstün bir ilah olarak kabul etmiştir, ayrıca kendi şahsiyeti de ilahlaştırılmıştır¹³³. Memfisli Kemnis olarak da bilinen Keops için Maneton, onun bazı ilahların önemini azalttığını söylerken, Herodot ise onun dönemi için bazı mabetlerin kapatıldığından ve Keops'un kurban kelimesini men ettiğinden bahseder¹³⁴.

Keops döneminde Sina Yarımadası'na seferler yapılarak buradaki madenler Mısırlılar menfaatine işletilmiştir¹³⁵.

Keops'un kardeşi ya da oğlu olarak düşünülen Mikerinos, kendisi için yaptırmış olduğu piramidi Tanrıça Hathor'a adanmıştır. Mikerinos ülkesini adaletle yönetmiştir¹³⁶.

¹³¹ Yavi E., Yavi N. Y., *a.g.e.*, s. 19.

¹³² A. Narçın, *A'dan Z'ye Mısır, İstanbul, 2007*, s. 333.

¹³³ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 65-68.

¹³⁴ A. Narçın, *a.g.e.*, s. 171.

¹³⁵ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 68.

¹³⁶ Yavi E., *a.g.e.*, s. 19-21.

4. Sülale büyük piramitlerin dönemidir. Eski Krallık Dönemi'nde 3. ve 4. Sülaleler zamanında inşa edilen ünlü piramitler o döneme "Piramitler Çağı" adının verilmesine neden olmuştur¹³⁷.

Bu dönemdeki sulh ve sükûn iç idarenin ne kadar mükemmel ve güzel işlediğini göstermektedir. Kayıtlara göre bu kral döneminde sınırları genişletmek amaçlı seferler yapılmıştır. Yine Palermo Taşı'na göre Snefru, Mısır'da yaptırdığı birçok abide, mabet, sur ve evler için Hariç'ten malzeme getirtmiştir. Özellikle Suriye'den alınan Sedr veya diğer nevi ağaçlar bunlar arasındadır. Aynı vesikanın yazdığına bakılırsa, Kral bronzdan ve altından heykellerini yaptırmıştır. Bunlardan anlaşılıyor ki, Snefru Devri, Mısır devleti için zenginlik, refah ve ilerleme devridir. Bu dönemde öne çıkan diğer üç kral ise şöyledir: Keops, Kefren, Mikerinos'tur.

Keops, Snefru'nun oğludur ve kral olarak yirmi üç yıl hüküm sürmüştür. Bu dönemde kral tam bir ilah olarak görülmeye başlanmıştır. Keops'un üstün gördüğü ilah ise İlah Ra'dır. Aynı zamanda Herodot'a göre bu kral bazı mabetleri kapatmış ve kurban kesilmesini men etmiştir.

Kefren, on sekiz yıl hüküm sürmüştür. Bu kral zamanına ait pek malumat bulunmamaktadır. Ama İsfenks adındaki başı insan şeklinde büyük bir arslan heykelinin ehramların yanındaki tabii bir kayalığa oyulmuş olduğuna dair bilgiler vardır. Bu eser, krallığın sembolü olarak temsil edilmiştir.

Mikerinos, büyük ehram yaptıranların sonuncusudur. Onun Mısırlılara bıraktığı hatıra, adil ve dindar bir insan oluşudur. On sekiz yıl hüküm sürmüştür. Bu dönemde Mısır'da adalet ve huzur hakim olmuştur. Ama son dönemlere doğru dini bir kriz yaşanmıştır. Heliopolis rahipleri büyük kudret sahibi olarak siyasi nüfuz elde etmeye başlamıştır. Bu nedenle huzursuzluk çıkmıştır ve 4. Sülale Dönemi'nde bu bastırılır¹³⁸.

5. Sülale Dönemi: Bu sülale, Aşağı Mısır'ın dini bir merkezi olan Haliopolis'tir. Ra'nın oğulları lakabıyla iktidarı ele almışlardır. Maneton'a göre bu sülaleden dokuz kral 218 yıl hüküm sürmüştür. Bunların Mısır dininin asıl kurucuları oldukları söylenir. Bu sülale ile Mısır krallığı daha ziyade teokratik bir karakter almıştır.

Uzerkof, bu sülalenin ilk kralıdır ve yeni esaslara göre iç teşkilatı düzenlemeye mecbur olmuştur. Bundan sonraki krallar kudretli ve faaldirler. Memleket içinde birliği

¹³⁷ Hakan Sivas, *a.g.e.*, s.112.

¹³⁸ Afet İnan, *a.g.e.*, s.69.

güçlendirdikleri gibi sınırlarda da bunu göstermişlerdir. Böylece Libya ve Sudan taraflarından ülkeye girmek isteyenleri önlemişlerdir. Ayrıca Filistin tarafından gelen göçebeler de engellenmiştir. Bu dönemde Sina'daki madenleri çok iyi işlemişlerdir. Ve böylece ticarete etkin duruma gelmişlerdir bunun yanı sıra kendilerine ait bir deniz filosu oluşturmuşlardır¹³⁹.

Uzerkof, bu sülalenin ilk firavunu olarak iç siyaseti yeniden düzenlemiştir¹⁴⁰. “Yerinde saf olan piramit” anlamına gelen 49 metre yüksekliğinde ve ölü gömme törenlerinin yapıldığı bir piramit yaptırmıştır. Bu piramidin bugünkü adı “el-harem-el”dir¹⁴¹. Bu dönemin son kralı Unaştır ve bu kral otuz yıl hüküm sürmüştür¹⁴². Unaş’tan itibaren kurumsal bir nitelik kazanan bürokrasi üstünde firavunların denetimi zayıflamış, bölgeler merkezden gün geçtikçe kopmaya başlamıştır. Ayrıca kendisi doğrudan doğruya halef bırakmadığı için iktidar başka ellere geçmiş ve eski imparatorluğun haşmetli dönemi bu sülale ile sona ermiştir¹⁴³.

Diğer taraftan Mısır’ın inşası devam etmiştir. Bu dönemde güçlü ihtişamlı inşalar görülmese de zengin süsleme sanatları göze çarpmaktadır. Bu dönemde yapılan mabetler bilhassa Güneş Tanrısına mahsus yapılan mabetler çok büyük çaptadırlar. Bu dönemde Mısır devlet yapısındaki teşkilat çok dikkat çekici ve güzel bir şekilde oluşturulmuştur. Bu dönemde barış ve huzur ülkenin her yerinde görülmektedir. Bu dönemde memurlar yakından veya uzaktan bir rahip sınıfına mensuplardı ve ülkenin iyiliği için çalışmışlardır.

Bu sülalenin son kralı Unas, otuz yıl hüküm sürmüştür. Bu kraldan sonra ülkenin yönetimi başka ellere geçmiştir ve Mısır’da Eski Sülaleler Dönemi’ndeki ihtişam yavaş yavaş sona ermiştir.

Eski İmparatorluğu temsil eden 3. , 4. ve 5. Sülale Dönemi’ndeki kaynakların kısıtlı olmasından dolayı fazla bilgi edinilememektedir¹⁴⁴.

5. Sülaleler tarihinin en önemli gelişmelerinden biri, güneş dininin ortaya çıkmasıdır. Mısır firavunları, “Ra’nın Oğlu (Güneş Tanrısı’nın Oğlu) Horus ”unvanı kullanmaya başlamışlardır¹⁴⁵.

¹³⁹ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 70

¹⁴⁰ Yavi E., *a.g.e.*, s. 21.

¹⁴¹ A. Narçın , *a.g.e.*, s. 371.

¹⁴² Afet İnan, *a.g.e.*, s. 69- 70

¹⁴³ Yavi E., *a.g.e.*, s. 21.

¹⁴⁴ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 70.

9. Birinci Arkaik Devir (M.Ö. 2413-2065) Eski İmparatorluğun Sonu

6. Sülale Dönemi: Bu dönemde Helipolisli kralların yerini Memfisli olan krallar almıştır ve 6. Sülale Dönemi'ni oluşturmuşlardır. Bu sülale değişikliği, bir karışıklık neticesinde olmamıştır. Sadece sülale ailesinden bir değişiklik olmuştur. Sülale dönemleri değiştiğinde genellikle yeni gelen sülaleler kendilerine göre yeni politikalar oluşturmuşlardır. Bu dönemde de yeni gelen bu sülale kendilerine göre bir politika oluşturmuşlardır. Maneton, 203 yıl hüküm süren bu sülale krallarının altı tane olduğunu kaydetmiştir.

Bu dönemdeki ilk kral Teti'nin siyasi faaliyeti hakkında yazılı vesika çok azdır. Sakkara'daki eham mezarının duvarlarına, dini mahiyette olan dualar yazılmıştır. Bu sülalenin kurucusu olan firavundan kalan en çok ilgi çeken vesika, bir yüz maskesidir. Bununla binlerce yıl önce yaşamış olan bir şahsın yüz hatlarını belirlemek çok kolay olmaktadır. Bundan önceki kralları sadece heykellerden tanıyoruz¹⁴⁶. Krallığı döneminde önemli icraatlar göstererek kendi dönemindeki devletleri; Vavat, İrçet ve Zatuç'un topraklarını alarak krallığıyla birleştirmiştir¹⁴⁷.

II. Pepi'nin son dönemlerinde ise vali ve prensler iyice güçlenmeye başlanmıştır, artık yaşlı kralların emirlerine itaat edilmemiştir. Böyle bir durum memleketi karışıklık içine sürüklemiştir. 4. Sülale Dönemi'ne kadar hükümdar bütün ülkenin iktidarını elinde bulunduruyordu. Nomların idaresi için merkezden memurlar gönderilirdi ve vergiler kral adına toplanırdı. Ancak 4. Sülale Dönemi'nde kralların yaşlarının küçük olmasından, II. Pepi'nin de yaşlı olmasından faydalanan Nom valileri istiklal hevesine düşmüşlerdir. Bu dönemde Mısır feodal sisteme dönmüştür. İç idare ise dağınık bir şekil almıştır. Anarşi baş göstermiş, ülkede ziraat yapılamaz hale gelmiş ve kıtlığa yol açmıştır. Ayrıca rahip büyücüler II. Pepi zamanında rejimin ayrıcalıklı kişileri olmuşlardır¹⁴⁸. Mısır siyasi tarihi ve yönetimi boyunca, eğitimli sınıftan oluşan rahipler tarafından çok başarılı bir şekilde yönetilmiştir ve ülkenin devamlılığı dini bir yönetimin desteğiyle başarılı bir şekilde sürdürülmüştür¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Hakan Sivas, *a.g.e.*, s.113.

¹⁴⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 70-71.

¹⁴⁷ A. Narçım, *a.g.e.*, s. 276.

¹⁴⁸ A. Champdor, *Eski Mısırın Ölümler Kitabı*, (çev. S. Tahsuğ), İstanbul, 1998, s. 8.

¹⁴⁹ W. B. Crow, *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi*, (çev. F. Yavuz), İstanbul, 2001, s.51.

Bu sülale döneminde verilen unvan ve mertebeler taşra yönetimi tarafından verilmiş ve kabul görülmüş unvanlardır. Bu unvanlar dönemin firavunları tarafından bizzat verilmiştir¹⁵⁰.

I. Pepi adıyla yarım asra yakın hüküm süren Teti'nin oğlu kudretli bir kraldır. Mısır'ın her tarafında yaptırdığı mabetlerde adı okunur. Delta'da Tanis'te olduğu gibi, Birinci Sülale'nin kaynakları üzerinde, Sina madenlerinde ve taş ocakları bulunan Hamamat Vadisi'nde, bu kralın ismine tesadüf edilir. O, bizzat adaleti sağlamış olarak kaydedilir. İdari bölümdeki memurları bizzat kendisi seçmiştir. Mısır'ın muhtelif yerlerinde dini merkezlerde mabetler kurmak için fermanlar çıkarmıştır. Bu mabetlerin kalıntıları Tanis, Abidos, Dendara ve Koptos'tadır. Kralın Nekben şehrinde çok büyük bakırdan yapılmış bir heykeli bulunmuştur.

I. Pepi bir ordu kurmuştur ve donanmaya da büyük önem vermiştir. Nübya'ya, Mısır'ın hakimiyetini tanıtmak ve Yukarı Mısır'da sükunu temin etmek için, kuvvet göndermiştir. Gönderdiği orduyu Uni adında bir komutan yönetmiştir. Faaliyetlerini yazılı bir şekilde kayda geçirmiştir. I. Pepi döneminde Asya'ya da seferler düzenlenmiştir. I. Pepi'nin şahsiyeti ve zamanındaki olaylar, Uni'nin hatıralarını yazması sayesinde daha çok bilinmektedir. Bilhassa harp hatıraları önemli yer tutmaktadır. Ayrıca Uni'nin yaptığı seferlerde ve dönüşlerde hiçbir mahsuma karışılmadığı ve köylerin yağmalanmadığı da bu kayıtlarda övgüyle yer almaktadır.

I. Pepi, Abidoslu Kuhi isminde birinin kızıyla evlenmiştir. Ölümünden sonra büyük oğlu yedi yaşındaki Merenre, kısa bir zaman hüküm sürmüştür. Bu kral döneminde de Uni'den söz edilmektedir. Ve bu kral döneminde Uni güney valisi olarak görev yapmıştır. Ve bu bölgeyi öyle iyi idare ederdi ki hiç kavga yaşanmamış ve köylüler arasında sorun çıkmamıştır¹⁵¹.

Genç kral bu dönemde hastalanarak Memfis'te ölmüş ve onun yerine 6 yaşındaki kardeşi II. Pepi geçmiştir. Bu kişi 94 yıllık ömrüyle en uzun yaşayan Mısır krallarındandır. II. Pepi'nin son devirleri 6. Sülale için bir zaaf olmuştur. Bu dönemde gittikçe kuvvetlenen valiler ve prensler bu dönemdeki yaşlı kralı dinlememektedir. Memleket karışıklık içine düşmüştür. Bu dönemdeki valiler o kadar güçlenirler ki kendilerini birer küçük kral olarak görmeye başlamışlardır. Artık kendi kararlarını

¹⁵⁰ S. Desplancques, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁵¹ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 75.

bizzat kendileri almaya başlamış ve emirlerinde çalışan memurlar bulundurmuşlar ve daha sonra idari, asker, mali alanlarda kendi kendilerine kararlar almaya başlamışlardır¹⁵².

7. Sülale: 7. Sülale'den gelen kralların devrinde bazı başarısız krallar arka arkaya gelerek, Mısır'ı oldukça karışık bir döneme soktular. Bu dönemde batıdan Lidyalılar, doğudan Asyalılar ve zenciler Mısır topraklarına sığınmışlardır. Yine bu dönemde bize Mısır tarihi ile ilgili bilgi veren belgeler oldukça azdır. Bunlardan bir tanesi bugün Leningrad Müzesi'nde bulunan bir papirüste Mısır'ın birtakım karışıklıklara sahip olduğunu belirtmektedir. Papirüsün diğer yüzünde kuvvetli bir kralın gelip, güney ve kuzey devletleri tekrar birleştireceği müjdelenmektedir.

Ancak bu feodalite devrinde bazı krallar, Mısır'ı birleştirmek için girişimde bulunmuşlar; fakat yeni isyanların patlak vermesiyle başarısız olmuşlardır. Bunun sonucunda hükümet merkezini Menfit'ten Herakleapolis'e taşımışlardır. M.Ö. II. binyıllarda güneyde Thebâ şehrinde yönetimi ele geçiren yeni bir sülale, Mısır'ı bu karışıklıktan kurtarmış ve Ortak İmparatorluk dediğimiz yeni bir yükselme dönemine sokmuşlardır¹⁵³.

10. M.Ö. II. Binyılda Mısır'ın Siyasi Tarihi

8. Sülale ve 11. Sülaleler

8. ve 10. Sülalelerin Mısır için tam bir derebeylik dönemi olduğu ve bu dönemde Mısır'ın sosyal ve kültürel bakımdan gerilediği görülmektedir. Ancak M.Ö. 2. bine doğru, Mısır'da bugünkü Luxor mevkinde Amon Tapınağı civarında meydana gelen, Yunanlılar tarafından Teb, Mısırlılar tarafından Vast olarak adlandırılan şehirler yeni bir sülalenin tahta çıkmasıyla (11.Sülale) durumlarını değiştirdi. Bu Sülale kralları önce güney sonrada Kuzey Mısır'ı ele geçirerek siyasi ve kültürel bakımdan yeni bir dönem başlattılar. Bu Sülale krallarından Antofâ, adını yaptığı çalışmalarla duyurmuştur. Sülalenin son kralı S.Mentuhotep idi. Ancak kralı gölgede bırakan o dönemin en iyi vezirlerinden biri olan Amenemtahâ ülkenin yönetimini eline geçirmiş ve 12. Sülale'yi kurmuştur¹⁵⁴.

¹⁵² Afet İnan, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁵³ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁵⁴ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 75.

Antofa adını alan hükümdar kendi krallığını ilan ederek bu dönemde krallık tahtına geçmiş ve 11. Sülale Dönemi başlamıştır. Bu sülalenin ilk prenslerinin lakapları Nom Şefi'dir. Ancak bu durum daha sonra bütün Mısır'a kadar hâkim olarak sonuçlanmıştır. Bu dönemde hükümdarlar monarşik düzenin dağılan birliğini yeniden sağlamışlardır¹⁵⁵.

11. Kral Sülalelerinin Kronolojik Listesi

Tinitlerden Önceki Devir Kralları:

Akrep – kral
Narmer

} M.Ö. 4 . Bin

Tinitler Devri Kralları:

1'inci sülale

Menes (M.Ö. 3315-?)

Khent

Cet

Udimu (Den Anzib)

Semerket

Ka

2'nci sülale

Peribsen

Eski İmparatorluk (M.Ö. 2778-2413)

3'üncü sülale

Nekherafes (Babaü)

Ceser

Hu (Huni)

4'üncü sülale

Snefru

Keops (Khufu)

Kefren (Khafre)

Mikerinos (Menkaure)

¹⁵⁵ A. Narçın , *a.ge.*, s. 49.

5'inci sülale

Uzerkof

Unas

Birinci Ara Devir (M.Ö. 2413-2065)**6'nci sülale**

Teti

Uzerkare

1'inci pepi

Merenre

2'nci Pepi

2'nci Merenre

7'nci, 8'inci, 9'uncu, 10'uncu sülaleler¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 373.

SONUÇ

Bu çalışmamızda ana hatlarıyla Eski Mısır başlığı altında Mısır'ın coğrafi durumu, devlet idaresi, siyasi hayatı ve tarihi dönemleri hakkında araştırmalar yaptık. Ayrıca yapılan araştırmalar sonucu Mısır kültür ve uygarlığının birçok alanda siyasi hayatla ve siyasi yaşamla iç içe olduğunu gördük. Mısır'ı araştırdığımız tüm alanlarda Mısır'ın siyasi yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu da Mısır'da siyasi durumun tüm alanlara etki ettiğini yapılan araştırmalarda kendini göstermektedir. Bu bağlamda Mısır'ı genel hatlarıyla ele alarak siyasi durumun etkilediği tüm alanlar konusunda bilgilere yer vermiş bulunuyoruz.

Mısır kaynakları ülkeyi birleştiren ilk kral olarak Menes'i kabul etmektedir ve bu kralla adeta Mısır uygarlığının başladığını ve gittikçe yükseldiğini görüyoruz. Mısır'da firavunların, hanedan dönemlerinin ve monarşik yapının başlaması, kanunların oluşturulması, yazının kullanılması, takvimin oluşturulması gibi sosyal ve siyasi hayatı ilgilendiren birçok uygulamanın gerçekleştirildiği görülür. Rahip Manethon'un yazmış olduğu Mısır tarihi ile ilgili eserinden Mısır ile ilgili birçok bilgiye ulaşıyoruz. Manethon, otuz kadar hanedandan bahsetmişse de bu hanedanların bir kısmı hakkında hiçbir bilgiye ulaşamamıştır.

Dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan Mısır medeniyetinin sıkı sıkıya coğrafi bir koşula, Nil Vadisi'ne bağlı olması, Mısır'a medeniyeti dışarıdan getirmemiş ve bizzat medeniyetin vadide doğup gelişmesine yol açmıştır. Mısır medeniyeti sadece eskiliğinden değil aynı zamanda sürekliliğinden dolayı da farklıdır. Eski Mısır medeniyeti, Nil vadisine özgüdür, aslında onu daha güçlü kılan da budur. Bu yüzden de istilacılar zayıf dönemlerde vadiye hakim olmaya çalıştıklarında toplum içinde sindiriliyor, ülkenin geleneklerine uyum sağlayamazlarsa dışlanıp uzaklaştırılıyorlardı. Mısır'daki bu kesintisiz uygarlığın sürekliliği özellikle evrensel tarihi anlamamıza yardımcıdır. Bu uygarlık bizi o olmadan hiçbir şey kavrayamayacağımız Afrika kıtasındaki eski yaşam hakkında aydınlatmakla kalmayıp aynı zamanda eski insanın yaşamını etkilemiş olan manevi veya teknik bazı yenilikleri incelememize, tarihlendirmemize de yardım etmektedir. Madenlerin keşfinden, tarımın, hayvancılığın, inşa tekniklerinin, dokumanın, sulamanın geliştirilmesinden, altın kullanımından çok tanrılı dindeki manevi gelişmelerin görünüp Hıristiyanlığın başlangıcına kadar gelişimi etkilemiş büyük küçük her olayın izlerini Mısır'da görmek mümkündür. Mısır uygarlığı

keşfettikleriyle de bilime büyük katkı sağlamıştır. Mısırlılar Nil'in taşma zamanlarını hesaplamak amacıyla geliştirdikleri hesaplamalarla gök cisimlerini incelemiş, geometri ve matematik bilgilerini geliştirmişler. Öyle ki güneş yılı takvimini oluşturmaları ilimde ne kadar ileri gitmiş olduklarının göstergesidir. Bu bilgilerine dayanarak yaptıkları piramitler, heykeller ve tapınaklar ile sanattaki hünerlerini de ortaya koymuşlardır. Mısır sanatında mimarinin apayrı bir yerinin olması inşa ettikleri eserlerin birer şaheser niteliğinde olmasındadır. Öyle ki bu eserlerin sırları hala tam anlamıyla çözülememiştir. Mısır mimarisinde dini hayatın da etkileri göze çarpmaktadır. Öldükten sonraki hayatın varlığına inandıklarından anıt mezarlar da inşa etmişlerdir. Mumyalama işleminin de etkisiyle insan vücudunu yakından inceleyen Mısırlılar, zamanla birçok hastalığın tedavisini yaptıkları da görülür. Diş dolgusu yapmaları bunun en iyi örneğidir.

Mısırlılar, kendilerine has resimli bir yazı olan hiyeroglif yazıyı oluşturarak edebiyat alanında da gelişme göstermişlerdir. Dini içerikli yazılar, ilahiler, hükümdarlara ait sözler, övgüler gibi türleri kaydetmişlerdir. Yazıtlar da Mısır kültürünü yansıtan en önemli parçalardandır.

Mısır halkı çok tanrılı bir dine sahiptir. Olağanüstü güçlere sahip olan Tanrı kralların insanlarla da benzerlikleri bulunmaktadır. Firavunların yönetimde etkili olmasıyla firavunlar ilahlaştırılarak kendilerine tapınılmıştır.

Mısır uygarlığının sahip olduğu birçok güzellik onların doğaya hakim olmaya çalışmalarıyla şekillenmiştir. Günlük yaşamda karşılaştıkları sorunlara çareler arayarak pek çok alanda üretken olmuşlardır. Bu üretkenlikleri de zamanla kendilerini ileri bir seviyeye taşımış ve kendi kültürlerini oluşturmuşlardır.

Mısır tarihi üzerine dünyada birçok araştırma yapılmıştır ve yapılmaya da devam etmektedir. Bu yüzden biz de yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanarak çalışmamızı tamamlamış bulunuyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

- AVCI, Cesim; “Mısır (Bizans Dönemi)”, *İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, c. 29, Ankara, 2004, s. 557-559.
- BİLGİÇ, Emin; *Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi*, c. 21, Ankara, 1963, Sayı 3.4 s. 103-119.
- BOSSERT, H.TH.; *Mısır Panteonunda Hitit Tanrıları III*, TTK Yayınları, Ankara, 1948.
- Büyük Larousse*; Firavun, c. 16, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s.8118-8135.
- CHAMPDOR, A.; *Eski Mısırın Ölüler Kitabı*, (Çeviren: S. Tahsuğ), İstanbul, 1998.
- CROW, W. B.; *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi*, (çev. F. Yavuz), İstanbul, 2001.
- DARKOT, Besim; “Mısır”, *İslam Ansiklopedisi (İ.A.)*, VIII, 3.Baskı, İstanbul 1979, s. 217.
- DESPLANCQUES, S., *Antik Mısır*, Ankara, 2006.
- DIAKOV, V. - S. Kovalev; *İlk Çağ Tarihi*, (Çeviren: Özdemir İnce), Versa Yayınları, Ankara, 1987.
- ERHAT, Azra; *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- FRAKFORT, Henri, *Ancient Egyptian Religion*, New York, 2000.
- FRAKFORT, H., *Studies in Early Pottery of the Near East*, New York, 2000.
- GRİMAL, Nicholas, *A History of Ancient Egypt*, Oxford, Blackwell Books, 1992.
- GÜNDÜZ, Altay; *Mezopotamya ve Eski Mısır “Bilim, Teknoloji, Toplumsal Yapı ve Kültür”*, Büke Kitapları, İstanbul, 2000.
- HARMAN, Ömer F.; “Firavun”, *İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, c. 13, Ankara, 1996, s. 118-121.
- HEREDOTOS; *Heredot Tarihi*, (Çeviren: Müntekim Ökmen), İstanbul, 2004.
- İNAN, Afet; *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, TTK Basımevi, Ankara, 1956.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent; *Eski Çağ Tarihinin Anahtarları*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1990.
- KINAL, Füzulan; *Amarna Çağında Mısırın Önasya Münasebetleri*, Ankara, 1943.

- KOMİSYON *Hürriyet Ansiklopedisi*; Firavun, c. 12, s. 235-236.
- KURHAN, Mürüvvet; “Eski Mısır Orta İmparatorluk Devrinde Siyasi ve Dini Durumu”, *Belleten*, c. LVII, S. 220, Ankara, 1993, s. 26-27.
- MANSEL, Arif Müfid; *Mısır ve Ege Tarihi Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1938.
- MASPERO, G.; *History Of Egypt*, London, 2008, vol. 1.
- MEMİŞ, Ekrem; *Eski Çağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.
- NARÇIN, A.; *A'dan Z'ye Mısır, İstanbul*, 2007.
- OKON, Etim E.; *Religion and politics in ancient Egypt*, American Journal Of Social And Management Sciences, 2012.
- ÖZÇELİK, Nazmi; *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 2004.
- ÖZER, Yusuf Ziya; *Mısır Tarihi*, Ankara, 1939.
- PETRIE, W. M. Flinders; *History of Egypt*, Vol.I, Newyork, 1902.
- ROAF, Michael; *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, (Çeviren: Zülal Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- ROSALİE, F. - Charles F. Baker iii; *Ancient Egyptians People of the Pyramids*, New York 2001.
- SAYILI, Aydın; *Mısır'da ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, TTK Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1991.
- SHAW, Ian - Paul Nicholson; *Dictionary Of Ancient Egypt*, Egypt, 2002.
- SİVAS, Hakan; *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*, Eskişehir, 2013.
- SOLMSEN, Friedrich; *Isis Among the Greeks and Romans*, London, 1979.
- TANİLLİ, Server; *Yüz Yılların Gerçeği ve Mirası – İnsanlık Tarihine Giriş*, Say Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 1991.
- VERCOUTTER, Jean; *Eski Mısır*, (Çeviren: Emine Su), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- VIDMAN, Ladislav; *Isis and Sarapis bei den Griechen and Römern*, Berlin, 1970.
- WATTERSON, Barbara; *The Gods of Ancient Egypt*, London, 2003.
- WENDEL, F. C. H.; *History Of Egypt*, New York, 1890.

WISSOWA, George-Krol Witte ; “Sarapis”, *Real Encyclopadie*, c. I-A, Stuttgart, 1914.
s. 2126.

WITT, R.E; *Isis in the Graeco Roman*, London, 1971.

WILKINSON, Toby A. H., *Early Dynastic Egypt*, Londra/New York 1999.

YAVI, Ersal-Necla Yazıcıoğlu YAVI; *Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Mısır
Modern Dünyanın Kaynağı*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2001.

YILDIRIM, Recep; *Eski Çağ Tarih ve Uygarlıkları*, Yıldız Yayıncılık, İzmir, 2011.

YIDIRIM, Recep; *Önasya Tarih ve Uygarlıkları*, Meram Yayıncılık, İzmir, 1996.

EKLER**Foto 1**

Ölen firavunların mumyalama aşaması için hazırlanmış özel tuz odaları.

(Chicago'da The Field Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 2

Firavunların iç organlarının boşaltıldığı özel odalar.

(Chicago'da The Field Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 3

Firavunların mumyalandıktan sonra konulduğu kızaklı cenaze aracı.

(Chicago'da The Field Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 4

Eskiçağ Mısır Dönemi'ne ait firavunların konulduğu mezar odaları.

(Chicago'da The Field Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 5

Tahta bir sanduka içerisinde mumyalanmış firavun ve eşi.

(Chicago'da The Field Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 6**Mezar odasında mumyalanmış bir firavun.**

(Chicago'da The Field Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 7

Ölen firavunların konulduğu üzerinde hiyeroglif yazıların bulunduğu tahta sanduka.

(Chicago'da The Field Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 8

Eskiçağ'da Mısırda ölü gömme tekniği (gerçek bir mezar).

(Chicago'da The Field Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 9

Eskiçağ'da Mısır'da bir gemi tasviri.

(Chicago'da The Field Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 10

Bir taş levha üzerine firavun eşinin şahin başlı tanrıya tapınmasının resmedilişi.

(Amerika'da Chicago Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

Foto 11

Eskiçağ Dönemi'ne ait bir taş levha üzerine resmedilmiş firavun resmi ve hiyeroglif yazı sitili.

(Amerika'da Chicago Müzesi'nde tarafımdan çekilmiştir.)

ÖZGEÇMİŞ

1988 yılında Elazığ'ın Kovancılar ilçesine bağlı Yukarıkanatlı köyünde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 2006 yılında başladığı Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü lisans eğitimini 2010 yılında tamamladı. 2011'de aynı üniversitede Eskiçağ Tarihi alanında yüksek lisansa başladı. Bu esnada dil eğitimi için gittiği Amerika'da altı ay bulundu.